

บทที่ 4

วิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำจิววรรณ ดำเนิน

การวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานที่ปรากฏในกลอนลำของหมอลำจิววรรณ ดำเนิน จากกลอนลำทั้งหมดจำนวน 100 กลอนลำโดยผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการทำมาหากิน ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้านคติความเชื่อ โดยมีรายละเอียดในการวิเคราะห์ ดังนี้

ภาพสะท้อนทางด้านประวัติศาสตร์

ประเทศไทยของเรามีประวัติความเป็นมาอันยาวนานนับตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน บรรพบุรุษของเราได้สละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อสร้างอาณาจักรและรักษาเอกราชของชาติ อีกทั้งทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาอารยประเทศ ดังนั้นเพื่อเป็นการบันทึกและเผยแพร่เกียรติประวัติของเหล่าวีรบุรุษ วีรสตรี ตลอดจนบุคคลสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบันของไทยไว้ หมอลำจิววรรณ ดำเนิน จึงใช้กลอนลำถ่ายทอดเกียรติประวัติความกล้าหาญเหล่านั้นไว้ ดังจะแบ่งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องออกเป็น 4 ด้านดังนี้ เนื้อหาที่สะท้อนภาพทางด้านประวัติศาสตร์ชาติไทย เนื้อหาที่สะท้อนภาพการสร้างวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ในการกอบกู้เอกราช เนื้อหาที่สะท้อนภาพการสร้างวีรกรรมของชาวบ้านในการทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศ เนื้อหาที่สะท้อนภาพทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ

เนื้อหาที่สะท้อนภาพทางด้านประวัติศาสตร์ชาติไทย

ประเทศไทยของเรามีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันเนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิววรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาที่ยาวนานของชนชาติไทย โดยการสืบเชื้อสายไทยมาตั้งแต่ต้น ทั้งนี้จะได้อ้างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งหลักฐานจากพงศาวดารของชนชาติไทยที่มีผู้จารึกเอาไว้ว่า ก่อนที่เราจะมาเป็นประเทศสยามหรือประเทศไทยนั้น แต่ก่อนพวกเราได้อาศัยอยู่ในเขตตอนใต้ของประเทศจีน โดยมีอาณาจักรเป็นของตัวเองเรียกชื่อว่าอาณาจักรอ้ายลาว มีอาณาเขตที่กว้างใหญ่กินบริเวณไปจนถึงภูเขาอันไต จากนั้นชาวไต หรือ ชาวไท ถูกจีนรุกรานขับไล่ลงมา จนทำให้ชาวไทต้องแตกจากกันออกเป็นสามกลุ่ม

กลุ่มแรกเป็นกลุ่มของเจ้าสีนุโลผู้เป็นหัวหน้าอาณาจักรอ้ายลาว ได้อพยพไพร่พลลงมาจากจนถึงเมืองแฉ่ง เมืองตาลีฟู ส่วนชาวไทยกลุ่มที่สองได้อพยพมาตามลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากถิ่นอาศัยเดิมมากนัก หลังจากนั้นชาวไทยกลุ่มนี้ได้ชนข้าวชนของอพยพข้ามภูเขา มาหลบซ่อน และกระจัดกระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ส่วนกลุ่มที่สาม คือ กลุ่มหลานของพระเจ้าว่างตี้กับพระเจ้าสีนุโล กลุ่มนี้ได้เดินทางมาด้วยความทุกข์ยากลำบาก เพราะหลังจากที่ถูกจีนรุกรานขับไล่ก็ได้อพยพลงมาจากอาณาจักรสิบสองปันนา แล้วก็ได้มาก่อตั้งเป็นประเทศใหม่ขึ้นมา ณ ที่บริเวณแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มากสามารถใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ทำไร่ทำนาได้ดี จึงพากันตั้งรกรากเกิดลูกเกิดหลานสืบเชื้อสายกันเรื่อยมา ปัจจุบันนี้ก็คือมณฑลยูนนานของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ทั้งสามกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะแยกจากกันไป แต่ก็ยังมีภาษาที่พูดเหมือนกัน และก็ยังมีการติดต่อกันอยู่มิได้ขาด จากสามกลุ่มใหญ่นั้นก็ได้มีการแยกกันออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อีกคือ กลุ่มที่ลงมาทางภาคตะวันตกกลุ่มนี้อาศัยอยู่ตามเชิงเขาติดกับชายแดนพม่า เรียกตัวเองว่า "ไทอาหม" กลุ่มที่อพยพลงมาทางภาคตะวันออกได้แยกไปทางเมืองหลวงพระบาง แล้วก็ได้ใช้เส้นทางลัดเลาะมาตามลำน้ำโขงไปจนถึงอำเภอท่าบ่อจังหวัดหนองคาย อีกกลุ่มหนึ่งก็อพยพลงมาทางภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ซึ่งกลุ่มนี้คือกลุ่มของพระเจ้าพรหมหรือขุนบรมพระเจ้าพรหมได้นำไพร่พลอพยพข้ามแม่น้ำโขงมาก่อตั้งเมืองขึ้นใหม่ชื่อว่า กรุงสุโขทัย ซึ่งเดิมทีเดียวบริเวณแห่งนี้ได้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกขอม เมื่อกลุ่มของพระเจ้าพรหมอพยพมาอาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวก็ทำการขับไล่กลุ่มละว้าหรือพวกขอมให้ออกไปจากอาณาจักรเดิมของตนเอง พวกละว้าก็ได้ทำการต่อสู้หรือขัดขืนแต่อย่างไรพากันล่าถอยไปแต่โดยดี นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมากว่าแปดร้อยปีมาแล้วที่ชาวไทยได้มาอาศัยอยู่ ณ บริเวณที่แห่งนี้ได้มีราชธานีมาแล้วถึง 4 ราชธานีด้วยกัน จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ชาวไทยได้มีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และปกครองโดยพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี เริ่มต้นราชวงศ์โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

พวกเขาเป็นคนไทยมาแต่กำเนิด
แต่ก่อน ๆ อยู่ไกลหือนอยู่ใกล้
เขาเป็นลูกเป็นหลานเกิดลุนหุนใหม่
นั่งอยู่นี้หลายคนผู้แต่เชื้อชาติ

คอยถ้าฟังเอาเถิดว่าเขามาแต่ไล่
อยู่บ่อนได้แม่ใหญ่อดีตกาล
เบิ่งตั้งแต่แม่ใหญ่เกิดมานานอน
แต่ว่าบ่สามารถผู้แจ้งเห็นจริง

ต้องหาแนวอ้างอิงจั่งฮู้แม่นบ่
 แต่เรื่องยาวนาน ๆ ท่านจารึกไว้
 แต่ก่อนเฮาสยามประเทศ
 อันนี้เฮาได้ยืมครูอาจารย์บอก
 ตั้งแต่ครั้งเดิมดาบชื่อไทยดอกพ้อ
 อยู่ใกล้แถวภูเขาอันโตพุ้นดอก
 ก่อนสินีมาถึกจีนตาดไล่
 ตามได้สืบได้สาวสุนหน้ากวางตั้ง
 พวกเขาได้หลบหนีเฮาสู้บ่ได้
 มาแต่พุ้นละแหมตาลีพุกะแมน
 ลุ่มน้ำแยงซีเกียงสุนหน้าอันเค้า
 อพยพลงหนีชนครัวแล้วย่าง
 พากันไหลกันหลูหลบออกจากที่
 เกินทุกซี่ยากอ๊กไซจีนนำขับไล่
 มาเฮ็ดไฮ่เฮ็ดนาทำการเกษตร
 พากันลงมาเขายายยังฝิ่งอยู่
 อาณาจักรยูนนานจนฮอดมือนี่
 แต่บ่ตัดสัมพันธ์คำจากคำเว้า
 พวกหนึ่งลงมากลางพวกหนึ่งตะวันออก
 พวกนี้ลงไปตามตีนเขาทำนว่า
 กะเป็นหลานบรมขุนพลคุณแม่
 ไปทางหลวงพระบางฮิมของเฮาอยู่
 จนไปฮอดหลีมีเขาฮอดบ่อนี่
 พวกที่สามคุณอ่าวซ่อมของเด้อพ้อ
 ชุมหมุ่นี่กะหลายผู้เป็นหัวหน้า
 ชื่อว่าพระเจ้าพรหมผู้เป็นหัวหน้า
 คือกรุงสุโขทัยธานีมีเขต
 พากันเฮ็ดนางามบ่ฮึดบ่อยาก

ประวัติศาสตร์นอพ้อพงศาวดาร
 เขาเป็นคนรุ่นใหม่จั่งได้ศึกษา
 ตั้งแต่เฮาอยู่เขตตอนใต้ของจีน
 มันเป็นจั้งซัดอกเรียนต่อกันมา
 ชื่ออ้ายลาวตัวพ้ออาณาจักรของเขา
 ประวัติศาสตร์ได้บอกจารึกศิลา
 สีนุโลพ้อใหญ่หัวหน้าอ้ายลาว
 เกิดสงครามรบพุงจีนไล่หนี
 จีนผัดแห่งนำไล่จากเมืองแฉง
 แต่พวกไทยเฮาแล่นกะคิดเบ็งหนะเปียง
 บ่อยู่ใกล้ถิ่นเก่าเฮาไกลฮือหลี
 จัดเอาของใส่ต่างไล่จั่งร่วมภู
 หลานพระเจ้าว่างตีกับสินุโล
 พากันลงมาใส่สิบสองปันนา
 มาตั้งเป็นประเทศกลุ่มใหม่ลาวเฮา
 แดกออกเป็นหมู่ ๆ กับลูกกับหลาน
 พวกหนึ่งหนีมาลี้บ่อยู่กัน
 ยังฮักกันคือเก่าแยกออกสามทาง
 ประวัติศาสตร์ได้บอกตะวันตกชุมสาม
 ติดกับเขตพม่าไทยใหญ่อาหม
 พวกหนึ่งหนีแห้วแยกไปคนทาง
 แยกเลาะเป็นหมู่ ๆ ฝิ่งซ่ายย้ายหนี
 เป็นจั้งซัดเขาว่าชุมลาว
 ช่อมอ้อเกอทำบ่อจังหวัดหนองคาย
 ประวัติศาสตร์บอกชุมบรม
 ซ้ำมโขงมาทำนว่าบ่ไปบ่อนได้
 นี้ละเขตของเมืองสยาม
 พากันถางกันถากขุนกันทำกิน

พวกที่อาศัยดินคือขอมแต่เก่า
 เขาไล่เขาหนีมาห้วยไปทางหลุ่ม
 เขามาอยู่เขาขอมถอยหนีห้วยออก
 ชื่อว่าไทยนั้นเขาเข้ามาใสใหม่
 ท่านผู้ฟังเข้าใจตามประวัติบอก
 เจ็ดแปดร้อยกว่าปีตัวนอแม่ป้า
 ชื่อว่าวงศ์จักรีรัชสมัยตุ้มไพร่
 คັນสิไล่แต่หลังมาขอมมือนี่

กับพวกเขาคนเผ่าว่าต่างภาษา
 มันเป็นคนละกลุ่มละว่าคือขอม
 ประวัติขอมมันเป็นจิ้งจืดดอกพอเป็นลำเนา
 ชื่อภูเขาค้อใหญ่ฮัลไตเป็นไทย
 จนมาฮอดบางกอกเป็นราชธานี
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเก็นตี
 ขอโทษเด้อช้อยไต่ย้อ ๆ พอฟัง
 กะปจบคุณพื่อล้าอยู่ชาวคีน

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า 29 - 30)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

พวกเขา	หมายถึง	พวกเรา
เขามาแต่ไส	“	เราามาแต่ที่ไหน
เกิดลุนหุ่นใหม่	“	เกิดที่หลังรุ่นใหม่
เบ็ง	“	ดู
แม่ใหญ่	“	คุณยาย
दन	“	นาน
ฮู้	“	รู้
บ่	“	ไม่
จั่งฮู้แม่นบ่	“	จั่งจะรู้ไซ้ใหม่
นอพ้อ	“	นะพ้อ
จั่งชืดอก	“	อย่างนั้นะ
บ่ชื่อไทยดอก	“	ไม่ได้ชื่อว่าไทยนะ
ตัวพ้อ	“	นะพ้อ
พุนดอก	“	โน้นนะ
มาถึกจิ้นตาดไล่	“	มาถึกจิ้นขี้บไล่
บ่ได้	“	ไม่ได้
กะแมน	“	ก็ไซ้ , ก็คือ

เฮาแล่น	หมายถึง	เราวิ่ง
กะคิดเบิ่งแหงเบียง	“	ก็นึกดูบ้างหน่อยนะ
อันเค้า	“	ตั้งแต่เดิม, ตั้งแต่ก่อน
อีหลี	“	จริง ๆ
บ่อยู่ไกล	“	ไม่อยู่ไกล
ชนควัว	“	ชนข้าวชนของ
ย่าง	“	เดิน
ใส่ตำ	“	ใส่ตะกร้า
ไล่จิวจวมภู	“	ไล่วัวข้ามภูเขา
มาเฮ็ดไฮ่เฮ็ดนา	“	มาทำไร่ทำนา
มาเขา	“	มาหยุดพัก
ฮอดมือนี้	“	ถึงทุกวันนี้
มาลี	“	มาหลบซ่อน
อยู่ながัน	“	อยู่ด้วยกัน
เว้า	“	พูด
แห่ว	“	แวะ
ฮิมของ	“	ริมฝั่งโขง
เขาฮอดบ่อนี้	“	พักอยู่ที่นี้
เฮาว่า	“	เราว่า
ซุมลาว	“	พวกลาว
คุณฮาว	“	คุณอา
จวมของ	“	ข้ามแม่น้ำโขง
เด้อพ่อ	“	นะพ่อ
ซุมหมูนี้	“	จำพวกนี้
บไปบ่อนได้	“	ไม่ไปที่ไหน
ซุดกันทำกิน	“	ค้นหาที่ทำกิน
หยับไปทางหลุ่ม	“	อพยพลงไปอยู่ข้างล่าง
หยับออก	“	ขยับออก
มาฮอด	“	มาถึง

ตัวนมแม่ป่า	หมายถึง	น้มนะคุณป่า
ตุ้มไพร่	“	คุ่มครองไพร่ฟ้าประชาชน
ขอโทษเด้อ	“	ขอโทษนะ
ช่อยไล่ย่อ ๆ	“	ฉั้นขอพูดย่อ ๆ
คันสิไล่	“	ถ้าจะพูด
มาฮอดมือนี้	“	มาถึงทุกวันนี้
กะปจบ	“	ก็ไม่จบ
ชาวคีน	“	ยี่สิบคีน

จากกลอนลำลองประวัติศาสตร์ชาติไทยได้สะท้อนภาพทางด้านประวัติศาสตร์ชาติไทยว่า
กว่าจะได้เป็นชาติไทยอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้มีความเป็นมาอย่างไรบ้าง จากหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์กล่าวไว้ว่า ก่อนที่เราจะมาเป็นประเทศไทย พวกเราได้อาศัยอยู่ในเขตตอนใต้ของ
ประเทศจีน โดยมีอาณาจักรเป็นของตัวเอง เรียกชื่อว่าอาณาจักรช้ายลาว มีอาณาเขตที่กว้าง
ใหญ่ไพศาลกินบริเวณไปจนถึงภูเขาอันไต เขตมณฑลยูนนานของสาธารณรัฐประชาชนจีนจาก
นั้นชาวไต หรือ ชาวไท ถูกจีนรุกรานขับไล่ลงมา จนทำให้ชาวไทต้องแตกจากกันออกเป็นสาม
กลุ่ม แต่ละกลุ่มก็ได้อพยพแยกย้ายกันไปเพื่อหาที่อยู่ใหม่ เมื่อได้ที่อยู่ใหม่แล้วก็ได้สร้างอาณาจักร
เป็นของตนเอง ในการอพยพในครั้งนี้จึงเป็นเหตุให้ชนชาติไทได้กระจัดกระจายกันอยู่ตามสถานที่
ต่าง ๆ เช่น อาศัยอยู่ในสิบสองปันนา พม่า และ ไทย ส่วนมากแล้วชาวไทเหล่านี้ก็จะสืบเชื้อ
สายมาจากกลุ่มชนที่เรียกตนเองว่า ไตย หรือ ไท นั้นเอง

เนื้อหาที่สะท้อนภาพการสร้างวิกรมของพระมหากษัตริย์ในการกอบกู้เอกราช

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาติไทยของเราได้มีเอกราชเป็นของตนเองมาโดยตลอด ทั้งนี้
ก็เพราะว่าชาติไทยเรามีพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของชาติ ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในการ
กอบกู้เอกราชของชาติไทยเราไว้ ดังเนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงพระ
ราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทย รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
ในการทำสงครามเพื่อกอบกู้เอกราช พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่พระองค์
ท่านทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พระองค์ทรงใช้พระ
ปรีชาสามารถในการกอบกู้เอกราช รวมทั้งพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชที่พระองค์ได้ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมาใหม่แทนกรุงศรีอยุธยาที่ถูกพวกพม่าเผา

ทำลาย แล้วพระองค์ก็ได้ให้การทำนุบำรุงพัฒนาบ้านเมืองจนเป็นปึกแผ่นแน่นหนา ให้มีความสวยงามวิจิตร ตระการตา เหมาะสมกับการเป็นราชธานีแห่งใหม่ประเทศไทย นอกจากนี้พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถดังกล่าวแล้วพระองค์ก็ทรงเป็นปฐมบรมราชกษัตริย์จักรีวงศ์ เมื่อพระองค์ได้เสด็จสวรรคตแล้วก็มีพระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์สืบมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้รวมทั้งหมดเกล้าพระองค์ด้วยกัน นอกจากนี้เนื้อหาของกลอนลำยังได้ปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนชาวไทยทุกคนให้รู้จักจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดังปรากฏอยู่ในกลอนลำต่อไปนี้

พระมหากษัตริย์คือประมุขของชาติ	เป็นที่พึ่งของราษฎรทั่วแคว้นแดนดิน
ไมเคะคงได้ยินได้อ่านประวัติศาสตร์	แต่ละชาติชนเผ่าไม้มัน
ปกครองบ่คือกันหื่อนอมนับ	ผู้พากันสร้างพาก้อมีหน้ามีตา
ท่านจึงอุปมาเป็นสัญลักษณ์	ให้คิดเบ็งคัก ๆ คือแม่น้อฮีล...
แต่ละองค์กล้าหาญปกครองประเทศ	พระองค์รักษาเขตไว้ให้ลูกหลาน
แต่อดีตกาลสงครามยาดแย่ง	เขาลิมาปันแบ่งเอาผืนแผ่นดิน
เฮากะเคยได้ยินได้เรียนได้อ่าน	เกิดสงครามหลายย่านผ่านมาหลายหน
แต่เกิดโกลาหลคนตายหลายหมื่น	ยังกะก้องหึนหึนสงครามมากวน
เห็นบ่พระนเรศวรรบกับพม่า	ประวัติศาสตร์ยังว่าเขาข้างชนกัน
ยกเอาดาบเข้าฟันคอจนว่าชาติ	ตัดคอพระอุปราชมันแม่น้อฮีล
กะคิดเบ็งแน่ดีใจหาญเกินเหตุ	เพราะฮักษาประเทศไว้ให้ลูกหลาน
พระองค์เกินกล้าหาญเอาชีวิตแลก	เอาชีวิตเข้าแลกฮักแผ่นดินหลาย
บ่ได้คิดเสียตายชีวาวายวาทม์	พระองค์เก่งสามารถบ่มีไผทัน
เอาชีวิตป้องกันสยามประเทศ	พระองค์รักษาเขตบ่หวั่นบ่ไหว
บ่ต้องเว้าไปไกลเห็นบ่พระเจ้าตาก	แต่พระองค์กล้าบากอบกู้กรุงศรี
ไล่พม่าออกหนีจนแปนเจ็ดเต็ด	กะคิดเบ็งเอาเถิดฮักราษฎร
บ่ได้อยู่ได้นอนกับพระพุทธรอยอดฟ้า	ประวัติศาสตร์ยังว่ากล้าหาญฮีล
มาตั้งวงศ์จักรีเมืองหลวงบ่อนใหม่	ช่วมแม่น้ำมาใส่บางกอกบอดดี
เ็นว่าวงศ์จักรีพระพุทธรอยอดฟ้า	แม่นบ่แล้วแม่ป่าพาก่อพาแบ่ง
พระองค์เฮ็ดแข็งแรงไผสู้บ่ได้	มาสร้างเมืองหลวงใหม่รัตนโกสินทร์

งามปานว่าเมืองอินทรวัดวาพาสู่
 คว้าไปตามตำนานเรื่องประวัติศาสตร์
 หยั่งกะไลปานเดือนวันเพ็ญแสงส่อง
 ชาวประชาพลิตเพลินบ่ได้เดียดฮ้อน
 มีแก้วรัชกาลจนฮอดมือนี้
 พาคนไทยชื่นใจบ่ทุกซบปีก
 เฮาสุนูกสบายปกเกล้าปกเกศ
 พระองค์ได้นำไทยก้าวไปบ่อยู่
 คุณอีหยั่งกะบ่ได้พอ
 คุณพระองค์มีหลายท่อดินกับฟ้า
 จังว่าคุณพินหลายเทิดทูนใส่เกล้า
 ปกครองไทยทั้งปวงเจริญก้าวหน้า
 ชาวไทยเฮาสู่ที่พระคุณท่อดินฟ้า....

รัศมีพันพุ่มบ่มีไผปาน
 พระองค์เกินสามารถบ่มีไผเหมือน
 เอ็ดอีหยั่งกะค่องกะคืองามเกิน
 ตั้งแต่ครั้งก่อน ๆ ฮอดปัจจุบัน
 พาคนไทยอยู่ที่บ่หนีไปได
 พวกเขาบ่ลำบากพระคุณท่านหลาย
 พระองค์นำประเทศสู่ศิวิไล
 แม่นบ่แล้วคุณปู่คุณโนคุณนัง
 แม่นบ่แล้วคุณพ่อคุณแม่กะตาย
 ปกครองพวกแม่บ่่าอยู่สุขสบาย
 เป็นเพราะบุญหมู่เจ้าเฮามีนายหลวง
 ประเทศได้กะว่าพระบารมี

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า5-6)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ไผ	หมายถึง	ใคร
คิดเบ็งคัก ๆ	"	นึกดูให้ดี ๆ
แม่นบ่	"	ใช่ไหม
ฮ่มไม้	"	ร่วมไม้
ซุมเฮา	"	พวกเรา , หมู่เรา
ฮ่มดก	"	ร่วมมาก
ง่า	"	กึ่ง , แขนง กึ่งไม้เรียก ง่าไม้
เฮาซิ่น	"	เราเบิกบาน , เราดีใจ
บ่เว้า	"	ไม่พูด
แม่นบ่	"	ใช่ไหม
ยาดแยง	"	ยื้อแย่ง, แย่งชิงเอา , ฉวยเอา
หยั่ง	"	อะไร
หีนหีน	"	เสียงดังอย่างนั้น เช่นคนจำพวกมากพูดกัน เสียงดังหีนหีน

กะคิดเบิ่ง	หมายถึง	กึ่งักดู
ยักแผ่นดินหลาย	“	รักแผ่นดินมาก
แปนเอ็ดเต็ด	“	โล่งเตียน
บ่อนใหม่	“	ที่ใหม่
เอิ้นว่า	“	เรียกว่า
พาแปง	“	พาสร้าง เช่น สร้างบ้านแปลงเมือง
ปาน	“	เปรียบปาน, เท่า , เพียง , ขนาด
ฮอด	“	มาถึง
คุณโนคุณนัง	“	สิ่งที่ดีและเป็นสิริมงคล

จากตัวอย่างกลอนลำข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นภาพการกอบกู้เอกราช และสฤดีพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่พระองค์ท่านทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้กอบกู้เอกราชบ้านเมืองเอาไว้ และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ได้ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นปฐมบรมราชกษัตริย์จักรีวงศ์ ทั้งสามพระองค์ทรงเสียสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อกอบกู้เอกราชของไทยเอาไว้ ดังนั้นประชาชนชาวไทยทุกคนจะต้องสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าการทำสงครามเหมือนเมื่อครั้งในอดีตจะไม่ปรากฏให้เราได้เห็นอีกแล้ว แต่พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์องค์ปัจจุบันนี้ ก็ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในสมัยอดีตเลย พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีพระมหากรุณาธิคุณ เปี่ยมล้นด้วยความเมตตา กรุณา ต่อประชาชนชาวไทย ไม่ทรงถือพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ ที่จะต้องทรงประทับอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนชาวไทยทั่วสารทิศ ให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยที่พระองค์ทรงสอนให้ประชาชนต่อสู้เพื่อเอาชนะกับความยากจน ส่งเสริมให้มีการทำชลประทาน เพื่อให้ประชาชนมีน้ำใช้ในการทำการเกษตร นำโครงการเกษตรแผนใหม่ตามแนวพระราชดำริ โดยที่พระองค์ทรงแนะนำการทำนุ้ยชีวภาพ มาใช้แทนนุ้ยเคมีเพื่อลดต้นทุนในการทำการเกษตร และทรงทำนุบำรุงประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความสงบร่มเย็น เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้กับประชาชนชาวไทย นี่คื้พระราชกรณียกิจที่พระองค์ท่านทรงถือปฏิบัติมาโดยตลอด ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงของพระองค์นี้ ประชาชนชาวไทยได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์

ยกย่องและสรรเสริญในตัวของพระองค์ จึงได้พร้อมใจกันขนานพระนามใหม่ให้กับพระองค์ว่า
พ่อหลวงของแผ่นดิน ดังที่ปรากฏอยู่ในตัวอย่างกลอนลำดังต่อไปนี้

 เว้าพื้นพ่อกับแม่ดีหลาย
นอกจากแม่กับพ่อนอสิมิไผ
คนที่อยู่ในเขตแผ่นดินสยาม
ผู้ได้นอคุ้มไพร่ชาติไทยเฮาหือ
 จึงมีความสามารถปกปักรักษา
คือประมุขประเทศพระเจ้าอยู่หัว
คือพระองค์ทรงอยู่มิทศธรรม
พระองค์ใช้อำนาจปกครองดีหลาย
 พระองค์ท่านได้เบี่ยงปกปักรักษา
เปิดทุกย่านขอบขันธสีมา
รักษาเปิดทุกกลุ่มบ่ว่าบ่อนได้
อยู่นำดงนำป่าพ่อดำแม่ชาย
 มาเข้าเฝ้าเพียงบารมี
ให้เกียรติเปิดทุกท่าบ่ว่าไผ ๆ
บ่ซีดชั้นวรรณะกับไผ
บ่ให้อึดให้อยากเมตตาสงสาร
 ถือเป็นพงศ์เป็นเผ่าเฮาจั่งสุสี
ปกครองทั่วประเทศบ่ว่าบ่อนได้
เสด็จไปทุกย่านบ้านป่าดอยเขา
เสด็จทอดพระเนตรบ่อนได้กันดาร
 เอาไว้ให้พสกนิกร
พระสงสารพวกไพร่ช้อยได้อีหลี
กะหาแนวไปใส่แก้วไรให้ดี
สั่งให้รับจัดการทันที

 เลี้ยงเฮาบ่ให้ตายกะสิแมนไผหนอ
บาดนี้พ่อชาวไทยคนเบ็ดประเทศ
ครั้นแมนว่าไปถามไผหือเป็นใหญ่
ผู้ได้หือประมุขของชาติ
กะสิบอกไฉนคือพระปกเกษ
ไผ ๆ กะหลวบได้ลบหลู่
พระองค์เป็นผู้นำประมุขของชาติ
ปกครองตามกฎหมายชาวไทยได้เพ็ง
พวกชาวไร่ชาวนาชาวสวนชาวบ้าน
ล้วนแต่ได้รักษาให้เฮาเย็นชุ่ม
ฮักไปเบ็ดคนไทยพระองค์บ่ว่า
หรือไผ ๆ ต่างแดนต่างด้าว
พระองค์กะยินดีบ่ตีบ่ว่า
พระองค์ฮักคนไทยจั่งได้จั่งชั้น
พระองค์มีพระทัยเมตตาเหลือหลาก
ฮักคือลูกคือหลานคนไทยทุกเหล่า
เป็นเพราะบารมีปกเกล้าล้นเกษ
นี้ละพ่อของไทยเป็นห่วงลูกบ้าน
พระองค์บ่ได้เซาตุแลทุกเขต
ได้เฮ็ดชลประทานเอาน้ำไว้ใช้
อยู่บ้านป่าชาดอนกะให้มีน้ำใช้
บ่อนได้ดินบ่ตีปลูกพืชบ่ได้
ช้อยให้คนไทยมีวิชาอาชีพ
เฮ็ดให้เฮาอีหลีแห่งคักแมนบ่

สมกับคำว่าพ่อล้านเกล้าเกษรา
 ซอยไปทั่วประเทศเกษตรพอเพียง
 ไปเบ็ดทุกหมู่ภาคได้ภาคเหนือ
 เอ็ดปุยชีวภาพกับปุยอินทรีย์

เอาใส่ข้าวในนางามหลาย
 แม่่นบแล้วคุณพ่อพระองค์สงสาร
 พากันให้คิดเบิ่งผู้ได้ลิคือ
 เหาบได้ประมาทเคารพยำเกรง

อย่าได้นั่งกอดเข้าริบลูกยืนตรง
 พากันเอ็ดตลอดบว่าผู้ได้
 ในหัวใจเฮานบยอมมีวันทา
 คนเฮาอยู่ในชาติบว่าผู้ได้

เฮาได้รวมกันอยู่เพราะบารมี
 บว่าน้อยหรือใหญ่ไม่ ๆ กะดา
 คนไทยทั่วประเทศเลือดเนื้อเชื้อไข
 แม่่นอี่หลีคือพ่อหลวงของไทยชั้นดอก

พวกเอ็ดไฮ่ทำนว่ากรเกษตร
 จนไทยเฮาส่งเฮื่องมีกินมีอยู่
 พระองค์ได้ซ่อยเหลือไม่ ๆ กะทราบ
 ดีกว่าปุยเคมีดีหลายซ่อยเจ้า
 บทนซื้อทนายสวนครัวแม่่นบ
 ได้พระราชทานชาวไทยได้เพ็ง
 เฮาคนไทยจั่งได้พากันถือประมุขของชาติ
 พอได้ยินเสียงเพลงข้าวรวงพุทธเจ้า
 ให้เคารพพระองค์เสด็จมาฮอด
 ต้องพากันเข้าใจทำความเคารพ
 ยามพระองค์เสด็จมาอย่าได้ประมาท
 แม่่นอยู่ใกล้หรือไกลคือไทยทุกหมู่
 คนไทยเฮาสูชีมีกินมีใช้
 บว่าหญิงหรือชายอยู่ในเขต
 นี้ละพ่อของไทยนายหลวงแม่่นบ
 เพิ่นจั่งบอกเฮาจื่อเฮาสา.....

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า13-14)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เว้าพื้น	หมายถึง	พูดถึง
เลี้ยงเฮา	"	เลี้ยงเรา
บาดนี้	"	ครั้งนี้
ฮักษา	"	รักษา
ชาวไร่	"	ชาวไร่
เบ็ด	"	หมด , ทั้งหมด
จั่งได้	"	อย่างไร
จั่งซัน	"	อย่างนั้น
บได้เข้า	"	ไม่ได้หยุดพัก
ซ่อย	"	ช่วยเหลือ

อิทธิ	หมายถึง	จริง ๆ
เห็ดไฮ้	“	ทำไร่
สูงเฮื่อง	“	รุ่งเรือง
ชั้นดอก	“	นั้นดอก , นั้นนะ
เพิ่นจ้งบอก	“	ท่านจ้งบอก
เฮาจื่อเฮาสา	“	เราจ่าเฮานะ

จากตัวอย่างกลอนลำข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นภาพการแสดงความจงรักภักดีต่อ สถาบันพระมหากษัตริย์ของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และพระองค์ยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ เบียดเบียนด้วยความเมตตา กรุณา ต่อประชาชนชาวไทย ไม่ทรงถือพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ ที่จะต้องทรงประทับอยู่แต่ในพระราชวังอย่างเดียว พระองค์ท่านทรงไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยพระวรกาย ทรงเสด็จไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนชาวไทยทุกสารทิศทั่วไทยให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงของพระองค์นี้ ประชาชนจึงลำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของท่าน เปรียบเสมือนพระองค์เป็น พ่อหลวงของชาวไทย นอกจากนี้ประชาชนชาวไทยยังมีแม่ของแผ่นดินเช่นกัน คือสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ซึ่งถือได้ว่าพระองค์เป็นคู่บุญคู่บารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาตลอด พระองค์มีพระราชภารกิจและพระจริยวัตรอันงดงาม ประทับอยู่ในใจของประชาชนชาวไทยมาโดยตลอด พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวเขาและประชาชนในทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะพระองค์จะเสด็จไปที่ใด พระองค์ก็จะทรงแนะนำการประกอบอาชีพ มีทั้งงานทอผ้า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ ที่จังหวัดอุตรดิตถ์พระองค์ก็ได้ทรงจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาอาชีพต่างๆ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน เช่น การประดิษฐ์เครื่องประดับ ตีสร้อย ทำแหวน การแกะสลัก การตัดเย็บเสื้อผ้า เพื่อให้ประชาชนนำเอาความรู้ที่ได้รับจากศูนย์ศิลปาชีพไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนและครอบครัวต่อไป อีกทั้งพระองค์ยังทรงเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ป่าไม้ และพันธุ์สัตว์ป่า รักษาต้นน้ำลำธารไว้ให้ลูกหลานสืบไป ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้พระองค์จึงได้รับการยกย่องจากประชาชนชาวไทยว่าพระองค์เป็นแม่หลวงของแผ่นดิน ประชาชนต่างก็ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์จึงแสดงความจงรักภักดีของประชาชนมีต่อพระองค์ จึงปรากฏในกลอนลำดังต่อไปนี้

มาสิว่าเรื่องแม่ของปวงชาวไทย
 บ่แม่นเกิดใหม่ ๆ มีมาแต่ตน
 ปกครองเสามาแต่ห้าสิบปีปลาย
 เลี้ยงคนทั่วประเทศเกินว่าพันดี
 นี้ละแม่ของชาติคนไทยทั้งผอง
 เอ็ดให้เฮาได้อยู่มีแต่สดี
 เป็นผู้สร้างผู้ก่อปกปักรักษา
 เสดีจ้อออกไปทั่วเขตถิ่นดินดอน
 เสดีจ้อออกสู่นำนำภูน้ำเขา
 เสดีจ้อเยี่ยมพวกไพร่เป็นห่วงอี่หลี
 เลาะเบิ่งตลาดอาชีพแนวไต่
 แม่บ่แล้วคุณพ่อทอผ้าฝ้ายใหม่
 เอ็ดไปทั่วท้องที่ให้ม้งานทำ
 ให้คนไทยเร่งรีบขยันขันแข็ง
 รักษาป่าต้นน้ำลำธาร
 ปลุกต้นไม้ให้ใหญ่รักษาดีหลาย
 เพิ่นได้สั่งทุกเขตแดนดิน
 เห็นบ่ออาชีพใหม่อยู่อยุธยา
 ให้เขารู้มีการม้งาน
 เพิ่นบ่ให้เสียค่าเรียนดีอี่หลี
 เป็นโครงการเร่งรีบช้อยเหลือ
 เขียนเป็นช่างตีสร้อยทำแหวน
 มีหลักสูตรวิชาแนวไต่
 แกะสลักหรือว่าแผนผัง
 มีต่าง ๆ ตัดผ้าแบบได้
 หรือสิมักสร้างก่อกะมีครูสอน
 นี้ละพระองค์ช้อยชาวไทยอี่หลี
 ช้อยไปเปิดทุกเขตเข้าไปศึกษา

สิบไว้ไปไกลเอาบ่อนใกล้ ๆ
 พ่อของเฮาชื่อสมเด็จพระปิยมหาราช
 ประเทศเสาดีหลายมีแม่วิเศษ
 สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
 พระองค์ได้ปกครองชาวไทยทุกหมู่
 สมเป็นแม่ของไทยเฮานอแม่บ่
 พวกชาวไส่ชานาชาวสวนชาวฮั่ว
 บ่ได้อยู่ได้นอนตากฝนตากฟ้า
 บ่ได้อยู่ได้เซาภาคเหนือภาคใต้
 สมเด็จพระบรมราชินีช้อยเฮาบ่ขาด
 ฝึกให้คนไทยม้งานการก่อ
 เป็นอาชีพคนไทยเลี้ยงไหมมัดหมี่
 สมเด็จไปแนะนำวิชาอาชีพ
 สอดสัตว์ป่ากะให้แพงรักษาบ่ฆ่า
 เอาไว้ให้ลูกหลานเหลนโหลนคนใหม่
 อย่าสิไปทำลายพระองค์ได้สั่ง
 สอนให้เฮาทำกินเลี้ยงเบ็ดเลี้ยงไก่
 ลูกชาวไส่ชานาไปฝึกให้ฮู้
 ช้อยให้ลูกให้หลานเจริญก้าวหน้า
 ให้เฮาเรียนฟรี ๆ ศูนย์ศิลปอาชีพ
 ดีหลายไผ่มีเรียนอันใดฝีมือต่าง ๆ
 เป็นช่างทำตามแผนเขามีหลักสูตร
 กะเอาตามชอบใจแล้วแต่เฮามัก
 เจ้าสิเขียนอี่ยังมีอยู่หลายอย่าง
 ล้วนแต่ทันสมัยสากลแม่บ่
 มีบ่อนอยู่บ่อนนอนสะอาดเรียบร้อย
 พวกสุขภาพสตรีชอดบุรุษเพศ
 ลูกชาวไส่ชานาชาวสวนพ่อค้า

บได้ว่าช้อยได้อีหลี
มีแนวไต่ใหม่ ๆ สอนลูกเหลนโหลน
พระองค์บชี้เตียดอีกคือลูกหลาน
ให้พระองค์มไฟร์ไทยคน

ขอพระองค์ได้อยู่บัลลังก์ทอง
ขอให้งามอ่องต่องคือเทพธิดา
อย่าปวดแชนเจ็บไหล่เกษมสำราญ
ให้พระองค์หายโรคพระวรกาย

อย่าให้เผาให้แกเนื้อชุ่มหนังมัน
คนอยู่ใต้หลังหล้าพสกนิกร
นี้ละแม่ของชาติคนไทยทั้งปวง

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสงสารพวกไพร่

อีกคนไทยทุกคนได้รังเกียจ

ให้ท่านอยู่นาน ๆ พระชนมายุ

คนไทยบสับสนดีใจทุกหมู่

อย่าได้เศร้าได้หมองสดใสผุดผ่อง

ยามเสด็จไปมาทางเหนือตกใต้

ให้พระทัยชื่นบานหายทุกข์หายโศก

ปกครองไทยหลาย ๆ ปีเดือนแฉ่แม่

ปานว่านางสวรรคต์มาจากชั้นฟ้า

มีแต่คนออนซอนบรมราชินีนาถ

เฮาได้เ็นแม่หลวงจำเอาสิบอก.....

(นุ่ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า15-16)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เว้าพื้น	หมายถึง	พูดถึง
เลี้ยงเฮา	"	เลี้ยงเรา
เว้า	"	พูด
บ่อนใกล้ ๆ	"	ที่ใกล้ ๆ
เพ็นดี	"	ท่านดี
เฮ็ด	"	ทำ
ฮั้ว	"	รู้
ช้อยเฮาบ่ขาด	"	ช่วยเราไม่ขาด หรือ ช่วยพวกเขาตลอด
เลาะเบิ่ง	"	เลียบเดินดู
ฮอด	"	ถึง , ตลอด
ให้แพง	"	ให้หวงแหน , ให้สงวนไว้
แนวไต่	"	อย่างไร
สิเฮียนอี่หยัง	"	จะเรียนอะไร
บ่อนอยู่บ่อนนอน	"	ที่อยู่ที่นอน
บชี้เตียด	"	ไม่รังเกียจ

งามอ่อนต่อง หมายถึง สวยผุดผ่อง

กลอนลำแม่หลวงของชาวไทยบทนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพความจงรักภักดี ที่ประชาชนมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เพราะพระองค์มีความห่วงใยต่อประชาชนชาวไทย เปรียบเสมือนหนึ่งพระองค์ท่านเป็นแม่ของแผ่นดิน พระองค์ทรงเป็นทั้งราชินีในใจของประชาชนชาวไทย และเป็นแม่หลวงของประชาชนชาวไทยด้วย ไม่ทรงถือพระองค์เองว่าเป็นราชินีที่จะต้องประทับอยู่แต่ภายในพระราชวังอย่างเดียว ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนชาวไทย ทั้งทุกแผ่นดินจากเหนือ อีสาน ตะวันออก ตะวันตก และได้ โดยไม่ทรงย่อท้อกับความเหน็ดเหนื่อย แม้ว่าท้องถิ่้นนั้นจะทุรกันดารขนาดไหน เมื่อพระองค์ท่านรู้ข่าวความทุกข์ของประชาชนแล้วพระองค์ก็จะทรงเสด็จไปให้ความช่วยเหลือ แนะนำอาชีพที่เหมาะสมกับท้องถิ่้น แก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะโครงการศิลปาชีพ ให้ตีสร้อย ทำแหวน ทำเครื่องประดับต่างๆ แล้วพระองค์ก็ทรงหาตลาดส่งออกให้กับสินค้าที่ผลิตได้เหล่านั้นด้วย การส่งเสริมอาชีพต่างๆ นั้นก็เพื่อที่จะให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถ ประกอบอาชีพที่เหมาะสม ช่วยพัฒนาคน พัฒนาท้องถิ่้น โครงการศิลปาชีพนี้ได้เริ่มจากศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นแห่งแรกแล้วจึงขยายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ดังนั้นประชาชนชาวไทยเรารู้อีกว่าในพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์

เนื้อหาที่สะท้อนการสร้างวีรกรรมของชาวบ้านในการทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศ

เนื้อหากลอนลำที่ได้กล่าวถึงการทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศชาติบ้านเมือง เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนเกิดความรักในชาติบ้านเมืองของตน และให้ช่วยกันรักษาป้องกันประเทศไว้ เพื่อไม่ให้ชาติไทยต้องตกไปเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ ดังเช่นในอดีตที่บรรพบุรุษของเราชาวไทยได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อปกป้องเอกราชของชาติไทยเราเอาไว้ การทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศชาติบ้านเมืองนั้นทำให้เกิด วีรกรรมทั้งของพระมหากษัตริย์และชาวบ้านที่เป็นสามัญชนคนธรรมดา ซึ่งมีทั้งวีรบุรุษ วีรสตรีไทย เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน กล่าวถึงวีรกรรมการสู้รบของคุณหญิงโมเมียปลัดที่ปกครองเมืองนครราชสีมา กับเจ้าอนุวงศ์กษัตริย์ปกครองประเทศลาว เมื่อครั้งที่เจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามายึดครองจังหวัดนครราชสีมา ครั้งนั้นคุณหญิงโมได้ถูกศัตรูกวาดต้อนไปเป็นเชลยที่นครเวียงจันทน์ด้วย ในระหว่างการเดินทางคุณหญิงโมได้วางแผนโดยการให้หญิงสาวที่ถูกจับเป็นเชลยมาด้วยกัน จัดหาเหล่าและข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงทหารลาวเหล่านั้น พอทหารลาวหลงกลดื่มเหล้าจนเมาไม่ได้สติ คุณหญิงโมจึงสั่งให้พวกผู้หญิงยึดอาวุธ

ต่างๆ ไว้ แล้วก็ถึงมือฆ่าทหารลาวตายหลายร้อยคน ทหารลาวบางคนที่ยอมแพ้ก็ให้จับมัดใส่กรง
คุมขังไว้แล้วส่งทหารลาวเหล่านั้นมาให้พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงพิจารณาโทษ เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
แห่งกรุงสยามทรงพิจารณาโทษทหารลาวแล้ว ก็ทรงสรรเสริญความกล้าหาญของคุณหญิงโมเป็น
อย่างมาก ได้พระราชทานนามใหม่ให้กับคุณหญิงโมว่า "ท้าวสุรนารี"
ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

ในครั้งนั้นศึกใหญ่มาตี
อนุวงศ์หัวหน้าพาทหารสามหมื่น
แดนอีสานผ่านได้ศึกใหญ่เวียงจันทน์
ทหารเวียงจันทน์เข้ามาถึงโคราช
ในครั้งนั้นคุณพ่อปลัดหนี่
สมเด็จพระเจ้ารัชกาลครองราช
มิดอิงตั้งบั้งผู้ลาวหลอน
หลายวันได้วางกลลวงหลอก
ลาวไล่ต้อนชนหมู่ประชากร
เดินทางได้สามวันลิข่วมท่ง
พระแม่เจ้าเหล็กถันรินลง
ลาวหลงสนทหารกินสุราอิม
แม่โมตัดไม้ค้อนมีดดาบแหลมหลาว
จับทหารลาวฆ่าคุณหญิงโมหัวไป
ลาวแตกม้างพังมุ่นกองทัพบ
หลายกองร้อยยอมลงเด็ดขาด
เจ้าหน่อฟ้าทราบข่าวกรุงศรี
นำเอาได้อनुวงศ์จับไล่
ส่งเข้าค่ายเกวียนแก่กรุงช้าง
ภายหลังที่ความดีสามารถ

ทางเวียงจันทน์ล่องโขงลอยช่วม
ตีฝ่าม้างลงใต้ไล่มา
แดนอีสานลิฝ่าครองเมืองบ้าน
ยึดเอาเบ็ดอนุวงศ์เจ้าเอาไว้ตั้งหมาย
มีการพระอยู่หัวไปเฝ้า
พระนั่งเกล้าทันอยู่เหมือคิง
ถึงนครราชสีมาแม่โมยอมแพ้
ต้มกลั่นเหล้าสาวล้อหมู่ทหาร
ไปนครเวียงจันทน์ตั้งใจหมายไว้
เขตพิมายบ่อนยั้งนอนหันพักเขา
ปลงอุบายส่งสาวนอนเกี่ยว
ต้มไก่แก้มเฆาะง่วงผองนอน
พอเด็กมาไล่แทงลาวล้ม
ไล่ชีวิตบ้ายานตีด่านยงยี่
จับลาวขังมัดมือพอร้อย
ทางกรุงเทพประกาศไว้ทหารกล้าส่งมา
อนุวงศ์มาตีฝ่ายอีสานเพบ้าน
จับมัดได้โดยด้ามตั้งหมาย
คุมลงไปสู่นครกรุงกว้าง
พระประกาศเปลี่ยนให้นามเจ้าแม่โม

เปลี่ยนชื่อใหม่ใหญ่ไ้ก้ล้ากลั่นใจเด็ด เป็นหญิงไทยสิ้นคนทั้งค้าย
 มีหมายตั้งพระราชาทรงโปรด ยกโทษให้คนย่องว่าดีให้ชื่อสุรนารี
 เป็นสตรีเก่งกว่าชายหมายตั้ง ระวังภัยแทนท่านรักษาการเอกราช
 เก่งกว่าผัวอีกซ้ำโตท่านย่าโม

(ฉวีวรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ลวยข่วม	หมายถึง	ลวยข่าม
ผ่าม้าง	“	ทำลายล้าง
เอาเบ็ด	“	เอาหมด
มิดอั้งตั้ง	“	เจียบสงัด
บู้ช่าว	“	ไม่รู้ช่าว
ข่วมท่ง	“	ข่ามท่ง
บ่อนยั้ง	“	ที่ปัก
หัน	“	นั่น
พักเขา	“	พักพิง, อาศัยอยู่ชั่วคราว
หลงสน	“	หลงเล่ห์กล
ผ่องนอน	“	จนกระทั่งนอนหลับ
เด็ก	“	ตึก
ไสชีวิต	“	ยอมเสี่ยงชีวิต
บ่ย่าน	“	ไม่กลัว
ย่องยี้	“	ขยี้ให้แตก
พังมุ่น	“	พังทลาย, แหกละเอียด
เพ	“	พังทลาย, หักพัง, ขำรุต, รื้อ
โดยด้าม	“	ด้วยดี
พี	“	นี่, นี้
สิ้นคน	“	เก่งเกินคน

กลอนลำท้าวสุนาริได้สะท้อนภาพการทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศเป็นวีรกรรมของ
 วีรสตรีไทยในสมัยอดีต ท้าวสุนาริหรือคุณหญิงโม ได้ใช้กำลังสติปัญญาในการเอาชนะข้าศึกศัตรู
 กล้าเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เป็นอันตรายโดยไม่เกรงกลัว ถึงแม้พระยาปลัดสามีของท่าน
 จะไม่อยู่ช่วยในยามศึกสงคราม แต่คุณหญิงโมก็ได้ท้อถอย คิดอุบายต่อสู้กับทหารของ
 เจ้าอนุวงศ์ ช่วยให้ชาวนครราชสีมาไม่ต้องตกเป็นเชลยศึกของทหารลาว นอกจากนี้จะใช้กำลัง
 อาวุธต่อสู้กับข้าศึกแล้วยังสามารถใช้กำลังสติปัญญา เสน่ห์ ความสวยของสาวชาวนครราชสีมา
 หลอกให้ศัตรูตายใจ จนถึงแก่ความตายและพ่ายแพ้ไปในที่สุด ด้วยความกล้าหาญความดีความ
 ชอบของคุณหญิงโมดังกล่าว เมื่อเสร็จการสงครามแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง
 ทรงแต่งตั้งคุณหญิงโมให้เป็น "ท้าวสุนาริ" นอกจากสมัยอดีตแล้วในสมัยปัจจุบันนี้เมื่อมีเหตุการณ์
 ไม่สงบซึ่งเป็นภัยต่อประเทศชาติ เหล่าทหารกล้าก็ต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติ
 ไว้มิให้ชาติไทยเราต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น ดังเนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ
 ดำเนิน กล่าวไว้ว่า เมื่อเกิดสงครามขึ้นเหล่าทหารทุกคนไม่ได้อยู่กับบ้าน ถ้าทางการมีคำสั่งให้
 ทหารทุกคนออกปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศเขตแดนของไทยเรา ทหารทุกคนเมื่อได้รับคำสั่งแล้วก็
 ต้องเตรียมพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ตามแนวชายแดน นอนตามป่าเขาลำเนาไพร แต่ดจะร้อนฝน
 จะตกหนักขนาดไหน ทหารทุกคนก็ต้องอดทนต่ออุปสรรคนานัปการนั้นให้ได้ เมื่อมีศัตรูหมู่คน
 พาลที่เป็นภัยต่อแผ่นดินเหล่าทหารกล้าก็ต้องทำการขัดขวางต่อสู้เพื่อป้องกันประเทศ ในการสู้รบ
 นั้นถึงแม้ จะมีทหารบางคนเสียชีวิตในสนามรบ ก็ถือว่าทหารคนนั้นได้ตายอย่างสมศักดิ์ศรีของ
 ลูกผู้ชายชาติทหาร ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการรักษาเอกราชของไทยเราไว้ เหล่าทหารกล้าก็พร้อมที่จะ
 สละชีพเพื่อชาติไทยของเราได้เสมอ ดังที่ปรากฏในตัวอย่างกลอนลำนี้

เดี๋ยวนี้สงครามเคียวสี่เหลี่ยมได้อยู่
 เตรียมไว้สู้สนามคำสั่งได้ประกาศทางการ
 ตามชายแดนรักษาไว้ทหารไทย
 นอนชั้นป่าตองเสียงฟ้าฮ้องแตรสองฝั่งตก
 ทหารไทยทนสู้ระวางแนวตามเขต
 ชาติสำคัญรักษาเอาไว้
 เกียรติประวัติบอกไว้เฮาได้ส่วยไทย
 รักษาการพื้นภูมิดินไว้

พวกทหารหมวดหมู่พร้อมพร้อม
 นายทหารถึงพลเหล่าได้ไปพร้อม
 กล้ากล้าอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน
 กะปพากันยกพ่ายหนีไปได้
 ประเทศได้ลูกกล้าป็นจ้อจ้อย
 ทหารไทยตายแล้วตระกูลศักดิ์ใหญ่
 ตายกะตายอย่าได้เสียเกียรติทหารหาญ
 แนวชาติไทยแดงเข้มสีแดงหมายชาติ

เอกราชอยู่ยังไทยตั้งอยู่ดี
ไผเลยบุกแดนไทยอย่าสิดอยทนสู้
แมนสิเหล็กขี้บ่ยกะตามถ้อนชื่อไทย
ศาสนากระสิสอนอบรมคู้เมืองยีนได้
ชาวไทยให้สุขขุ่นบุญของชาติ
ให้อยู่ดีเสียดชีวิตวายไว้พลีกายรักษาชาติ.....

ในชาตินี้ไผลบหลู่ดูแคลน
ศัตรูมาหมายฆ่าไทยอาสาชีวิตแลก
ชาติกระสิได้สิดอยอยู่สถาพร
กษัตริย์ไทยกระสิปกปักรักษลุ่ม
ศาสนาพระมหากษัตริย์สี่เหลื่อมคู้มไทย

(จวีวรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

บ่ได้อยู่	หมายถึง	ไม่ได้้อยู่
นอนชน	“	นอนหลบซ่อน, นอนซุกตัว
ตอง	“	ไปไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่พอจะห่อของได้ เช่น ใบตองกล้วย
ฟ้าฮ้อง	“	ฟ้าร้อง
แดดส่อง	“	ตะวันฉายแสง
กะบ่	“	ก็ไม่
เฮา	“	เรา
สอยไทย	“	ช่วยไทย
ไผ	“	ใคร
แมนสิเหล็ก	“	ถึงแม้จะเหล็ก
ขี้บ่ยก	“	ละเอียด
กะตามถ้อน	“	ก็ซึ้งเถอะ
สี่เหลื่อม	“	สี่ที่มีแสงสุกใส

กลอนจำลองเมืงทหารไปสงครามนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าเหล่าทหารกล้าต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติเพื่อมิให้ชาติไทยเราต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น ถึงแม้จะยากและลำบากเพียงไรต้องใช้ชีวิตเลือดเนื้อป้องกันผืนแผ่นดินไทยไว้ ทั้งดำรงไว้ซึ่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้คงอยู่ตลอดไป

เนื้อหาที่สะท้อนทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้มีการติดต่อกันในรูปแบบบ้านพี่เมืองน้อง มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตแล้ว โดยการซื้อขายแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภค บริโภคกัน การทำบุญทำทานกันนิยมที่จะทำบุญร่วมกันอยู่เป็นประจำ จะมีการกระทบกระทั่งกันอยู่บ้างก็เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่ถือโทษโกรธกันถือว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้อง ครั้งหนึ่งมีความเข้าใจผิดกันอย่างรุนแรงจนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวสิ้นสุดลง แต่ด้วยเหตุที่ประเทศไทยและลาวมีพรมแดนใกล้ชิดติดกัน ประชาชนทั้งสองประเทศก็ยังคงไปมาหาสู่กันตามประสานบ้านพี่เมืองน้อง ทั้งมีภาษาพูด วัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวก็สามารถกลับมาเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกันใหม่ได้ ดังเนื้อหาที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

เอออันนี้ละพ่อแม่เอ๋ย
พวกเหลนหลอนแม่เจ้าชุมท้าวบ่าวยาม
ไปหาหันงายดาครวก็
ถือเป็นที่และน้องเที่ยวเยี่ยมเจ้าสูคน
มีปูปลากระแบ่งปันกันได้
ส่งข้าวน้ำเกลือพร้อมเจ้าพริกผล
การทำบุญทำทานส่วนกันหนาแน่น
บมีไผ่สึดือร่อนคั่นนอนได้
เดี๋ยวนี้พวกฝั่งนี้ฝั่งนั้นแลกเปลี่ยน
หรือเป็นปีบได้มีไผ่ย้ายไปหาชายหาซื้อ
เมืองใหม่จำป่าศักดิ์หรือปากเซโขงเซหลง
ทำนากล้าหวานส่งน้ำอ้อยน้ำตาล
ถือเป็นอ้ายและน้องสองฝั่งไทยลาว
บาดนี้เฮ่งส่องหน้าคนละทางฮ้างแล้วพ่อ
หยิ่งกะเป็นมั่วๆพวกหมูประชาชน
บคือหลังครวก็ไทยลาวดีตลอด

ละเพิ่นจั่งว่าพึ่งเอาถ่อนคนชราแซวหล่อน
แต่ก่อนหุ่นสองฝั่งไทยลาว
บได้มีซัดซ้องเที่ยวยามอ้อยย่อง
พวกฝั่งนั้นไปสูมาหา
จัวหมูม้าทำนากล้าหวาน
หากันกินบได้ซัดซ้ออุปสรรค
ถือเป็นแดนดินด้าวไทยลาวสายเลือดเก่า
แม่่นสูคนๆ...นอ...โอยนอ
หมุนเวียน คั้นไปมาหากันเป็นเดือน
ฮัดตะปือกะเดินฮอดตลอดก้าฝายนั้น
กะฮ่วมกันหาคั้นสนุกพากันสร้าง
ตลอดฮอดข้าวน้ำไปได้งายตาย
ไปคุยสาวยามบุญกะม่วนยินกินเหล่า
พวกฝั่งซ้ายอยากมาก้าฝั่งขวา
มาหลูโตนเดินฮอดไมตรีตั้ง
กอดคอกันกะได้ไทยนั้นบว่าหยิ่ง

เสียงปืนแตกปังปังเสียงไล่ยิงกัน เป็นหยั่งนอจ้งค้อยทำฉั้นนี้
 พวกลาวหนีมาลี้ภัยการเมืองเป็นหมื่นๆ หนีไปอยู่ประเทศอื่นป่าจัวควาย
 นอพ่องม้าคั้นหนีบ้าน...บ่ห้วงเลย...บ่ห้วงเลย...นอ...

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542.หน้า273-274)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เห็นจ้งว่า	หมายถึง	ท่านจึงพูดว่า, ท่านจึงเล่าว่า
ถ้อน	"	เถอะ
แซ่วหล่อน	"	พันหลุด
ซุ่มท้าวบ่าว	"	พวกคนหนุ่ม
พุ้น	"	โน่น
เที่ยวยามย้อยย่อง	"	เดินทางไปมาหาสู่กัน
สูคน	"	ทุก ๆ คน
ฮ่วมกัน	"	ร่วมกัน
บ่มีไผ	"	ไม่มีใคร
ฮ้าย	"	ร้าย
ฮอด	"	ถึง
ก้าฝ้าย	"	ข้างฝ้าย
ฮ้าย	"	พี่ชาย
ม่วน	"	สนุกสนาน
เฮ้ง	"	รีบ, เร่ง, รวดเร็ว
ฮ้าง	"	ร้าง
หลูโตน	"	สงสาร
บ่ว่าฮยัง	"	ไม่ว่าอะไร

กลอนลำยาวคิดถึงอดีตได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ซึ่งมีความสัมพันธ์เปรียบเสมือนบ้านที่เมืองน้อง มีการแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภค บริโภคซึ่งกันและกันมาโดยตลอด แต่เนื่องจากมีเหตุการณ์ทางการเมืองภายในประเทศลาวจึงทำให้ประเทศลาวเกิดความไม่สงบ จึงเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวไม่เหมือนเมื่อครั้งอดีตที่ผ่านมา

ได้มีการกระทบกระทั่งกันระหว่างทหารไทยกับทหารลาวอยู่บ่อยครั้ง จนเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวต้องหยุดชะงักไปในช่วงหนึ่ง แต่ประเทศไทยและลาวนั้นมีพรมแดนใกล้ชิดติดกัน มีทั้งภาษาพูด วัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายกัน อีกทั้งยังเป็นบ้านที่เมืองน้องกันมาแต่ครั้งอดีต จึงเป็นสาเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองกลับมาดีกันอีกครั้งหนึ่ง ดังที่เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำอวีร์วรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงนั้นไว้ว่า การเมืองภายในประเทศลาวได้เกิดความวุ่นวายมากขึ้นเนื่องจากสงครามมหาเอเซียบูรพา ต่อมาประเทศฝรั่งเศสได้เข้ามาปกครองลาวจนกระทั่งสงครามสงบลงประเทศฝรั่งเศสที่ยึดครองเมืองลาวอยู่ที่คืนเอกราชให้กับรัฐบาลลาวปกครองตนเอง เมื่อรัฐบาลใหม่เข้ามาปกครองประเทศก็ได้มีการก่อรัฐประหารขึ้น ทำให้บ้านเมืองไม่สงบ มีการแทรกแซงทางการเมืองจากต่างประเทศ จึงทำให้ประชาชนชาวลาวต้องแยกกันเป็นสองฝ่าย คือ ลาวฝ่ายเหนือใช้ระบอบคอมมิวนิสต์ในการปกครอง และลาวฝ่ายใต้ใช้ระบอบประชาธิปไตยในการปกครอง เมื่อประเทศเดียวมีระบอบการปกครองถึงสองระบอบจึงเป็นเหตุให้เกิดการจลาจลขึ้นภายในประเทศ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2518 ประเทศลาวจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม ทำให้ประชาชนชาวลาวทั้งลาวเหนือและลาวใต้เป็นจำนวนมาก ที่ไม่เห็นด้วยกับการปกครองระบอบสังคมนิยม จึงได้หนีข้ามแม่น้ำโขง เพื่อลี้ภัยการเมืองมาอาศัยอยู่ในค่ายหรือศูนย์อพยพตามแนวชายแดนไทย โดยเฉพาะที่จังหวัดหนองคายมีชาวลาวอพยพเข้ามาเป็นพิเศษ ผู้อพยพได้หลังไหลเข้ามาทั้งในเวลากลางวันและในเวลากลางคืน การลี้ภัยทางการเมืองในครั้งนี้ ก็มีทั้งพระสงฆ์รวมอยู่ด้วย สำหรับประชาชนชาวลาวที่ลี้ภัยการเมืองมาในครั้งนี้ได้เดินทางมาด้วยความยากลำบาก ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ บางคนก็หนีไม่พ้นถูกทหารรัฐบาลลาวยิงตายระหว่างการเดินทาง บางคนหนีข้ามแม่น้ำโขงมาได้แล้ว ก็ปรากฏว่าถูกกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากพัดจมน้ำตายไปก็มี ถึงแม้ว่าการทะเลาะเข้ามาของผู้อพยพลี้ภัยทางการเมืองครั้งนี้ จะมีจำนวนมากเกินกำลังที่รัฐบาลไทยจะรับภาระในการให้ความช่วยเหลือได้ แต่ด้วยเหตุที่ประเทศไทยและลาวมีพรมแดนใกล้ชิดติดกัน มีทั้งภาษาพูด วัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายกัน อีกทั้งยังเป็นบ้านที่เมืองน้องกันมาแต่ครั้งอดีต จึงทำให้ทั้งทางภาครัฐและประชาชนชาวไทยต้องยื่นมือเข้าช่วยเหลือผู้อพยพลี้ภัยทางการเมืองเหล่านี้ไว้ ถ้าหากว่ารัฐบาลและประชาชนชาวไทยไม่ให้ความช่วยเหลือ ก็ไม่รู้ว่าประชาชนชาวลาวที่อพยพลี้ภัยทางการเมืองจะไปพักพิงอาศัยประเทศไหนได้อีก ดังเนื้อหาที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

การเมืองหุงรุ่งรังพวกฝรั่ง
ยากเดียดกนำพวกพี่น้องกำหมูชาวลาว
แสนอดทนระกำด้วยในทรวงแน่นอึ้ง
นอนได้อย่างอึดมตา

ประเทศอื่นเข้าฝ่าม้าง
แบ่งออกเป็นค่าย ๆ ก๊กเหล่าลาวเหนือ
มาเสียใจแทนแต่ลาวเพ็งหมุ่น
ข้าวและน้ำหมู ไก่ ปู ปลา

ไทยลาวเที่ยวไปย้อยยาม
เปรียบเหมือนเป็นพี่น้องในท้องแม่เดียว
มองเห็นกันถูกถามเสียงเอ็น

ยามทำบุญกะสว่างได้ไทยพ้อน่วมลาว
เป็นสัมพันธไมตรีอยู่มานานล้ำ

เวรศรีโคตรพินว่าคนเฒ่าเล่ามา
ในหนังสือพื้นเวียงประวัติว่า
เสียงปากว่าอืออือดั่งกัน

แบบสังคมนิยมชมน้ำใจประชาเชื้อ
ให้ชาติอื่นเขาบีบคั้นลาวนั้นอยู่ไปไหว
ข้ามลำโขงมาหาไทยสู่วันปี่อัน
หลบหนีไปนับบ่ค่อย

หนีหลบมาทางกำหนองคายแตกตื่น
อยู่บ่ได้ลัทธิใหม่ลาวมีสองสามปีลาวหนีหาดี
ลอยน้ำของตกล้ำตายกะฟ่องนั้นเขาฆ่าช่มเหง
ดับชีวิตลงไปน่าน้ำ

พากันมาพักค่ายหนาแน่นอึ้งออก
พากันเซหลบภัยอยู่ไทยในค่าย
พ้อแม่ขอขอได้แพงไว้เปล้าสูญ
เงินทองมีกะบ่เหลือหลอไว้

สาเหตุมาแต่พุ้นคุณแอ้ยจงฟัง
สงครามมาผ่าเพตีปลัน
คราวฝรั่งปกครองลาวบ่เดือดร้อน
ตกลงมาเดี๋ยวนี้เต็มทีแตกตื่น
เมืองบ้านหมุ่นหลาย
คอมมิวนิสต์ครอบครองป้องกัน
บ่คือแต่ก่อนพุ้นเที่ยวย้อยยาม
พากันมาแลกกันบินซื้อ
กันถามกันถามข่าว
เที่ยวหากันบ่ได้เว้นทุกคำหรือเว้น
หัวใจเพลีสสนุกเล่นไฮโลไปถั่ว
บอกข่าวบ้านทุกอย่างนำกัน
บาดนี้กรรมมาต้องทรมานเหลือโพด
จักสิจริงหรือว่าบ่จริงแม่ป่าเพินพาว่าจำเอา
พวกชาวเฮาลาวนั้นตระกูลเดียวทุกอย่าง
ทุกบ่แล้วหมื่นชั้นลาวเปลี่ยนการปกครอง
ทั้งลาวเหนือลาวใต้บ่พอใจแตกตื่น
ลาวจั่งได้อพยพหลบภัย
ทั้งกลางวันกลางคืนได้
ป่าจ้วควายช้างม้าเฮือนพร้อมไสนา
ฮอดพระสงฆ์องค์เจ้ามาเข้าเพ็งไทย
เต็มทีแสนทนสู้หลบตามภูห้วยฮ่อง
เสียงปี่ดั่งเป็งป้างยิงไล่คนหนี
อดสงสารลาวแต่อดสงสารลาวได้
ลาวนั้นทุกซีกะดื้อบ้านแตกเมืองเพ
มาเสียตายแต่ของแพงไว้มรดกตกทอด
เอากะเอาบ่ได้ดอกพ้อใหญ่ของเขา
ความเป็นไปทางหน้าชาวลาวย่านเพหมุ่น

ลาวกับลาวเกิดวันตีปุ่นหย่ายี่
 คอบลาวหนีแนวรบระเบิดดังทุ่ก้อง
 บ่จลาดเขาต้มได้ลาวเฮี้ยจั่งได้หนี
 คั้นไทยเฮาป่าถ่มตาดำ ๆ เด็กอ่อน ๆ

ลาวตกมาอยู่พี่แสนกว่าอพยพ
 ชนชาวห้องเมืองลาวคนชายชาติ
 มาอยู่ที่ไทยรับภาระหาของกินช่อยชูเอาไว้
 ผู้เฒ่าพร้อมสิไปลื้ออยู่ใส.....

(จวีวรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

หญิงรุ่งรัง	หมายถึง	หญิงรุ่งรัง
เพ	“	พังทลาย
อั้ง	“	แน่น, เต็ม
บ่	“	ไม่
ม่าง	“	รื้อ, ทำลาย, ล้าง
หมุ่น	“	ทะเลาย, ละเอียด
ย้อย่องยาม	“	ไปมาหาสู่กันอย่างสะดวกสบาย
ย้อยาม	“	เยี่ยมเยือน
เว็น	“	ตอนกลางวัน
เอิ้น	“	เรียกหา, ร้องเรียก
ฮ่วม	“	ร่วม
เหลือโหด	“	เหลือเกิน
เพิ่นเว้า	“	ท่านพูด
เว้า	“	พูด
บ่พอใจ	“	ไม่พอใจ
บ่ไหว	“	ไม่ไหว
บ่าจ้ว	“	ปล่อยิ้วัวทิ้ง
เพ็ง	“	ฟังพาดาศัย
ลี้	“	หลบ, หลบลี้
ฮ้อง	“	ร้องน้ำ
กะด้อ	“	เหลือเกิน
ขอชอด	“	ดูแลรักษาไว้ให้

ปุ่น	หมายถึง	ปล้น
เขาต้อม	“	เขาต้อม หรือเขาหลอกหลวง
อยู่พี่	“	อยู่นี่, อยู่นี่
ส่วยชู	“	ช่วยเหลือ
ป่าถ่ม	“	ปลอ่ยทิ้ง

จากกลอนลำล่องลาวอพยพข้ามโขงหนีภัยข้างต้นได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ว่ามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมาโดยตลอด นับตั้งแต่ครั้งอดีตเป็นต้นมาประชาชนทั้งสองประเทศได้มีการแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภค บริโภคซึ่งกันและกัน แต่ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2518 ประเทศลาวมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยม ทำให้ประชาชนชาวลาวที่ไม่เห็นด้วยกับการปกครองในระบอบสังคมนิยมเป็นจำนวนมาก จึงพากันอพยพลี้ภัยการเมืองเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย จึงมีการปิดพรมแดนระหว่างประเทศ เป็นอันว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวได้หยุดชะงักลง แต่ด้วยเหตุที่ประเทศไทยและลาวมีพรมแดนใกล้ชิดติดกัน ประชาชนทั้งสองประเทศก็ยังคงไปมาหาสู่กันตามประสานบ้านพี่เมืองน้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาโดยตลอด มีทั้งภาษาพูด วัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายกัน ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องยื่นมือเข้าช่วยเหลือผู้อพยพลี้ภัยทางการเมืองเหล่านั้นไว้ ถ้าหากว่าประเทศไทยไม่ช่วยก็ไม่รู้ว่าประชาชนชาวลาวจะไปพึ่งพาอาศัยที่ไหน

ภาพสะท้อนทางด้านการทำมาหากิน

การทำมาหากินของชาวอีสานส่วนใหญ่จะพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ยึดอาชีพทำไร่ ทำนาเป็นอาชีพหลัก ซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนเป็นปัจจัยหลัก ดังนั้นเมื่อหากลอนลำส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องราวของชาวนาเป็นพื้น ได้สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตที่เรียบง่าย การทำนาก็ทำเพื่อเลี้ยงชีพ ไม่ได้ทำเพื่อการค้าขาย แต่จะนำผลผลิตที่ได้นั้นมาแลกเปลี่ยนสิ่งของแทนการซื้อขาย ดังที่ อภิศักดิ์ โสมนินทร์. (2534. หน้า 26) ได้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจของชาวอีสานว่ามีลักษณะการผลิตเอง ใช้เอง พอหมดฤดูทำนา พวกผู้หญิงก็จะทำงานบ้าน เช่นเตรียมทอผ้าไว้สำหรับคนในครอบครัว ผู้ชายก็จัดเตรียมเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น จักสานตะกร้า กระบุง บุงก็ ซ่อมแซมบ้าน ซ่อมแซม เครื่องมือเกษตร เพื่อใช้ในฤดูทำนาที่จะเวียนมาถึงอีกครั้ง ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการในขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตนั่นเอง ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม แต่ระบบเศรษฐกิจของชาวอีสานส่วนใหญ่ก็ยังคง

เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งการประกอบอาชีพทางการเกษตรก็ยังคงพึ่งพาธรรมชาติคือน้ำฝนเป็นส่วนมาก ผลผลิตที่ได้จึงเป็นไปตามปริมาณของฝนในแต่ละปีด้วย ดังนั้นจึงพบว่าผลผลิตของชาวอีสานไม่มีความแน่นอน ทำให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมไปด้วย เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงชาวอีสานมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักได้กล่าวถึงการทำนาของชาวอีสานไว้ว่า ชาวนาจะเริ่มทำนาตั้งแต่เดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน ชาวนาจะเริ่มไถนาตะ (ไถสุดนา) กลบหญ้าในนาให้ตายเป็นปุ๋ยเพื่อบำรุงดินและเป็นการเตรียมดินไว้สำหรับการทำนาทุกคนที่อยู่ในครอบครัวก็จะช่วยกันทำนาจนเสร็จ การทำนาของชาวอีสานในสมัยก่อนจะใช้แรงงานคนและสัตว์เท่านั้น จะไม่มีเครื่องทุ่นแรงใด ๆ แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังคงใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นส่วนมากในการทำนา และอาศัยมูลจากสัตว์ เช่น ชีวูว ชีควายมาทำเป็นปุ๋ยบำรุงข้าวในนาอีกด้วย ดังมีปรากฏกวีในกลอนลำต่อไปนี้

ฮอดเดือนหกฝนลงจึก ๆ
 น้ำนำท่งนาฟอลงหญ้าเขียวอุ่มทุ่ม
 มีฮอดแหลวอื่กานกจีบนกจาบ
 บ่จึกผัวจึกเมียลูกกะฮ้อยแม่

ฝนตกฮ้ำตันบากตันยุงตันงุง
 เหลียวไปเฮาเห็นพุ่มอยู่เลาะคันทนา
 พวกชาวนาจะหาบชีฝุ่นมูลจัว
 เตรียมจัวควายไว้แก่ตึงคราดตึงไถ

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า35-36)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ฮอด	หมายถึง	ถึง
ฝนตกฮ้ำตันบาก	"	ฝนตกโดนต้นกะบาก
ตันยุง	"	ตันพะยุง เป็นชื่อของไม้เนื้อแข็งชนิดหนึ่ง
ตันงุง	"	ตันพลวง, ไม้พลวง ชื่อพรรณไม้ขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งเรียก "ตันงุง"
น้ำนำท่งนา	"	น้ำอยู่ตามท่งนา
เขียวอุ่มทุ่ม	"	เขียวชุ่ม
เหลียวไป	"	หันไปดู
เฮาเห็น	"	เราเห็น
อยู่เลาะคันทนา	"	อยู่ข้าง ๆ คันทนา

มีฮอดแหลว	หมายถึง	มีแม่กระทิงนกเหยี่ยว
จ้ว	"	จ้ว
บัจักผัวจักเมีย	"	ไม่ว่าผัวไม่ว่าเมีย
ลูกกะสอยแม่	"	ลูกก็ช่วยแม่

การทำนาซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องใช้เวลาในการเพาะปลูกตั้งแต่ต้นจนเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก และมีขั้นตอนในการทำนาอยู่หลายขั้นตอนด้วยกัน ซึ่งจะมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนแรก เป็นการเตรียมอุปกรณ์ในการทำนา ชาวนาจะเริ่มทำประมาณเดือน พฤษภาคมซึ่งเป็นช่วงต้นฤดูฝนแต่ก่อนจะมีการลงทำนา ก็จะมีการเลี้ยงผีปูด เพื่อเสี่ยงทายว่าการทำนาปีนี้จะได้ผลเป็นอย่างไร จากนั้นก็เตรียมไถ คราด และทำเชือกไว้สำหรับการทำนา

ขั้นตอนที่สอง เป็นการตกกล้า ซึ่งเป็นการเพาะพันธุ์ต้นข้าวเพื่อใช้ปักดำในที่นาซึ่งมีการไถและคราดปรับพื้นที่เตรียมไว้สำหรับหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว

ขั้นตอนที่สาม เป็นการดำนา เมื่อต้นกล้าโตพอที่จะใช้ดำได้แล้วชาวนาจะไถและคราดเพื่อปรับพื้นที่ให้ดินร่วนซึ่งจะง่ายต่อการปักดำ จากนั้นก็จะถอนต้นกล้า แล้วนำมาปักดำในแปลงนาที่เตรียมไว้

ขั้นตอนที่สี่ คือการเก็บเกี่ยวผลผลิต หลังจากที่ข้าวสุกเต็มที่แล้ว ก่อนที่จะเกี่ยวข้าว ต้องเตรียมอุปกรณ์ในการเกี่ยวข้าวก่อน เช่น ดอกไถมัดข้าว เตรียมหลาวไว้หาบข้าว และลานไถนวดข้าว แล้วก็นำข้าวที่ได้ขึ้นยุ้งฉางต่อไป การทำนานั้น จะเริ่มในระหว่างปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคมซึ่งอยู่ในช่วงฤดูฝน ต้นไม้ใบหญ้าที่เคยเหยี่ยวแห้งก็จะเริ่มผลิดอกออกผล พวกชาวนาก็จะเตรียมอุปกรณ์ เช่นคันไถและคราดไว้สำหรับการทำนา ก่อนที่จะทำนานั้นจะต้องมีการทำพิธีเลี้ยงเจ้าปูด โดยแต่ละบ้านจะเตรียมไก่ไว้ครอบครวัละหนึ่งตัว พิธีนี้จะใช้การสังเกตดูที่คางของไก่ เพื่อทำนายดูว่าผลผลิตจะได้ผลเป็นอย่างไร หากว่าคางของไก่นั้นโค้งยาวเหมือนเคียวเกี่ยวข้าว ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะทำนายว่าปีนั้นผลผลิตจะดีมาก แต่ถ้าหากว่าคางไก่นั้นตรงลิว ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะทำนายว่าผลผลิตในปีนั้นจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นอกจากนี้จะมีขั้นตอนดังกล่าวมาแล้ว สมาชิกทุกคนในครอบครัวก็ต้องช่วยกันทำนาและเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับการทำนา บางครอบครัวเมียเพิ่งจะคลอดลูกใหม่ ๆ ลูกยังไม่โตพอช่วยตัวเองได้ ก็จะให้สามีไปนาก่อนเพื่อทำการไถคราดไว้รอ ส่วนภรรยาอยู่ที่บ้านก็จะรับหุงหาอาหารเพื่อจะนำไปส่งให้สามีที่ทุ่งนา พอสาย ๆ ภรรยา ก็จะ

สะพานกระบุง พร้อมทั้งอุ้มลูกน้อยออกเดินทางไปยังทุ่งน่าน้ำอาหารไปส่งให้สามีเพราะกลัวสามีจะหิวข้าว เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วก็ช่วยกันทำนา ส่วนลูกน้อยก็จะให้นอนรออยู่ในเปล ทั้งสามีและภรรยาต่างช่วยกันทำนาโดยไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยและแสงแดดที่แผดเผาในยามสาย เมื่อเสร็จจากการทำนาตะวันเริ่มคล้อยต่ำลงจนจะลับขอบฟ้า ภรรยาก็บอกกับสามีว่าถ้าพักเหนื่อยแล้ว ขอให้ถอนกล้าเพื่อเตรียมไว้สำหรับดำนาในวันต่อไป ทั้งนี้เพราะความต้องการที่จะยกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ชาวนาจำต้องอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำทำนาปลูกข้าวไว้เลี้ยงคนทั้งประเทศ จึงได้ชื่อว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ หากไม่มีชาวนาก็คงไม่มีข้าวสำหรับให้ประชากรทั้งประเทศได้รับประทาน ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

เออ อันนี้ละพ่อแม่เอ๋ย
 ผ่นตกลองจ้ำจักจัน ไบหญ้ากะปงมา
 ผั้นเชือกไว้ สีไถคันละขุดนา
 พ่อเฒ่าจ้ำบอกลูกบ้าน สีพาล้างเจ้าปู่ตา
 เบ็งคางไถคันมันชั้นที่ลี่ปั้นลี่ปตี
 พ่อเฒ่าจ้ำบอกไว้ปิ่นันจั่งลิตี
 เลี้ยงลูกอ่อนตื่นขึ้นมา ผัวไปก่อน
 แม่"บักห่า" อยู่บ้าน กะฟ้าวตีนคือกัน
 เสียงวีไฟ ควันกลุ้ม ในครัวลุกฮ่อมฮ่อม
 น้ำฮอดแล้ว เอาข้าวหม่ามาชาว
 เสียงลูกออออให้ โวโว กวยลูกแหง
 ตักปลาแดกใส่ถ้วย เกลือตีมถมน้ำ
 เสียงเฮือนไถลั่นแซวแซว กะฟ้าวตีน
 ผ่องกะแหม้ม..เออ, เอี้ยละนา..
 บ่าก็หาบตำได้ ทั้งฟ้าว กะผ่องเดิน
 ผัวกะผัว ทั้งโต กะเคยกินข้าว

เมษายนกลายเป็นแล้วพฤษภา ผัดมาต่อ
 พวกชาวนากะเตรียมไว้ทั้งไถกับคราด
 ฟังเสียงจากคนเฒ่า สูเอี้ยฮอดมืออื่น
 ให้สู้หาเตรียมเอาไว้ เอี้ยนละโตเอาเดือไถ
 คันปีได้คางไถโค้งลงยาว ๆ คือเกี่ยว
 มาเต็มทีแต่ผู้นาไถลบ้านผัวเมียเดียว
 ไปไถนาคราดไว้ทำพอดได้เจ้าเค็งงาน
 เตรียมเอาพินมาตั้งไฟเป่าฟู่ฟู่
 กะบองก้อมเชียว เอน้ำใส่มวย
 สองมือจับหวดหม่าสุกหม้อ
 พอลูกหลับ แม่ผัดฟ้าว หาถ้วยผ่องจอง
 ลีได้ไปนาเฮา พ่อบักห่าไปแล้ว
 เอ็นใส่กัน ผ่องเว้า คนเฒ่าผ่องอะแหม้ม...
 อันนี้ละพอดตะวันขึ้นสีมายมายพอดพุ่มพู่
 มือหนึ่งอุ้มลูกน้อย ฟ้าวเร่งลงนา
 เสร็จดีแล้ว ลงดำจำไหวไหว

แขวนอุ้งน้อยไว้เสี่ยงให้กะช่างมัน	มือเหนียงคั่นตมอยู่ในนา
สวดยมายมาย แดดเผาทั้งฮ้อน	เพราะอยากมีน้าบ้าน ชาวนาจ้างหน้ากำ
หน้าดำดำ แม่นชาวนาเฮ็ดเลี้ยง	พวกพี่น้อง ชุมเจ้า จังเจริญ
เพิ่นจั่งเ็นว่ากระดุกสันหลัง	คันบ่มีชาวนา บ่ได้เป็นเมืองบ้าน
พอว่าเสร็จดำแล้วตาเว็นเจ้าคล้อยคำ	พอบักหน้าขึ้นเกาะเจ้า ให้หลกกกล้าแม่แทนเด้อ

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542 หน้า264 -266)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ฝั่งเขือก	หมายถึง	เอาเขือกสองหรือสามเกลียวมาบิดเข้าเป็นเส้นเดียวกัน
ไถดั้น	“	ไถดั้น คือ การไถนาครั้งแรก
ไถสุด	“	ไถสุดนา คือ การไถนาครั้งที่สอง
เสี่ยงจา	“	เสี่ยงพูด หรือ คำกล่าว
ฮอดมืออื่น	“	ถึงวันพຸ່งนี้
เฒ่าจ๋า	“	คนแก่ที่พาทำพิธี เช่นไหว้ ผีต่าง ๆ เช่น ผีปู่ตา, ผีบ้าน, ผีไร่ผีนา เรียกว่า “จ๋า” หรือ “ชะจ๋า”
ปู่ตา	“	วิญญาณที่สิงอยู่ตามหมู่บ้าน
เฮือน	“	เรือน หรือ บ้าน
โต	“	ตัว
เบ็ง	“	ดู
ชันที่สี่	“	ตั้งตรง
บดี	“	ไม่ดี
คันปีได้	“	ถ้าปีไหน
เกี่ยว	“	เกี่ยวเกี่ยวข้าว
จั่งลดี	“	จึงจะดี
คราดไว้ท่า	“	คราดไว้รอ
เค็งงาน	“	เครื่องงานนา
ตาเว็น	“	ตะวัน หรือ พระอาทิตย์
มายมาย	“	คล้อยออก , เลื่อนออก , เคลื่อน
พุมพู่	“	พอสลัว ๆ , เห็นพอลางราง ๆ

คำ	หมายถึง	ตะกร้า
ทั้งฟ้าว	“	ทั้งรืบเร่ง , ทั้งรืบร้อน
กะฟองเดิน	“	ก็ทั้งเดิน
ฟ้าวเร่ง	“	รืบเร่ง
ทั้งโต	“	ทั้งตัว
กะคอย	“	ก็คอย
เหนียงคั่น	“	บีบคั่น
สวย	“	สาย , ตอนสาย
ทั้งฮ้อน	“	ทั้งร้อน
นำบ้าน	“	ทำตามชาวบ้าน (คือให้มีฐานะและความเป็นอยู่ เท่าเทียมกันกับชาวบ้านนั่นเอง)
จิ้งหน้าก่า	“	จิ้งหน้าค้ำหน้าค้ำ
แม่ม	“	ไซ้
เฮ็ด	“	ทำ
เพิ่นจั้งเอิ้นว่า	“	ท่านจึงเรียกว่า
คั้นบ่มี	“	ถ้าไม่มี
บ่ได้	“	ไม่ได้
พอบักห้า	“	พอไอ้หนู
ซิ่นเถาะเจ้า	“	หยุดเถาะนะ
หลกกกล้า	“	ถอนกล้า
แม่มแนन्हเด้อ	“	ด้วยเถาะนะ

กลอนลำยาวชีวิตชาวนาตอนที่หนึ่งได้สะท้อนให้เห็นภาพการทำนาตั้งแต่ขั้นตอนแรกๆที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวได้ดำเนินช่วยกันจนเสร็จ จะเห็นว่าในช่วงฤดูการทำนาหรือฤดูฝนนี้ท้องทุ่งนาจะมีสัตว์มากมายที่นำมาเป็นอาหารได้ เช่น ปู ปลา กบ เขียด ชาวนาจะไม่ลำบากในการหาอาหารในฤดูนี้ หลังจากปักดำเสร็จ พอถึงประมาณช่วงเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสอง ชาวาก็จะเหลือของพอสมควรเหมาะแก่การเก็บเกี่ยวเอาไปทำข้าวเม่า หญิงสาวชาวอีสานก็จะเกี่ยวเอาข้าวนั้นมาทำเป็นข้าวเม่าไว้รับประทาน อาจจะนำมาทำเป็นอาหารว่าง หรือ ทำเป็นของหวานไว้รับประทานหลังจากการทำนาเสร็จแล้ว บางทีก็นำข้าวเม่ามาเป็นของฝากไว้สำหรับใช้ต้อนรับแขก

เวลามาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาลออกพรรษา หรือ บุญกฐิน หลังจากนั้นก็รายงานว่าข้าวในนาจะสุกเหลืองพอที่จะเก็บเกี่ยวขึ้นลานเพื่อทำการนวดข้าวก่อนนำข้าวขึ้นไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวต่อไป ถ้าใครมีที่นาเยอะก็จะใช้วิธีการลงแขกเกี่ยวข้าว คือ ให้เพื่อนบ้านนั้นมาช่วยเกี่ยว โดยเจ้าภาพจะเลี้ยงดูเป็นอย่างดีตลอดทั้งวัน นอกจากนั้นในกลอนลำยังบรรยายถึงสภาพท้องทุ่งว่าในช่วงเกี่ยวข้าวชาวอีสานก็นิยมตัดเอาขังข้าวมาทำเป็นปี่เป่าเล่นเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินในเวลาเกี่ยวข้าวไปด้วย หม่อมสาวบางคนพอมีฐานะทางการเงินที่ดีหน่อยก็จะมีวิทยุไว้ฟังเพลงไปด้วยในเวลาเกี่ยวข้าวก็จะช่วยผ่อนคลายจากความเหนื่อยล้าไปได้บ้าง ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

เออ อันนี้ เห็นว่าเดือนสิบเอ็ด
 สอดยามเอ็ดข้าวเม่า ผู้สาวเจ้าเกี่ยวกำ
 เหลืองเต็มนา ทั่วตามองเยี่ยม
 แดดดอกยกยามมือเข้า ทั้งเดมาหนุ่มคะนอง
 เสียงปี่ดังอยู่ทุ่งนา มือนิ้วจุ่มใส่ดัง
 เกิดเป็นสาวชาวนา เลื้อดำปักเกลือย้อม
 เอ็นบอกร้อง "ซีแห่มหฺล้า" ทางเอื้อยลึค้อยงู
 มือถือครุกับเสียม ผ่องเหล็กตะขอพร้อม
 จูงจ้วออกนอกบ้าน นางน้องกะซีหลัง
 เสียงมันดูกัน ออกอดดั่งอ้อ
 อันนี้ไปมันซุหล่นทิ้ง เต็มพื้นเจ้าแผ่นดิน
 เสียงขันคู นกเขาอยู่ปลายไม้
 เห็นปลายไม้ช่ายล่าย
 ข้าวแก่แล้ว ก้มอ่อนหาฮวง
 สาวชาวนาบมีง่วง ฟังเพลงออกอากาศ
 วิทยุนั่นบ้อ ห้อยอยู่กนก ตัดคันแท เปิดสถานีไว้
 ออกอากาศสู่มือ ดังจ้าวไหลดบเหงา
 อันนี้ เห็นจั่งว่า เพลงสากลลูกกรงกับทุ่ง
 พวกผู้สาว ทั้งผู้บ่าว พวกกันเก็บเกี่ยวข้าวแมนทั่วนา

ลมพานต้องเดือนสิบสองลมมาไล่
 ข้าวขึ้นแล้ว ในทุ่งสุกงอม
 นกจับเพืองบินเจ็ย นกแจนแวนฮ้องแจ๊ดแจ๊ด
 ลมกะมาตำต้อง นำโตเย็นวือวือ
 ละเห็นว่ามีอนับได้คือขลุ่ยเสี่ยชาน
 แพรหอมหัวดีแล้ว จูงจ้วออกจากคอก
 น้องป้าขึ้นซีหลังจ้ว
 หอมเป็นเลา แซมไว้ "สะเลเต" หอมอ่อนอ่อน
 เสียงลมดั่งบั้งบั้ง ปลายไม้หางงู
 เสียงคือชอกกับไม้ ยามลมตีกับไผ่...
 ออกมัมบ้านลงท่งนาโต
 ละเห็นว่ามีนาบไกลบ้าน พอประมาณเอ็นกูปใส่
 ยายล้อมเจ้าฮ่อมเฮือน
 สุกเป็นพวง เกี่ยวกำดิ่งน้ำว
 วิทยุหัวอ่อนด้อน สีไปพร้อมเจ้าสูวัน...
 ฟังเพลงไทย ลำพร้อมจวีวรรณเลาลำล่อง
 ได้ยินบแล้วเจ้า สาวบ่าวฟังลักลอน
 กินเป็นฝูงทางทุ่ง เขาดูเอี้ยเป็นหมู่หมู่

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542. หน้า 267-268)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เห็นว่า	หมายถึง	ท่านว่า
ลมพานต้อง	"	ลมพัดมาโดนร่างกาย
ฮอดยาม	"	ถึงเวลา
เฮ็ดข้าวเม่า	"	ทำข้าวเม่า
ผู้สาว	"	หญิงสาว
นกจิบเฟือง	"	นกกระจิบ
นกแจนแวน	"	นกกระแวน
ยามมือเข้า	"	ในตอนเช้า
ลมกะมา	"	ลมก็มา
คำต้อง	"	กระทบ, สัมผัส
นำโต	"	ตามตัว
เย็นวื้อวื้อ	"	เย็นมาก ๆ, เย็นจัด
อยู่พุ้นน่า	"	อยู่โน้นนะ
ใส่ตั้ง	"	มีเสียงดัง
บักเกลือ	"	มะเกลือ
ขอมหัว	"	คลุมหัว
จั่ว	"	วั่ว
เอิ้น	"	เรียก
ซี้หม้อหล่า	"	ซี้เถอะน้อง
เอื้อย	"	พี่สาว
บ่ซ้า	"	ไม่ซ้า
ผ่องเหล็ก	"	พร้อมกับเหล็ก
เลา	"	ลักษณะนามไซ้เรียกของที่มีลักษณะกลมและยาว เช่น "เลาปิ่น" (ล้ากลิ้งปิ่น)
แชนไม้	"	แทรกไว้, ผสมไว้, ปนไว้
สะเลเต	"	ต้นมหาหงส์, ดอกมหาหงส์
ทุ	"	หลุด, ร่วง, หล่น
ออกมัมบ้าน	"	ออกพ้นบ้าน

ลงท่งนาโต	หมายถึง	ลงท่งนาของตัวเอง
เอิ้นกูปใส่	“	ร้องเรียกกันได้ยิน
ซ่ายล่าย	“	เรียงรายกันจำนวนมาก
ล้าย ๆ	“	เรียงกันเป็นแถว
ฮ่อม	“	ช่องเล็ก ๆ, ช่องทาง
เฮือน	“	บ้าน
ฮวง	“	รวงข้าว
น้ำว	“	เหนียว, นิ่ม, ดิ่ง
บ่มิ่งวง	“	ไม่มีวง
ฮ้อนต้อน	“	ลักษณะของเล็กเพียงอย่างเดียวห้อยอยู่ เรียกว่า “ห้อยฮ้อนต้อน”
นั้บ้อ	“	นั้บหรือ
กกแก	“	ต้นสะแก
คันแท	“	คันนา, ดินที่พูนขึ้นเป็นคันตามท้องนา
ลาว	“	สรรพนามบุรุษที่สาม เช่นว่า “ลาวล้าล่อง” (เขาล้าล่อง)
สู่มื้อ	“	ทุกวัน
ดั่งจ้าว	“	ดั่งมาก, เสียงไพเราะมาก
ไหลดบ่เหงา	“	เลยไม่เหงา
ไต่ยีนบ่แล้วเจ้า	“	ไต่ยีนใหม่ละท่าน
เพิ่นจั่งว่า	“	ท่านจึงว่า
ทางหุ่น	“	ทางโน้น
แมน่ท้วนนา	“	เต็มท้องนา

จากกลอนลำข้างต้นได้สะท้อนภาพการประกอบอาชีพของชาวอีสาน ซึ่งจะยึดอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาจะเริ่มตั้งแต่เดือนหก เป็นช่วงฤดูฝน ชาวนาจะเริ่มไถนาตะ (ไถฮุดนา) กลบหญ้าในนาให้ตายเป็นปุ๋ยเพื่อบำรุงดินเตรียมดินในการทำนา ทุกคนที่อยู่ในครอบครัวก็จะช่วยกันทำนาจนกว่าจะเสร็จ การทำนาของชาวอีสานในสมัยก่อนจะใช้แรงงานคนและสัตว์เท่านั้น จะไม่มีเครื่องทุ่นแรงใด ๆ แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังคงใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นส่วนมาก และอาศัยมูลจากสัตว์ เช่น ชีวูว ชีควายมาทำเป็นปุ๋ยบำรุงข้าวในนาจะเห็นว่าในช่วงฤดูการทำนาหรือฤดูฝนนี้ท้องทุ่งนา

จะมีสัตว์มากมายที่นำมาเป็นอาหารได้ เช่น ปลา กบ เขียด ชาวนาจะไม่ลำบากในการหาอาหาร หลังจากปักดำเสร็จประมาณ 2-3 เดือน ซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือนสิบเอ็ดสิบสองหรือออกพรรษาพอดี ข้าวในนาที่ออกรวงก็จะเริ่มสุกรอการเก็บเกี่ยวจากชาวนาเพื่อจะนำผลผลิตที่ได้ ไปเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์และเก็บไว้เพื่อบริโภคต่อไป

จากตัวอย่างกลอนลำข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นภาพการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในภาคอีสานซึ่งเป็นอาชีพที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ถ้าปีไหนฝนแล้งผลผลิตของชาวอีสานก็จะได้น้อยไม่พออยู่พอกินจึงเป็นสาเหตุให้ชาวอีสานต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ แทนอาชีพการทำนา เช่น อาชีพตีบสามล้อ อาชีพค้าขาย และอาชีพศิลปิน ซึ่งในแต่ละอาชีพนั้นก็ต้องอาศัยความขยันขันแข็งหนักเอาเบาสู้ และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตน เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงการประกอบอาชีพของคนอีสานอีกอาชีพหนึ่ง นั่นคือ อาชีพตีบสามล้อรับจ้างไว้ว่าชีวิตของคนเรานั้นต่างกัน เพราะเกิดในที่ ๆ ต่างกัน มีทั้งคนจนและคนรวย ชีวิตของคนจนนั้นก็คงหนีไม่พ้นกับการมีอาชีพกรรมกร ที่ต้องพบกับความลำบากต่าง ๆ มากมาย ชาดที่อยู่อาศัยอดอยากหิวโหย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบอาชีพสามล้อนั้นมีความยากลำบากมาก เงินทองที่หามาได้ก็ไม่พอใช้จ่าย เครื่องอุปโภค บริโภคต่าง ๆ ก็มีราคาแพง ใครที่เคยพบเห็นก็คงจะรู้ว่าชีวิตสามล้อนั้นลำบากขนาดไหน เวลาใช้บริการจากคนตีบสามล้อก็ขอให้มีความเห็นใจบ้าง อย่าได้ดูถูก เพราะอาชีพนี้ก็เป็นอาชีพที่สุจริต หาเงินด้วยลำแข้งของตนเองหวังแค่เพียงมีเงินเก็บเล็ก ๆ น้อย ๆ เอาไว้เป็นค่าเล่าเรียนของลูกให้ได้รับการศึกษาที่สูง ๆ บ้าง ยามเมื่อฝนตกก็ยังคงต้องทำงานเพราะถ้าหากหยุดทำงานเมื่อใดก็จะมีเงินพอค่ากับข้าวและค่าเช่าบ้าน ไม่เหมือนกับคนที่มีเงินเดือนถึงแม้ฝนจะตกหรือแดดจะออกอย่างไร สิ้นเดือนมาก็ได้รับเงินทุกเดือน ชีวิตของคนตีบสามล้อนั้นต้องต่อสู้ดิ้นรนและต้องมีอดทนต่ออุปสรรคนานัปการ การทำอาชีพนี้หากพบกับผู้โดยสารที่มึนน้ำใจก็จะให้เงินค่าบริการที่มากน้อยก็จะทำให้ชีวิตดีขึ้น แต่หากเจอกับผู้โดยสารที่ไร้น้ำใจก็จะทำให้ว่าเก็บเงินค่าบริการแพงเกินไป คนตีบสามล้อก็ต้องจำทน แถมบางครั้งยังต้องพบกับตำรวจจราจรที่ค่อยซ้ำเติมด้วยคำพูดที่ไม่ดีอีก ชะตาชีวิตของคนตีบสามล้อจึงเป็นชีวิตที่ย่ำแย่ บางทีเมื่อทำงานมากเกินไปอดหลับอดนอนจนทนไม่ไหวก็หาที่จอดรถนอนพักเอาแรงบ้าง แต่พอไปจอดอยู่ริมร้านอาหาร ก็ถูกเจ้าของร้านเขาขับไล่ไสส่ง เป็นที่น่าน้อยใจยิ่งนัก

ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

ชีวิตคนต่างเกิดขึ้นคนนั้นจึงต่างกัน
 อดหิวนอนตราคราสามลื้อ
 ยากหลายได้ยากนำปากและท้อง
 จับรดเหตุสามลื้อหากินด้วยลำแข้ง
 ผู้ได้เห็นสามลื้อกรุดนอย่าดูถูก
 เหลือไหลปานอาบน้ำบรรทุกชนคน
 หวังเอาปัจจัยมาเมียนในเฮือนชานเลี้ยงลูก
 ข้าวและน้ำเฮือนเช่าเขาเป็นเดือน
 แนวนงเงินเดือนบ่มีใช้แนวได้บ่มีอยู่
 ทุกข์สามลื้อบ่สิ้นชีวิตต้องคู่ตัน
 พวกสามลื้อกะบูชาไว้สู่วัน
 ทั้งอดหลับอดนอนแก่เข็นนายจ้าง
 ฮอดคนยีนและเงินถามว่ารับชน
 เกินราคาอีกข้าเขาให้ตีมแถม
 ขอสุขีอวยพรขอใจเหลือล้น
 ว่าเก็บเกินอีกข้าสามลื้อจ้งแม่่นกรรม
 ยามเมื่อเฮาหิวนอนจอดแสงริมร้าน
 ตกกลางเฮาบได้มีแสงจ้อยพักเขา
 บัดท่าเขาใจดีอ่อนหวานบางคนว่า
 ชวนเฮาคูยอีกข้าเงินได้ท่อได้

ยากตั้งแต่ผู้นั้นง่ายตั้งแต่ผู้นี้อาชีพกรรมกร
 เงินบ่มีใช้ในครอบครัวพอจ่าย
 กินแล้วอิมบ่เป็น
 ของกะแพงอีกข้ากรรมช่อยจ้งแม่่นเวร
 อาชีพเขารับจ้างแสงสู่อูยาม
 พวกกันไปถึงจุดหมายเมื่อยหลายทนได้
 การศึกษาแห่งเดียวเที่ยวซื้อสู่อูยาม
 คั้นมือได้ฝนตกเปียกปอนโตเปื้อน
 อาศัยหมู่พอได้กินสืบมือแสงใช้จ่ายกัน
 ต้องกัดฟันลูกผู้ชายหมายสู้
 ชีวิตสามลื้อนั้นหน้าต่ำกรรมกร
 ให้นำทางถนนกว้างระวางภัยทั้งวงเบ็ง
 ลางคนหลูโตนข้าเงินค้ำกะแถมตีม
 ขอบพระคุณท่ายด้วยมีเจตนาดี
 บางคนลงไปแล้วทวงเอาเงินกะมัดตำ
 ลางเทื่อทุกอีกข้าตำรวจจรรยา
 คำบ่หวานเขาฮ้ายขับหนีตีส่ง
 ลางเทื่อนั้นกะไคหนัจจรรยา
 จิตบ่เหงาใจบ่เศร้าจรรยาเว้าม่วนม่วน
 ได้ค่าเช่าบ่หล่า พอบ่เงินทอง

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542 หน้า202-203)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

จ้ง	หมายถึง	จ้ง
หิวนอน	"	ง่วงนอน
บ่มี	"	ไม่มี
อิมบ่เป็น	"	อิมไม่เป็น
ลำแข้ง	"	ลำแข้ง

กะแพง	หมายถึง	ก็แพง
ช้อยจ้งแมนเวร	"	จ้งซึ่งมีเวรมีกรรม
ผู้ได้	"	ใคร
แสง	"	แรง
สู๋ยาม	"	ทุกครั้ง
ปาน	"	เหมือน
เหม็อย	"	เหน็อย
เมี้ยน	"	เก็บ
เอ็อนซาน	"	เร็อนซาน
เร็ยว	"	เร้งรัด , เร้งเร้า
เอ็อน	"	บ้าน
คั้นมือได้	"	ถ้าวันไหน
เป็อน	"	ติดสิ่งที่ทำให้สกปรก
สับมือ	"	วันต่อวัน
บ่ลัน	"	ไม่หมด , ไม่จบ , ไม่ตาย
คู่ตัน	"	ชยัน , ทรหอดอดทน
เฮา	"	เรา , ตัวของเรา , พวกเรา
กะ	"	ก็
งวกเบ็ง	"	หันมองดู
ฮอด	"	ถึง
เอ็น	"	เรียก
หลูโตน	"	นำสงสาร
แถมตี้ม	"	เพิ่มเติม
ท่าย	"	ตะโพก
กะผัดดำ	"	ก็ดูดำ
จ้งแมน	"	จ้ง , ถูกต้อง , ไม่ผิด
लगเพื่อ	"	ครั้ง , หน
แสง	"	กำลัง , แข็ง , ศักดิ์สิทธิ์
ฮ้าย	"	ดู , ดำ

จ้อย	หมายถึง	เล็ก, น้อย
กะไคแห่	"	ค่อยยังชั่ว
บัดท่า	"	บางที

จากกลอนลายาวชีวิตสามล้อตอนที่หนึ่งได้สะท้อนภาพความลำบากในการประกอบอาชีพของคนที่ยึดอาชีพถีบสามล้อรับจ้างว่า ทุกคนที่เกิดมาก็ต้องการทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพของตนเองและครอบครัว ไม่ว่าอาชีพนั้นจะยากลำบากขนาดไหน คนเรานั้นเลือกเกิดไม่ได้ เมื่อเกิดมาจนก็ต้องต่อสู้กับความลำบาก ถึงจะลำบากขนาดไหนถ้าอาชีพนั้นสุจริตไม่เบียดเบียนคนอื่นให้เดือดร้อนก็สมควรที่จะทำ การถีบสามล้อถึงแม้จะเหนื่อยและลำบากมากขนาดไหนแต่คนที่ถีบสามล้อรับจ้างก็ต้องทน เพื่อให้ชีวิตของคนในครอบครัวได้มีกินมีใช้ อาชีพถีบสามล้อรับจ้างจึงเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ชาวอีสานหันมาทำเป็นอาชีพเสริม หลังจากที่ยึดอาชีพทำนาแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ

เนื่องจากชาวอีสานประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยพึ่งพาน้ำตามธรรมชาติ ถ้าปีไหนฝนแล้งหรือน้ำท่วมทำให้ผลผลิตเสียหาย จึงทำให้ชาวอีสานหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน แต่ในสังคมปัจจุบันนี้การทำนาของชาวนาในภาคอีสานได้เปลี่ยนไปจากเดิมมาก เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทางภาครัฐได้เข้ามาให้การสนับสนุนนำโครงการต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือชาวอีสาน โครงการเงินผัน ก็เป็นอีกหนึ่งโครงการที่ทางรัฐบาลโดยเฉพาะในสมัยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้เริ่มนโยบาย "เงินผัน" จากงบประมาณแผ่นดิน มาเพื่อช่วยปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ และสร้างงานในชนบท และสร้างสิ่งสาธารณูปโภคที่จำเป็นในชนบท เรามักเรียกโครงการนี้ว่า "โครงการเงินผันคึกฤทธิ์" เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงโครงการเงินผันคึกฤทธิ์ไว้ว่า เมื่อฤดูฝนได้ผ่านไป ก็จะเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาวในเดือนกันยายนก็จะเป็นช่วงสิ้นปีงบประมาณพอดี ทางภาครัฐได้มีการจัดสรรงบประมาณออกมาใหม่ในเดือนตุลาคม โดยงบประมาณต่าง ๆ นั้นจะถูกจัดสรรให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ได้นั้นก็ต้องขอมติความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรเสียก่อน ครั้งหนึ่งที่เกิดภาวะเศรษฐกิจของชาติตกต่ำลง เงินที่เหลืออยู่ในคลังมีไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายภายในประเทศ รัฐบาลจำเป็นต้องไปกู้เงินจากธนาคารโลกมาเพื่อใช้จ่ายภายในประเทศ รวมทั้งนำเงินภาษีที่ได้จากประชาชนมาร่วมด้วย เพื่อนำเงินที่ได้มาพัฒนาชนบทให้มีความทัดเทียมกับสังคมเมือง เงินงบประมาณในครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็นสามส่วนด้วยกัน คือ ส่วนหนึ่งนำไปสร้างสถานีอนามัยเพื่อรักษาประชาชนในยามเจ็บไข้ ให้มีหมอผดุงครรภ์ไว้ประจำสถานีอนามัยเมื่อยามที่มีคนไข้มาคลอดบุตร ส่วนที่สองนั้นให้ทำการขุดบ่อน้ำ จัดการชลประทาน

การขุดลอกคูคลองต่าง ๆ ทำฝายกันน้ำไว้ใช้ในยามหน้าแล้ง ทำอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และใช้สำหรับเป็นที่ดื่มกินของสัตว์เลี้ยง ส่วนที่สามนั้นใช้ในการสร้างถนนลาดยางตัดผ่านแต่ละหมู่บ้านเพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบาย เมื่อการสร้างถนนได้มาตรฐานแล้วก็จะทำให้เกิดประโยชน์ตามมาอีกหลายอย่าง เช่น การท่องเที่ยว การค้าขาย ถ้ามีคนใช้จุกเงินก็จะสามารถนำส่งโรงพยาบาลช่วยเหลือคนไข้ได้อย่างทันท่วงที แต่ก็ยังมีข้าราชการบางคนที่ทุจริตคอร์รัปชันเงินส่วนนี้ไปมากทำให้ถนนที่สร้างเสร็จนั้นไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ถ้าหากว่าคนไทยให้ความร่วมมือร่วมใจกันมากกว่านี้ไม่โกงกินบ้านเมืองประเทศไทยก็พัฒนาได้ไม่ยาก ฉะนั้นคนไทยทุกคนไม่ควรที่จะโกงกินชาติและพากันหลีกเลียงภาษี เพราะภาษีนั้นรัฐบาลจะได้นำมาพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคตข้างหน้า ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

ฤดูฝนเหมือดแล้วฤดูหนาวมาผ่าน
 รัฐบาลลงไว้ตักแต่งเงินผัน
 ตัดเป็นปีออกมาไว้พัฒนาประเทศชาติ
 เงินจำนวนนี้ภูษณาครโลกมาผัน
 เก็บภาษีการค้าชาวภาคณระชาษฎร์
 พัฒนาทุกก้าเขตถิ่นดินดอน
 ให้ชาวนาชาวด้าชาวดอนฮั่วไฮ
 เงินผันนั้นแจกจ่ายชนบท
 พากันเอาไปแก้ปัญหของชาติ
 เพราะฉะนั้นจึงเอ็นชื่อว่าเงินผัน
 ทางภาคเหนือกับใต้แดนอีสานตะวันออก
 แบ่งไว้สามอย่างทางบ้าน
 ทำสถานเด็กเลี้ยงอนามัยส่วนหนึ่ง
 มีหม่อมมาประจำไว้ผดุงครมภ์ช้อยออกลูก
 ช้อที่สองนั้นนำชุดบ่อชลประทาน
 ชลประทานน้ำห้วยลำคลองเป็นแฉ่ง

งประมาณลือกออกแล้วทางก้าฝายสภา
 พวกผู้แทนตกลงกันงบประมาณงานนี้
 เอกราชลือกอยู่ได้เพราะไทยพร้อมส้อยชู
 เอาเข้ามารวมกันใส่ของเฮาพร้อม
 เงินของชาติส้อยเพิ่มเสริมเข้าใส่หน้า
 ในนครชนบททั่วถึงเพียงหน้า
 หมู่บ้านใหญ่บ้านน้อยเจริญได้ท้อกัน
 อย่าสิพากันพาคคิดก้าอำไว้
 เอกราชจ้งมันคงไว้อยู่เจริญ
 รัฐบาลมาบ้านแบ่งชนชาวเชื้อ
 รัฐได้บอกให้แจ้งแกลงไว้ต่อสภาผู้แทน
 คือเงินผันชานาพัฒนานำบ้าน
 มีให้ถึงทุกหมู่บ้านเจ็บไข้ให้ไสยา
 งบให้ปลุกทุกบ้านพอได้เพ็งพา
 ชุดคลองหนองลอกบึงชั่งน้ำ
 ให้เป็นแก่งน้ำใช้สงวนไว้สู่น่าว

เป็นช่างแล้วใช้จ่ายกสิกรรม
ทางสามนั้นตัดถนนให้ตรงชื่อ
งบประมาณประเภทนี้ตกแต่งเป็นกฎหมาย
มีหวังตายผิดระเบียบกฎหมายเฉียบขาด

อมเงินผืนกินเปล่า ๆ ถนนตัดบ่แล้ว
คนทั้งปวงเลยเป็นทุกซอมโงกกินเกลี้ยง
ยากเดี่ยยากนำพวกหมูเจ้ากินแล้วอ้อมบ่เป็น
เจ้าหน้าที่กรรมการพากันตัดหนทาง

พากันลงมือสร้างหนทางให้กว้างใหญ่
พากันลงมือสร้างหนทางให้กว้างใหญ่
ตัดออกจากหมู่นี้ตัดออกจากหมู่นั้น
ติดห้องเที่ยวยามเยื่อ

อยากขายหมูอยากขายไก่ทั้งไซ้พร้อม
รถกะวึ่งทั้งแล่นถึงกัน
ทั้งผักหอมกระเทียมได้สิงโคหัวข่า
ฮอดตลาดแล้วเปลื้องจกออกมาขาย

ลูกหลานเฮาคอยถ้ำชนมหวาน
นี่แหละเฮาสีพันความทุกข์ทรมาน
คั้นยามเฮาเจ็บใช้ผอมโซเจ็บปวด
หมอกะส่อยชีวิตได้โดยด่วนทันกาล

ให้ถนอมเอาไว้งบประมาณ
พร้อมหมูอาพากันเสียภาษีให้ชาวไทย
นั้นส่อยกันคนทุกซนั้นมิแต่ทุกซบ่มีสุข
อย่าได้โลป่าถิมคนไทยอย่าไหวหวั่น
กลอนหน้าจั่งค้อยพืง จั่งค้อยพืง....

ฝูงสัตว์สาอาบกินลงล่าง
ออกอำเภอใส่หมูบ้านตำบลพร้อมให้ทั่วถึง
คนผู้ได้โลกกินอมไว้จักเป็นภัยอันฮ้าย
ไว้ปานนั้นกะบ่พืงบางคนยังหลงดี้อ
เงินก้อนผ่อนหนีพนักงานท้องที่จ้อราษฎ์บังหลวง
ทางบ่เพียงเป็นคลื่นไปมาลำบาก
เพราะฉะนั้นจั่งพากันละเว้น
ให้ชื่อตรงอย่าโงคง
ประเทศไทยจั่งสิตลั่นลั่นคนนั้นลืออยู่
ประเทศไทยจั่งสิตลั่นลั่นคนนั้นลืออยู่เย็น
ติดต่อกันเป็นสายยาวกันเป็นแนว
อย่าไปถือเอาไว้ชาวไทยทุกหมู
สบายล้วนส่วนชน
มีหัวมันผักสดกาดชาวคะน้ำพร้อม
ยัดใส่ต๋ำขึ้นรถยนต์แล่นเข้าถึงท่าสู่เมือง
เอาก่าไรต๋ำคินมาบ้าน
มาฝากแหม่มกะขายข้าวได้เงินใช้บ่จน
เพราะการมีเงินผืนส่อยเฮาจำไว้
โรงพยาบาลกะอยู่ใกล้เฮาได้ลวงถึง
บ่กันดารทางรถแล่นนวนเวียนอ้อม
สร้างก่อส่อยเดื่อพ่อส่อยเดื่อแม่พวกหมูป่าดุง
พ่อค้าใหญ่ขายของให้ก่าไรอย่าหลีกเสียดียงภาษี
คนรวยรวยให้เบ็งกันพันไว้
เรื่องเงินผืนจิววรรณลือขอท่อนั้น

(จิววรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เขมิตแล้ว	หมายถึง	หมดแล้ว
ก้ำ	“	ข้าง, ด้าน, ฝ่าย
ส่อยชู	“	ช่วยสนับสนุน
ทั่วถึง	“	ทั่วถึง
ฮั่วไฮ	“	รั้ว, เครื่องล้อมกันเขตแดน เช่น ฮั่วไฮ (รั้วไร่) ฮั่วนา (รั้วนา)
ท่อกัน	“	เท่ากัน
จั่งเอ็น	“	จึงเรียกว่า
สู่นว	“	ทุกอย่าง
ชื้อ	“	ตรง, ไม่คด
คั้นผู้ได้	“	ถ้าคนไหน
ฮ้าย	“	ร้าย
กะบ่ฟัง	“	ก็ไม่ฟัง
บ่เพียง	“	ไม่เรียบ
ยากได้	“	ยากแท้
อิมบ่เป็น	“	อิมไม่เป็น
จั่งพากัน	“	จงพากัน
โง่คั้ง	“	คดคั้ง, หวนกลับ, วกกลับ
จั่งสิตีสั่น	“	จึงจะตีมากลั่น
ท่องเทียวยามฮื้อ	“	ท่องเทียวเยี่ยมเยือนกัน, ไปมาหาสู่กัน
ล้วง	“	ทั้งนั้น, ทั้งหมด
แล่นถึงกัน	“	วิ่งถึงกัน
สิงโค	“	ตะไคร้
ยัดใส่ตำ	“	ยัดใส่ตะกร้า
แล่นเข้า	“	วิ่งเข้า
ถึงเท่าสู่เมือง	“	เข้าไปถึงในเมือง
ฮอด	“	ถึง
จก	“	เอามือล้วงเข้าไป, ล้วง, ควัก

ตัวคั่น	หมายถึง	กลับคั่น, ไปแล้วกลับคั่นมา
ถ่า	"	รอ, คอย
ฝากหน่อ	"	ฝากหน่อ
บ่จน	"	ไม่จน
เฮาสีพัน	"	เราจะพัน
ส่อยเฮา	"	ช่วยเรา
ล่องเถิง	"	ไปถึง
ส่อยเด้อพ่อ	"	ช่วยนะพ่อ
ส่อยเด้อแม่	"	ช่วยนะแม่
ส่อยกัน	"	ช่วยกัน
เบ็งกัน	"	ดูกัน, ดูแลกัน
ป่าถ่ม	"	ปล่อยทิ้ง

จากกลอนลำล่องเงินผันพัฒนาชาติไทยได้สะท้อนภาพการให้ความช่วยเหลือจากรัฐบาล โดยการผันเงินงบประมาณแผ่นดิน มาเพื่อยกระดับทางเศรษฐกิจภายในประเทศ ช่วยให้ประชาชนที่มีความยากจน ให้มีรายได้พอเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว โครงการเงินผันจึงทำให้ชาวอีสาน มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นมากกว่าแต่ก่อน

นอกจากโครงการเงินผันแล้วยังมีอีกโครงการหนึ่งที่ทางรัฐบาลได้ช่วยเหลือประชาชนชาวอีสานให้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีรายได้พอเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว นั่นคือ โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง ซึ่งได้เริ่มขึ้นในสมัยที่ พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ "โครงการอีสานเขียว" ได้ช่วยให้ชาวอีสานซึ่งกำลังประสบกับภาวะความแห้งแล้ง ให้มีน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรและบริโภคพ้นจากปัญหาดังที่เป็นอยู่ ปัญหาอีกอย่างหนึ่งก็คือการที่ชาวอีสานส่วนใหญ่ขาดความรู้ในการจัดการน้ำที่ดี จึงทำให้ชาวอีสานต้องยากจนเพราะว่าขาดน้ำในการทำ การเกษตร แต่ทางรัฐบาลก็ไม่เคยทอดทิ้งชาวอีสาน มีความพยายามที่จะช่วยเหลือให้ชาวอีสาน พ้นจากภัยพิบัติ โดยมีการสนับสนุนให้ชาวอีสานปลูกต้นไม้ให้เป็นป่า เนื้อหาในกลอนลำของ หมอลำจิววรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงโครงการอีสานเขียวไว้ว่า ทุกวันนี้บ้านเมืองมีความเจริญ รุ่งเรืองขึ้น โดยเฉพาะภาคอีสานซึ่งเมื่อก่อนมีความแห้งแล้งก็กลับกลายเป็นอีสานเขียว ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันปลูกต้นไม้ ทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ดิน โครงการนี้จัดทำขึ้นโดยทาง

รัฐบาล ได้ทำตามพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เพื่อช่วยเหลือประชาชน ให้พ้นจากความยากจน ให้ชาวอีสานมีป่าไม้ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ปัจจุบันนี้ภาคอีสานได้มีการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ถือว่าอีสานเป็นอุ้งข้าวอุ้งน้ำของประเทศ มีการสร้างอาชีพต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน เช่น การทอผ้าไหม เพื่อส่งขายสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ไม่ต้องอพยพออกไปหางานต่างถิ่นเหมือนเมื่อก่อน ดังที่ปรากฏในตัวอย่างกลอนลำต่อไปนี้

ผู้มีอนันบ้านสูงเมืองใส
คราวดินแห้งบ่เก็บเอามาว่า
ถ้าพี่น้องมาร่วมกลุ่มกลมเกลียว
มาเกิดละพี่น้องชาวไทยมาเกิดหละพี่น้อง

ถึงมีอีสานเป็นเลิศนับว่าเฮาประเสริฐ
ช่วยกันแคบปีบตาเดียวช่วยกันแคบปีบตาเดียว
แผนงานรัฐบาลเข้าช่วย

คำว่าอีสานยากจนคำว่าอีสานยากจน

สี่เที่ยวเข้มเต็มไปอยู่ในป่า
จั่งกล้าว่าคำว่าอีสานเขียว
พอลานแสงไฟฟ้านั้นตกมาจากอากาศ
แต่ก่อนมาขึ้นชื่อคืออีสาน

ปัจจุบันนี้เมืองอีสานบ่คือเก่า
บ่ได้จ้อพวกเก้เขาชายชื่นไหม
จั่งกล้าว่าเต็มปากบ่อายคน
ในไพรกว้างขวางฟ้าสีเต็มป่า

ตกลมัยอีสานเขียวปล่อยวางความแล้ง
ตัดปัญหาออกไม้ความแล้งบ่มี
สร้างอีสานให้มันเขียวอุ่มพุ่มใส
ชาวไทยให้มาร่วมน้ำใจปลูกต้นไม้เสียที่
อีสานเกิดเป็นสีเขียว
ก็จะเป็นอีสานเขียวตามชื่อโครงการ
เอื้ออำนาจช่วยเหลือประชาชน
หยุดเสียเกิดทุกคนคำนี้สิบ่มี
อยู่ในนามันข้าวอยู่ในน้ำมันปลา
เฮาเหลือวไปทางใดชื่นใจบ่มีแล้ง
สาดแสงลงสู่พื้นคืนมุ้งส่องมา
จั่งออกไปทำงานห่างไกลเมืองบ้าน
เป็นอุ้งข้าวอุ้งน้ำของใช้เครื่องทอ
พวกเฮาทำขึ้นได้บ่อายเขา
บ่ทันดูพอหมู่ลาดอนไม้
นาบ่มีแล้งปลาทุ่งสิบ่หนี.....

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542 หน้า233)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เบ็งเกิน	หมายถึง	ดูก่อน
สิว่า	"	จะพูด
แมนหว่า	"	ใช้ว่า
ฟ้าฮ้อย	"	ฟ้าร้อง

กำฝ้าย	หมายถึง	ทางฝ้าย, ด้านฝ้าย, ซ้างฝ้าย
ขึ้นตา	“	ขึ้นตา
บมีแล้ง	“	ไม่มีแล้ง
แงง	“	มอง, ส่อง
คนซ่า	“	คนเล่าลือว่า
สู่มือ	“	ทุกวัน
ฮุ่ง	“	รุ่งเรือง, สว่าง, สุกใส, แจ้ง
บเก็บ	“	ไม่เก็บ
บมี	“	ไม่มี
ปีบตา	“	พริบตา
แมนข้าว	“	มีข้าว
แมนปลา	“	มีปลา
จังกล้าเว้า	“	จิ้งกळाพุด
เฮาเหลียวไป	“	เรามองไป
บคือเก่า	“	ไม่เหมือนเดิม
บได้ง้อ	“	ไม่ได้ง้อ
ชินใหม่	“	ผ้าถุงที่เอาเส้นไหมมาททำเป็นผืนสำหรับให้ผู้หญิงนุ่ง เรียก “ชินใหม่”
พวกเฮา	“	พวกเรา
บอขายเขา	“	ไม่ขายเขา

จากกลอนลำทางล้านอีสานเขียวได้สะท้อนภาพการที่ รัฐบาลได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือชาวอีสาน โครงการอีสานเขียว ที่รัฐบาลได้นำมาเพื่อช่วยเหลือชาวอีสานซึ่งกำลังประสบกับภาวะความแห้งแล้งอย่างหนัก ให้รอดพ้นไปจากสภาวะแห้งแล้งที่ชาวอีสานกำลังประสบอยู่ หลังจากที่ชาวอีสานได้รับการสนับสนุนจากทางรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว ชาวอีสานได้นำเอาความรู้นั้นมาใช้ในการทำการเกษตรของตนเองให้ได้ผลผลิตที่คุ้มค่ากับการลงทุนลงแรงไป ตามเจตนารมณ์ของรัฐที่ได้สนับสนุน เช่น มีการทำเกษตรแบบผสมผสาน การเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ร่วมกับการทำนา จึงทำให้ภาคอีสานเจริญรุ่งเรืองมากกว่าในสมัยอดีต เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำ

จวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนเองตามเจตนารมณ์ที่รัฐบาลให้การสนับสนุนไว้ว่า ใน การพัฒนาบ้านเมืองนั้น ทางภาครัฐก็ไม่ได้ยั้งใจเลยได้ให้การพัฒนาทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็ทาง ด้านการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา สำหรับทางด้านการเกษตรนั้น ก็ให้เกษตรกรทุก คนทำการเกษตรแบบผสมผสาน ให้มีการเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ร่วมกับการทำไร่ทำนาไปด้วย ดัง นั้นทุกคนในชาติจึงต้องช่วยกันไม่ควรที่จะนิ่งดูตาย ไม่เช่นนั้นในการพัฒนาบ้านเมืองก็จะไม่ ประสบผลสำเร็จ ทำให้ประเทศไทยของเราล้าหลังไม่ทันประเทศอื่นๆ ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

พัฒนาชาวเชื้อประชาชนทุกหมู่
 ดึงดึงอยู่บ่เขาคิดนำพวกหมู่มุ่เจ้า
 ให้มันชาวคือฝ้ายใจเฮาอย่าให้กำ
 เงินเฮามีอย่าไปจ้างคนอื่นมาทำ
 รักษาไทยให้มันกุ่มชุมเฮาทุกหมู่
 รับประทานอาหารอย่าได้อยู่เฉย ๆ
 มีความหวังเอาไว้ชาวไทยเทียบชาติอื่น
 การค้าอยู่ไทยการศึกษา

รัฐบาลบ่ได้อยู่รัฐบาลบ่ได้นิ่ง
 พ่อแม่ลุงอาพัฒนาชาวไทยให้ตื่นใจไวฟ้าว
 อย่าให้ดำมีดคือคือหม้อบ่สง
 ถึงระกำทนทุกซีให้ค่อยทนเอาไว้
 พัฒนาเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่พร้อมทั้งฮั่วฮั่วสวน
 อย่าน่าได้โลลิมเลยพัฒนาการตั้ง
 เศรษฐกิจให้ลั่นกลกรรมให้ลั่น
 กะให้ได้ทีหนึ่งอย่ามีสอง.....

(จวีวรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

บ่ได้อยู่	หมายถึง	ไม่ได้้อยู่
บ่ได้นิ่ง	"	ไม่ได้นิ่ง
ดึงดึง	"	ดึง, ทักไว้, ท่วงไว้
บ่เฮา	"	ไม่หยุด
ไวฟ้าว	"	รีบเร่ง, เร่งด่วน
คิด	"	คิด
กำ	"	คำกล้า
ดำมีดคือ	"	ดำสนิท
บ่สง	"	ไม่ทำความสะอาด
เฮา	"	เรา

กุ่ม	หมายถึง	คุ่มครองดูแล
ซุ่มเฮา	“	พวกเรา, หมู่เฮา, คณะเรา
ฮั่วไฮ่	“	รั้ว, เครื่องล้อมกันเขตแดน เช่น ฮั่วไฮ่ (รั้วไร่) ฮั่วนา (รั้วนา)
ส่วยช้วน	“	ช่วยเหลือ, ทำภาระแทน
ลิ้น	“	เกินพอดี, เกิน

จากกลอนลำยาวพัฒนาบ้านเมืองได้สะท้อนภาพชาวอีสานที่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายรัฐบาลช่วยให้ชาวอีสานสามารถนำเอาความรู้นั้นมาใช้ในการทำการเกษตรของตน เช่น มีการทำเกษตรแบบผสมผสาน คือ การเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ร่วมกับการทำนา เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของภาครัฐบาลที่ได้ให้การสนับสนุน

ภาพสะท้อนทางด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน

การศึกษาถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของชีวิต สามารถพัฒนาบุคคล สังคมและประเทศชาติให้เกิดความเจริญได้เป็นอย่างดี สมัยอดีตแหล่งความรู้ที่สำคัญคือวัด ดังนั้นผู้ที่มีโอกาสได้เรียนเขียนอ่านส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ชาย เพราะสามารถเข้าไปอยู่ภายในวัดได้ โดยการบวชเณร บวชพระหรือการเป็นเด็กวัด จากความผูกพันระหว่างวัดกับชาวบ้านที่มีมาแต่อดีตและผู้ที่มีโอกาสได้เรียนจึงเป็นผู้ชายส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ จึงมักเป็นผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน และเมื่อบุคคลเหล่านั้นได้ลาสิกขาออกมาแล้วก็ได้นำความรู้ที่ได้บวชเรียนมาทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมต่อไป บางท่านก็ได้นำความรู้จากการศึกษานั้นมาแต่งเป็นกลอนลำให้หมอลำใช้ลำ หมอลำนั้นจะมีทั้งผู้ชายและผู้หญิงที่ได้ใช้กลอนลำนำมาถ่ายทอด หมอลำจิววรรณ ดำเนิน ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้นำเอากลอนลำเหล่านั้นมาขับร้องเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ฟังตามที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร.(2531.หน้า 28) กล่าวไว้ในด้านการศึกษาหมอลำมีบทบาทสูง เพราะคนอีสานในสมัยก่อนมีโอกาสดำเนินการศึกษาน้อย หมอลำจึงมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ผู้ฟังเป็นอย่างมาก โดยอาศัยลำเป็นสื่อในการถ่ายทอด ความรู้ที่ผู้ฟังได้รับจากหมอลำมีทั้งความรู้ในด้านการครองเรือน การประพฤติปฏิบัติตน การประกอบอาชีพ วิชาการด้านต่าง ๆ เป็นต้น จากการศึกษาของหมอลำจิววรรณ ดำเนิน แล้วได้ปรากฏเนื้อหาทางด้านการศึกษาดังต่อไปนี้ คือ เนื้อหาที่สอนด้านการประพฤติปฏิบัติตัวของสตรีชาวอีสาน

เนื้อหาที่สอนให้ละเว้นอบายมุข เนื้อหาที่สอนให้รู้ถึงสังขารแห่งชีวิต เนื้อหาที่ให้คติสอนใจ
เนื้อหาที่สอนให้ลูกหลานรู้และสำนึกในบุญคุณของบุพการี

เนื้อหาที่สอนการประพฤติปฏิบัติตัวของสตรีชาวอีสาน

ในสมัยอดีตผู้หญิงสาวชาวอีสานถึงแม้จะไม่ได้เรียนในสถานศึกษา คือ วัด แต่ได้ศึกษา
จากสถาบันครอบครัว มีบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่เป็นครูผู้สอน อบรมบ่มนิสัยเกี่ยวกับการ
บ้านการเรือน การแต่งตัวให้ถูกกาลเทศะ การปฏิบัติตนให้เป็นกุลสตรีที่ดี เนื้อหาในกลอนลำของ
หมอลำจ้าววรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงการสอนการประพฤติปฏิบัติตัวของสตรีชาวอีสานไว้ว่า สตรี
หรือหญิงสาวชาวอีสานในสมัยอดีตนิยมนุ่งผ้าถุงมัดหมี่ที่ทอขึ้นเอง หลังจากที่ได้รับประทาน
อาหารเย็นเสร็จแล้วชายหนุ่มหญิงสาวชาวอีสานก็จะมาชุมนุมกันที่บริเวณกลางลานของหมู่บ้าน
ฝ่ายหญิงสาวก็จะหากงหลามาบั้นฝ่ายให้เป็นเส้นด้ายเพื่อที่จะได้นำไปทอในวันรุ่งขึ้น ฝ่ายชาย
หนุ่มก็จะพากันเป่าแคน ตีดพิณ ร้องรำทำเพลง สร้างบรรยากาศของท้องทุ่งในยามค่ำคืน พวกคน
เฒ่าคนแก่ก็จะคอยดูอยู่ห่าง ๆ ในการมาชุมนุมกันครั้งนี้หนุ่มสาวชาวอีสานก็จะมีโอกาสได้จับกัน
ได้อาศัยแสงสว่างจากพระจันทร์ที่อยู่บนท้องฟ้าเพราะในสมัยอดีตยังไม่มีไฟฟ้าใช้ การประดับตกแต่ง
ร่างกายก็ไม่มีเครื่องสำอางเหมือนดังเช่นในปัจจุบันนี้ การแต่งกายในสมัยอดีตนั้นก็ไม่มีอะไร
มากแต่ตามจารีตประเพณี เช่น ห้ามผู้หญิงใส่กางเกงเพราะเวลามองดูไม่สวยงาม รองเท้าส้นสูง
หรือรองเท้าผ้าใบก็ไม่มีใส่ เวลาเดินไปก็ดูสวยงามได้ ขนตาปลอมก็ไม่มี น้ำยาใส่ผมก็ไม่ได้ใช้
เครื่องสำอางสำหรับแต่งใบหน้า ทาเล็บ การตัดผม กระจังยาวกระจังสั้น ในสมัยอดีตก็ไม่มี
ใครเคยแต่งหรือเคยใช้มาก่อน การทำผมนั้นก็ทำเพียงการมวยผมเป็นจุกไว้เท่านั้น ไม่มีน้ำยา
ตัดผม เครื่องไคร้ผมก็ไม่มี อย่างดีก็ทำได้เพียงแค่น้ำชาข้าวมาสระผม น้ำมันงา เนียมสวน
และกระดังงา มาผสมกันนำมาห่อหมก เสร็จแล้วนำไปเผาไฟทำให้มีกลิ่นหอมใช้เป็นน้ำยาสระผม
ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

การแต่งตัวสมัยนั้นธรรมชาตินิยมแบบเก่า	ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นถุงพั้นลำมตีน
ซิ่นก็ซิ่นหมี่เอื้อพิมตำทำเอง	ฝ้ายก็เข็นด้วยมือเหล่านหลาเฮานั้น
มือเข็นฝ้ายพากันลงช่วง	เข็นฝ้ายอยู่เค้นบ้านไฟได้กะบมี
มีไฟตั้งกองพินสุ่มต่อ	เอาแสงเดือนอยู่ฟ้ามาใช้เจ้าช้อยแสง

อยู่กันเป็นคุ่มๆ ลงช่วงโสมกัน
 บ่จักเด็กหรือเฒ่าเอาแคนลงมาเป่า
 ออกช่วงนั้นแล้วจะไปช่วงนี้เลียนเหล่าตบมือ
 ประเพณีไทยแท้บ่คือกันหลายอย่าง
 ชูดแต่งรำผู้หญิงใส่กะจอนหู
 ยามเอาบุญพระเวสสไปเอามาเบียง
 พวกผู้สาวแต่ก็บ่มีนุ่งกางเกง
 เกือกผ้าใบฟองน้ำขัดมันบ่มีใส่

อีกอันหนึ่งเครื่องสำอางค์แต่งหน้าทาเล็บ
 กระโปรงยาวกระโปรงสั้นก็กั๊บกั๊บบ่มีดอก
 อย่างเก่งแต่ผ้าปานน้ำเจ๊ก
 การศึกษาบ่ทันกว้างไปไกลอ้อยังดอก

เว้าพื้นผมนั้นก็เกล้าม้วนขอให้เป็นจุก
 คันอย่างตีสระผมนั้นกะชาวเอาน้ำข้าวหมา
 พวกตันอ้มทั้งหมู่กระดังงา
 น้ำมันโมล่ามาที่หลังดอกพ้อใหญ่

กินข้าวแดงแล้วลงโสมหมู่ผู้มาเต้า
 ทังดีดซุงโอยพร้อมซอคู่ก็โห่งัน
 ผู้เฒ่าอนทางชานเหียงหุฟังไว้
 ทางอีสานทุกท้าวหน้าเป็นจั้งชี้ครวเก่าเดิม
 ก้องแชนเงินมาสุบซ้อแชนแชนพร้อม
 เลื้อกะแหล่งใส่เข้าผมตั้งกับยาว
 เกือกสั้นสูงบ่มีสุบย่างไปก็งามได้
 ขนตาปลอมกะบ่มีแต่ก็ครีมใส่ใส่ผม

ผมตัดบ่เคยมีไผ่เฮ็ดอดีตกาลนานพัน
 นอกจากชินหมีเอื้อใหม่พื้นตัวเอง
 ผู้มีเงินหลายๆ จั้งค่อยเอามาใช้
 เรียนอ่านออกกะใช้ได้บ่มีชั้นแข่งขัน

บ่ได้มีน้ำยาตัดเป่าไฟคือครวก็
 น้ำมันงาเอาเหนียงคั้นมาไว้ถ้าใส่ผม
 หาเอามาหมกไฟผสมกันแสงหอมครวนั้น
 สมัยสู่มือนี้ดอกเจ้าจั้งหอมเอ้าเข้าใส่กัน

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542. หน้า 277-279)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ผ้าซิ่น	หมายถึง	ผ้าถุง
ล่าม	"	ลือก
ซิ่นหมี	"	ผ้าถุงมัดหมี
พีม	"	เครื่องมือทอผ้า มีพื้นเป็นซี่เล็ก ๆ ถี่ ๆ คล้ายหวี สำหรับสอดเส้นด้ายหรือเส้นไหม
ต้า	"	ทอ
เข็นด้วยมือ	"	ปั่นด้วยมือ
เหล่านหลา	"	ไนปั่นฝ้ายปั่นไหม
ลงช่วง	"	ลงไปชุมนุมกันที่ลานบ้าน
เข็นฝ้าย	"	ปั่นฝ้าย

เดินบ้าน	หมายถึง	ลานบ้าน
ได้	"	จุดไฟ
กะปมี	"	ก็ไม่มี
ช้อยแสง	"	ช่วยแสง
โฮมกัน	"	รวมกัน, ร่วมกัน
กินข้าวแดง	"	กินข้าวเย็น, รับประทานข้าวตอนเย็น
มาเต้า	"	มาประชุมกัน, มาชุมนุมกัน, มารวมกลุ่มกัน
บ่จัก	"	ไม่ก็
ให้้งัน	"	ให้ร้อง
เลี่ยนเหล่า	"	ร้องเล่นกัน
ตบมือ	"	ปรบมือ
เหียงหุฟิง	"	เอียงหุฟิง, ตะแคงหุฟิง
บ่คือกัน	"	ไม่เหมือนกัน
จั่งซี	"	อย่างนี้
กะจอนหุ	"	ตุ้มหุ
ก้องแชน	"	กำไรมือ
มาสูบซ้อ	"	มาสวมใส่ซ้อ
เลือ่อกะแหล่ง	"	เลือ่อกันในผู้หญิง ไม่มีแขนหรือมีก็เป็นแบบสายเดี่ยวเส้นเล็ก ๆ มักตัดหลวม ๆ เพื่อสวมใส่สบาย ๆ เวลาอยู่กับบ้าน บางชนิดผ่าอกด้านหน้า และบางชนิดไม่ผ่า ใช้สวมศีรษะลงไปเลย
ก๊บยาว	"	ก็ไม่ยาว
แต่ก๊	"	แต่ก่อนนี้
บ่มีนุ่งกางเกง	"	ไม่ได้นุ่งกางเกง
เกือกสั้นสูง	"	รองเท้าสั้นสูง
บ่มีสูบ	"	ไม่มีสวม
ย่าง	"	เดิน
เกือกผ้าใบ	"	รองเท้าผ้าใบ
บ่มีใส่	"	ไม่มีใส่

ไม่เคยมีไผ่เอ็ด	หมายถึง	ไม่เคยมีใครทำ
พูน	"	โน้น
ไม่มีดอก	"	ไม่มีดอก
ตัวเอง	"	ทอเอง
อีหยังดอก	"	อะไรดอก
ไม่มีชั้น	"	ไม่มีชั้น
เว้าพื้นผมนั้น	"	พูดเรื่องผมนั้น
ชาวเขา	"	คว่าจับเอา
หมา	"	แซ่ซ่าให้ออนตัว
เหนียงคั้น	"	บีบนวด
ตันอ้ม	"	นิยมสวน, ชื่อไม้พุ่มชนิดหนึ่งใบคล้ายใบเนียมแต่ใบใหญ่กว่า เมื่อนึ่งแล้วจะมีกลิ่นหอม ใช้อบผ้าและเหน็บหู
แอ้งหอม	"	ยิ่งหอม

จากกลอนลำยาวประเพณีโบราณได้สะท้อนให้เห็นภาพการสอนการประพฤติปฏิบัติตัวของสตรีอีสานให้รู้จักการบ้าน การเรือน การแต่งตัวให้ถูกกาลเทศะ ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการที่เป็นกุลสตรี ไม่ทำผิดจารีต ประเพณี สอนให้รู้จักนำของที่มีอยู่ในท้องถิ่นเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์

เนื้อหาที่สอนให้รู้จักละเว็นอบายมุข

อบายมุข หมายถึง ทางแห่งความฉิบหายมี 2 หมวดคือ

หมวดที่ 1 อบายมุข 4 ได้แก่ เป็นนักเลงหญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร

หมวดที่ 2 อบายมุข 6 ได้แก่ ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านการทำงาน

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2538. หน้า 916)

เนื้อหาของกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้ชี้ให้เห็นถึงโทษของอบายมุขต่าง ๆ ไว้ว่า อบายมุขนั้นล้วนแต่มีผลเสียมากกว่าผลดี โดยเฉพาะของมีนเมา ยาเสพติด เช่น ฝิ่น กัญชา ยาบ้า เฮโรอีน ซึ่งเป็นยาเสพติดที่มีฤทธิ์ร้าย เมื่อเราเสพหรือกินเข้าไปแล้วทำให้เสียทรัพย์ เสียชื่อเสียง เสียการเสีงาน ไม่รู้จักอาย เกิดอาการคลุ้มคลั่ง เป็นบ้าเดี๋ยวหัวเราะเดี๋ยวร้องไห้ ก่อการทะเลาะวิวาท ก่อให้เกิดโรคภัย ถูกคนอื่นเขาตีเตียน บั่นทอนกำลังสติปัญญา ก่ออาชญากรรม ฆ่าพ่อตีแม่ ลักทรัพย์ หากไม่ได้เสพยาก็จะเกิดการลงแดงดินทรมทรมรายเป็นที่น่าสังเวชแก่ผู้คนรอบข้าง ในปัจจุบันนี้การหาซื้อยาเสพติดนั้นหาซื้อได้ง่าย มีขายทั่วไป ในขณะที่ทางรัฐก็ต้องคอยปราบปรามอยู่ตลอดเวลา ปราบปรามเท่าไรก็ไม่รู้จักหมดจักสิ้น เพราะยาเสพติดมีมากเหลือเกิน โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษา วัยรุ่นหนุ่มสาวที่มีอายุเพียง 16-17 ปี เด็กวัยรุ่นบางคนถึงกับขาดเรียนหนีพ่อหนีแม่ไปเที่ยวคลับเที่ยวบาร์แล้วก็หาเสพยา ไม่สนใจในการศึกษาเล่าเรียน โดยไม่คิดถึงอนาคตของตัวเอง เอาแต่สนุกสนานไปวัน ๆ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่พ่อแม่ ผู้ปกครองทำให้เกิดความทุกข์ใจ รวมไปถึงจนถึงเจ้าหน้าที่ทั้งตำรวจและทหารต้องช่วยกันออกจับกุมกวาดล้างไม่เว้นในแต่ละวัน ดังนั้นเมื่อเราได้รู้ถึงโทษของสิ่งเสพติดทั้งหลายว่าเป็นสิ่งไม่ดีแล้ว ก็ควรหลีกเลี่ยงไปให้ไกลจากสิ่งเหล่านั้น ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

กินให้เศร้าให้หมองเสียเสียงเสียชื่อ
 พวกเขากินต่างเฮาส์รายาฝิ่น
 กินไปเบ็ดบ่เหลือหญิงชายบ่ว่า
 อยู่หน้าไสน่านาในเมืองบ้านนอก
 จังแมนเขาออนซอนของเมาของฮ้อน
 กินบ่ว่าดอกอาแนวมีประโยชน์
 กินบ่แมนสังคมเขาผัดรังเกียจ
 อีภพวหนึ่งผัดกินกัญชាយาบ้า
 ใจเป็นเผดเป็นผีฆ่าพ่อตีแม่
 ฟังเสียงฮ้องไวยวายโหวคำเข้า
 หน้อยกะหมู่มาหาคุยกันบ่ขาด
 ยาเสพติดมีหลายขายกันสนั่น

กินบ่กินชื่อๆกินแล้วกะเมา
 กินกันไปทั่วถิ่นภาคใต้ภาคเหนือ
 พวกอยู่ดงอยู่ป่าหน้าภูน้ำผา
 ฮอดอยู่บางกอกโรงหนังละคร
 กินแล้วพากันพ้อกันย่อนเฮฮา
 แนวกินแล้วให้โทษทำลายเลือดลม
 กินแล้วเขาขี้เดียดพวกเฮโรอีน
 อันนี้ละคุณบ่ฮ้ายหลายอีหลี
 ขอเงินบ่ได้แหม่เกิดลักขโมย
 มันบ่คือหิวข้าวแนวคนติดยา
 มีไปเบ็ดอยู่ตลาดบ่อนได้กะตาย
 คนพวกนี้บ่หวนบ่ย้ายผู้ใด

พอได้กินแล้วไปสนุกหัวเราะ
 คั่นเข็ดเวียกนั้นนานอนเว็นตีกว่า
 บ่ว่าหญิงหรือชายเฒ่าๆ แก่ๆ
 คนชั่วหลายกว่าคนดีๆเต็มเมืองเต็มบ้าน
 บ่ว่าอยู่บ่อนได้จับกุมบ่ขาด
 แม่บ่แล้วคุณตาหลานเจ้าบ่มี
 มีไปเบ็ดคุณแม่เป็นลุ่มมะปี
 หน้อยผัดจับเอามาหลายเอากะด้อ
 เขาจักมาแต่ไสมาเป็นหมู่ๆ
 ผัดว่านักศึกษาอยู่หน้อยนี้
 จับแล้วบ่พอดราวมือนี้คืนนี้
 ชุมนี้ละมอมเมหาหนีพ่อนี้แม่
 อันได้กะยังบ่ทันมีวิชาอาชีพ
 เดือดร้อนรัฐบาลควบคุมบ่อยู่
 ตำรวจเขาจับกุมบ่มีเว้นมือ
 ปรึกษาศักดิ์ศรีของพ่อของแม่
 ลูกผัดไปทางใหม่กินเหล้าเมายา
 ผัดว่าพัฒนาตามเขาเมืองนอก
 เว้าแล้วบ่อยากอายผัดคือลปัฐ
 ออย่าสิว่าเออๆใจคนมันยาก

ว่าเขาไปกันเพาะในคลับในบาร์
 คนตีกลับชั่วเดี๋ยวนี้มีหลาย
 มีไปเบ็ดคุณแม่เป็นลุ่มมะปี
 ไปบ่อนได้จนย่านปราบกระบี่ไหว
 เอามาขายตลาดบ่นว่าบ่ปลา
 หือคุณพ้อมีบ่ลูกหลาน
 บ่ทนแต่สิตรวจในคลับกับบาร์
 ถามหาพ้อหาแม่จักถูกผู้ได้
 เขามาโสมกันอยู่นอป่านออา
 เกินมันหลายเอาหนีหนุ่มๆสาวๆ
 ชุมหนึ่งหนีไปลี้อายยังเยาว์
 พากันคิดเบ็งแหนสิบกสิบกเจ็ดปี
 มีแต่ไฮแต่ปีบสนุกสนาน
 คนเขามีหลายหมู่หลายเชื้อหลายชุม
 เด็กพวกนี้แห่งดื้อเว้ายากอิหลี
 กะคิดเบ็งแหนส่งลูกมาเรียน
 ส่งลูกมาซิดเขียนศึกษาให้ได้
 คำเขาเว้าเขาบอกพ้อดีหลาย
 แม่บ่แล้วคุณปู่ละเลิกสาเด้อ
 ติตแล้วมันลำบากเขาสาลูกหลาน ...เฮ้ย....

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า184-185)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เสียชื่อ	หมายถึง	เสียชื่อ
บ่กินชื่อ ๆ	"	ไม่กินเฉย ๆ
ต่างเฮา	"	ต่างจากเรา
ไปเบ็ด	"	ไปหมด
บ่เหลือ	"	ไม่เหลือ
นำภู้นำผา	"	อยู่ตามภูเขาอยู่ตามหน้าผา

น้ำใส่นานา	หมายถึง	ตามไร้ตามทุ่งนา
ฮอด	"	ถึง
จ้งแม่น	"	จ้งไซ้
ออนซอน	"	น่าพึงใจ
ของฮ้อน	"	ของร้อน
ย่อน	"	เดิน , อากการย่อเข้าชั้นลงให้เข้ากับจ้งหะดนตรี
บ่แม่น	"	ไม่ใช่
ซีเดียวด	"	น่าเกลียด, น่าขยะแขยง
ฮ้าย	"	ร้าย
ฮี้หลี	"	จริง, แท้, แน่นอน
เผด	"	เปรต
บ่ได้หน่	"	ไม่ได้แน่
ฮ้อง	"	ร้อง
บ่คือ	"	ไม่เหมือน
บ่ชาติ	"	ไม่ชาติ
บ่อนได้กะตาย	"	ที่ไหนก็มีไปหมด
บ่หวัน	"	ไม่หวัน
บ่ย่านผู้ได้	"	ไม่เกรงกลัวใคร
เฮาไปกันเทาะ	"	เราไปกันเถาะ
คันเฮ็ดเวียก	"	ถ้าทำงาน
นอนเว็น	"	นอนตอนกลางวัน
บ่ว่า	"	ไม่ว่า
ล้ำมะมี	"	สารพัด, จิปาถะ, ทุกสิ่งทุกอย่าง
บ่อนได้	"	ที่ไหน
ย่าน	"	กลัว
กะบ่ไหว	"	จะไม่ไหว
แม่นบ่	"	ใช่หรือเปล่า
บ่มี	"	ไม่มี
มีบ่ลูก	"	มีไหมลูก

ไปเบ็ด	หมายถึง	ไปหมด
หน้อยผัด	"	อีกหน้อยก็
กะด้อ	"	เหลือเกิน ,เกินไป ,เกินส่วน ,เก่งกาจ
ผู้ได้	"	ใคร
ไสมา	"	ไหนมา
ไสมกัน	"	รวมกัน ,ร่วมกัน
ผัดว่า	"	ก็ว่า
หันอยู่นี้	"	นั่นอยู่นี้
หนี	"	ที่นี้
บ่พอ	"	ไม่พอ
ไปลี	"	ไปหลบซ่อน
ซุมนี้ละ	"	พวกนี้แหละ
คิดเบ็ง	"	คิดดู
กะยังบ่	"	ก็ยังไม่
บ่อยู่	"	ไม่อยู่
คนเฮา	"	คนเรา
หลายเชื้อ	"	หลายพรรค
หลายซุม	"	หลายพวก
บ่มีเว้นมือ	"	ไม่เว้นแต่ละวัน
เว้ายาก	"	พูดยาก, บอกยาก, สอนยาก
อี่หลี	"	จริงแท้
บ่รักษา	"	ไม่ดูแลรักษา
กะคิดเบ็ง	"	ก็คิดดู
แห่น	"	หน้อยนะ
เว้า	"	พูด
บ่อยากอาย	"	ไม่อยากอาย
แม่นบ่	"	ใช่ไหม

จากกลอนลำลองให้ละของมีนเมายาเสพติดได้สะท้อนภาพการสอนให้เห็นโทษของสิ่งเสพติดต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ทำให้เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท ก่อให้เกิดโรคภัย แล้วยังพบว่าผู้ที่เสพยาเสพติดยังก่ออาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การข่มขืน การจี้ปล้น ฆาตกรรม รวมไปถึงการกระทำโดยประมาท ถูกคนอื่นตีเตียน ไม่รู้จักอาย บันทอนกำลังและสติปัญญา ทั้งนี้ย่อมเกิดผลเสียต่อตนเอง ครอบครัว รวมทั้งประเทศชาติด้วย นี่เป็นโทษของการดื่มของมีนเมายาเสพติดซึ่งจัดว่าเป็นอบายมุขข้อที่หนึ่งในจำนวนอบายมุขทั้งหกข้อ เมื่อรู้โทษของยาเสพติดแล้วพวกเขาก็ควรจะหลีกเลี่ยงให้ไกล เมื่อรู้ถึงโทษของอบายมุขแล้วพวกเขาไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับเฉพาะอบายมุขอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งปรากฏเนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนินได้กล่าวถึง การเล่นหวยใต้ดินซึ่งเป็นการพนันชนิดหนึ่งทำให้เราต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทองเป็นจำนวนมาก บางคนเสียทรัพย์สิ้นไปกับการพนันถึงกับเป็นบ้า เพราะนำเงินไปเล่นหวยจนหมด ไม่รู้จักระมัดระวังในการใช้จ่ายเงินทอง คนเรานั้นไม่ว่าใครก็ให้รู้จักเก็บออมทรัพย์สินเงินทองไว้บ้าง เก็บเอาไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็นไม่ควรนำเงินนั้นไปเล่นหวยเพราะเงินทองเป็นของหายาก คนที่เคยเล่นอยู่ก็ให้หยุดก่อนที่จะเป็นหนี้เป็นสินคนอื่นเขา เมื่อเป็นหนี้เขาก็จะทำให้เราเกิดความเครียดของที่จะขายใช้หนี้ก็ไม่มี บางคนหาเงินไม่ทันใช้หนี้เขาก็ต้องไปเป็นขโมย ปล้น จี้ เพื่อที่จะได้เงินมาใช้หนี้ การเล่นการพนันนั้นจะดีก็ต่อเมื่อเราเล่นการพนันได้แล้วเกิดมีเงินมีทองร่ำรวยขึ้นมาเท่านั้น ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูงเราก็จะมาก มีคนนับหน้าถือตา ทุกคนต่างก็มาชื่นชมยินดีกับเรา แต่พอเวลาที่เราเล่นการพนันเสียเงินทองหมดเป็นหนี้เป็นสินเขา ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงก็หายหน้าไปหมด จึงขอเตือนไว้ว่าการเล่นหวยมันเป็นสิ่งไม่ดีทำให้เราน่า วัว ควาย ที่มีอยู่ก็ต้องสูญเสียไปกับการเล่นหวย บางคนเป็นบ้ามาก ๆ เข้า เมื่อหลับแล้วฝันก็จะนำเอาความฝันนั้นมาตีเป็นเลขเพื่อจะได้นำเอาเลขที่ได้จากความฝันนั้นไปซื้อหวย หากไม่ถูกก็จะนั่งกลุ้มใจ เพราะใช้เงินตัวเองไปแทงหวยจนหมด ถ้ายังไม่พอใจก็ต้องไปยืมเพื่อนมาซื้ออีก จึงเป็นหนี้เป็นสินคนเขาไปทั่ว ต้องขายมรดก ทรัพย์สินต่าง ๆ เพื่อจะนำเงินที่ได้มาใช้หนี้ บางคนก็หลงเชื่ออาจารย์ไป หวย คอยไปเฝ้าอยู่ทุกวันว่าอาจารย์จะให้เลขอะไร พอได้เลขมากก็ปักใจเชื่อ มีเงินมีทองเท่าไรก็จะนำไปซื้อหวยหมด หวังจะได้เงินเหมือนเงินแสนจากการซื้อหวย แต่ก็ไม่เคยถูกเลยสักครั้ง กลับยิ่งทำให้ยากจนมากกว่าเดิม ฉะนั้นก็ไม่ควรคิดที่จะร่ำรวยจากการซื้อหวย ควรที่จะมุ่งทำมาหากินโดยสุจริตและรู้จักประหยัดอดออมทรัพย์สินสมบัติไว้เพื่อสร้างอนาคตให้กับตนเองและครอบครัว ดังปรากฏอยู่ในกลอนลำต่อไปนี้

อวสานจบสิ้นการลำยารอช่วย
เงินไว้ให้พอได้แต่งตั้ง

พากันหลงมงายแล่นเบอร์เมาเชื่อ
พอเคยพอเชื่อความฝันกะผ่องนั้น

บางคนจนสะเพื่อบ้าปวงเบ็ดเงิน
พากันทิ้งเอาไว้ชาวไทยทุกหมู่
เก็บออมไว้สสิ่งไฟเบี่ยบาท

อย่าหลงลมกลล้อคนสอพลอมมาหลอก

แม่ป่าฝันจั้งหันเขาท่อนอย่าเมื่อคำ
ใจสีหมองเบ็ดเงินเกิดขโมยไปปล้น
ย่างไปใส่คิดฮอดเงินบ่อแล้วเป็นแป้วอยู่เขา
ของสีชายกะขาดหมดเกลี้ยง

เงียงหูฟังให้แจ้งแสดงให้ใส่ใจ
ยามมันช่วยบ่มีฝูงหมู่คณะหายหน้า
ฮอดผู้อื่นอยากมาเป็นพี่น้อง
กะชมม่วนชวนเขาหัวเราะได้

ไปทางใต้เผิ่นกะเอ็นแชรอถูกไซซาน
คนกะมาชุมเว้านำเขาเป็นหมู่ ๆ
จวีเว้าท่อนั้นสีขอช่วยผลกรรม
มันเป็นเวรนาฮัว้วควอยอยู่ตะหล่าง

लगเพื่อกะผัดเพื่อผิ่นต่างในจิต
ตกลงใจแปลได้เป็นโตคักแห่น
ทุกซ์แห่งซ้ายืมหมู่มาหลาย
ชายทั้งเฮือนซานใช้บ่พอใจตักนาตี๋ม

อาจารย์ผิ่นเห็นแล้วโตงามแน่นแห่น
เลขอยู่หลักท่อนี้บ่หนีแห่วทางใต้
มีเงินสองสามร้อยยืมเขามาผัดป้อมใส่
ตกลงซื้อถมหน้าทั้งสอง

คนสวย ๆ งาม ๆ อยากได้

คนสู่มื้อนี้มัวมีแต่การพนัน

เขาสาเด้ออวน้ำเขาสาอย่าคิดต่อ
มาบ้านใส่แต่เบอร์

เมานำหวยเลขบนหมุนตั้ง

พากันอยู่ให้เรียบร้อยเงินหนอยให้หมั้นแพง
อย่าให้ขาดแพงไว้ใส่ถง

อาจารย์บอกเลขนั้น

มันสีทุกซ์ตี๋มซ้าเงินหมื่นพันสอง

คนเขาเบ็ดเงินแล้วจิตใจอนมันต่าง

คือคูดเอาเงินขาดแลงกาย

หันมาฟังเสียงช่อยจวีวรรณสีลำสั่ง

การพนันนั้นได้ดีแต่ยามรวย

ฝูงอวป่ายามได้กินเผิ่นกะขึ้น

มีพ้องเพื่อนฝูงอวน้ำหลานเหลน

ยามใช้จ่ายเงิน

มีหลานเหลนแล่นนำเป็นปุม

กินลาบหมูลาบไก่พร้อมแกงต้มอร้อยมัน

จวีลำขอเตือนเลขหวยแพงเล่น

เบ็ดฮอดครุฮ้าง ๆ ชายใช้ใส่แต่เบอร์

กะผัดเอามาคิดเลขผิ่นมันไว้

ซื้อแล้วบ่ถักจ้อยหงอยเศรำจมนำ

ความฉิบหายดอกดวงมาพร้อม

หาอาจารย์อยู่สู่มื้อไปเฝ้าสู่วัน

บ่มีแห่วล็กเว็นคราวนี้บ่หนี

พากันลงบักใจใส่เบอร์คราวนี้

บ่ทันได้หมูผัดผิ่นบอกไว้โดนนั้นแห่งคือ

สามกับโตมันเกินห้าลงกลับไว้

ไปทางได้คุยจ้อออกกันเป็นหมู่ ๆ
 คอบบอยากได้เงินหมื่นนำหอย
 อดเสาสาจวิน้องขอวิงวอนพวกคุณที่
 สิพาพวกพี่น้องลงใต้จุ่มจม
 พากันทำนาสวนไผ่ภูตุ้งตัน
 เงินขายหมูปักต่างน้อยเก็บไว้ใส่กะเป๋

อยู่กับคนละบ้านกะเทียวย้อหย่องยาม
 คอบบอยากรวยเงินแสนแหล่งบ่เขาจนล่า
 ขอวิงวอนพวกคุณพ่อหอยได้ดิน
 คั้นเขาเล่นกะสิ่มมทุกซ้ากอับจน
 พากันทนเก็บไว้เงินทองบ่ต้องจ่าย
 เอ๊ย.....ละหน้า

(ฉวีวรรณ ดำเนิน, ม.ป.ท.)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

อ่วย	หมายถึง	หัน, ผิน, กลับ, ลง
สู่มื้อนี้	"	ทุกวันนี้
คิดต่อ	"	คิดต่อ
กะผ่องนั้น	"	ก็ทั้งหมดนั้น
เสาสาเด้อ	"	หยุดเถอะนะ
สะเพ้อ	"	เพ้อ
ให้หมั้นแพง	"	ให้รักษาไว้
ใส่ถ่ง	"	ใส่ถุง
ผีนจั้งชั้นเขาท่อน	"	ผีนอย่างนั้นหยุดเถอะ
ตีมซ้ำเงิน	"	เพิ่มเงิน
เบ็ดเงิน	"	หมดเงิน
ไปไส่คิดฮอด	"	ไปไหนก็คิดถึง
ช่อย	"	ซ้ำพเจ้า, ผม, กระผม, ฉั้น, ดิจัน
มันชวยบ่	"	มันชวยไหม
อาว	"	อา, น้องชายพ่อ
เผิ่นกะซิ่น	"	ทำนก็ซิ่นชม
ฮอดผู้อื่น	"	ถึงคนอื่น
กะชมม่วน	"	ก็ซิ่นชมยินดี
เฮาหัวเราะ	"	เราหัวเราะ
ทางใต้เผิ่นก็เอิ้น	"	ทางไหนท่านก็เรียก

แล่นนำเป็นนั้ม	หมายถึง	วิ่งตามเป็นพวก
มาชุมนุม	“	มารวมกัน
เว้าท่อนั้น	“	พูดเท่านั้น
นาฮั้วว้วคววย	“	นารั้วว้วคววย
ตะหล่าง	“	ไต้ถุน
เบ็ดฮอดครุฮ้าง ๆ	“	หมดแม้กระทั่งครุถึงผุ ๆ พัง ๆ
กลางเทือกกะผัดเพ้อ	“	บางที่ถึงกับเริ่มเพ้อ
โตคักแห่น	“	ตัวแน่จริง
บ่ถักจ้อย	“	ไม่ถูกเลย
จ่มน้ำ	“	บ่นตาม
ยืมหมู่	“	ยืมเพื่อน
เฮือนชาน	“	เรือนชาน
ตี๋ม	“	เพิ่มเติม
สู่มื้อ	“	ทุกวัน
งามแน่นแน่น	“	สวยจริง ๆ
บ่มีแหวล็ก	“	ไม่มีหลบหลีก
บ่หนี	“	ไม่หนี
ท่อนี้บ่	“	เท่านี้เหวอ
ลงบักใจ	“	ลงหัวใจ, ถูกใจ
บ้อมใส่	“	ทุ่มเทให้จนหมด
บ่ทันไค้	“	ไม่ทันไร
ผัด	“	เริ่มเป็น
หน้า	“	กระหน้า, ซ้ำ, เต็ม
ห่าลง	“	ผีจำพวกหนึ่ง ถือกันว่าทำให้สัตว์หรือคนตาย ครวระละมาก ๆ
ทางไค้	“	ทางไหน
กะเทียวฮ้อย่องยาม	“	ก็เทียวเยี่ยมยามตามข่าว
คอบบอยากไค้	“	เพราะเหตุว่าอยากไค้
แหล่นบ่เซา	“	วิ่งไม่หยุด

จนล่า	หมายถึง	จนเหน็ดเหนื่อย
อดเขาสา	“	หยุดชะงอะ
ลงได้จุ่มจุม	“	จมลงไปอยู่ข้างล่าง
คันเขาลั่น	“	ถ้าหยุดเล่น
กะลิม่มทุกข์	“	ก็จะพันทุกข์
ไฮ้ฏ	“	ไว้ที่อยู่บนภูเขา
คู่คั้น	“	ชยัน, อดทน, ทรหด
ปต้องจ่าย	“	ไม่ต้องจ่าย

จากกลอนลำล่องหวนไต่ดินไต่สะทอนภาพการสอนให้เห็นโทษของ การพนันซึ่งถือว่าเป็น
 อบายมุขมีโทษทั้งหมดหกอย่าง คือ เมื่อชนะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ยอมเสียตายทรัพย์ที่เสียไป
 ทรัพย์ยอมฉิบหาย ไม่มีใครเชื่อถือด้วยคำ เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน ไม่มีใครประสงค์จะแต่ง
 งานด้วย เมื่อมีการพนันเข้าสิงแล้วจะทำอะไรก็ไม่ประสบความสำเร็จ อบายมุขทั้งหกว่าเป็นสิ่งไม่ดี
 จะทำให้ชีวิตของเราประสบแต่ความฉิบหาย ให้หลักเหวี่ยงไปให้ไกลจากสิ่งไม่ดีเหล่านี้ ดั่งเนื้อหา
 ในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ก็ได้กล่าวถึงโทษของอบายมุขว่าเป็นสิ่งไม่ดีไว้ว่า
 ปัจจุบันนี้สภาพเศรษฐกิจของเราย่ำแย่ลงก็เพราะประชาชนหลงไหลในอบายมุขเล่นการพนัน ดั่ง
 นั้นจึงควรสั่งสอนลูกหลานของเราให้ระวังให้คืออย่าได้หลงเข้าไปเล่นการพนัน เล่นหวย สิ่งเหล่านี้
 หากเล่นไปแล้วก็มีแต่จะเสียทรัพย์สิ้นคนเรานั้นหากจะเป็นคนดีมีเงินทองร่ำรวย ไม่จำเป็นจะต้อง
 ไปเล่นการพนัน พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงห้ามไว้ในพระธรรมวินัยว่า เหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
 การเล่นการพนันนั้นเป็นอบายมุข คือ หนทางแห่งความฉิบหาย ดั่งนั้นในเวลาจะใช้จ่ายเงินทอง
 ต้องรู้จักคิดดูให้ดีเสียก่อน เพราะเงินทองเป็นของหายากหากใช้จ่ายไม่ระวังก็อาจจะเป็นหนี้เป็น
 สินเขาได้ ถ้าต้องการเป็นเศรษฐีก็ต้องขยันขันแข็งในการทำงาน มีเงินมีทองก็ให้รู้จักแบ่งใช้แบ่ง
 เก็บ ก่อนจะนำเอาเงินนั้นมาใช้ก็ต้องพิจารณาเสียก่อนใช้จ่ายไปในสิ่งที่เกิดประโยชน์ ไม่ใช่
 เงินที่หามาได้ไปซื้อเหล้าดื่ม เงินทองนั้นหายาก ไม่เหมือนการหาผักหาปลาที่มีอยู่ตามห้วยหนอง
 คลองบึง ให้คิดถึงตอนที่เราลำบากต้องเดินทางไปทำงานถึงต่างประเทศ เมื่อได้เงินมาแล้วแทนที่
 จะรู้จักใช้จ่ายก็นำเงินไปเล่นการพนันจนหมด เจ้ามือรวยคนเล่นมีแต่จนลง ๆ ดั่งนั้นเราไม่ควรเข้า
 ไปยุ่งเกี่ยวกับการพนันเลยก็จะเป็นการดีที่สุด ขยันทำมาหากินในทางสุจริตจะดีกว่า ดังปรากฏใน
 กลอนลำต่อไปนี้

เดียวนี้เศรษฐกิจของเราแย่
 บอกลูกเต้าเฮาตื้ออย่าเข้าไปใกล้
 อย่าเล่นการพนันบัตรเบอร์เบียโยก
 เสียยอดไฮ่ยอดนาเฮือนชานบ้านช่อง
 คนเฮาคันสิมีสิตีได้
 สมเด็จองค์พุทธโธโบราณกะห้าม
 ทรัพย์สินเฮาระวังให้ตีๆเวลาจับจ่าย
 จ้งให้แพงเงินทองของมันยาก
 เหง้อย้อยหุ้ย้อยตาขนขาอิดอ้อน
 อยู่ในสูตรในธรรมห้ามไว้บ่ขาด
 ยอดอิดอยู่กินเงิน ๆ ขาด ๆ
 กะคิดเบ็งแห่งตีมีรณแมนบ่
 เฮ็ดแต่เวียกเบ็ดวันชยันชั้นแข่ง
 ก่อนจกเงินออกไปสลึงเบียบาท
 จำไว้เด้อลูกหลานพวกเขาพี่น้อง
 ก่อนลิจกออกมามีผลมีเหตุ
 สิแบ่งใช้อันได้ให้ได้ประโยชน์
 เงินทองเฮาหามาด้วยความลำบาก
 ช่อนนำท่งนำนาคือกับช่อนฮวก
 บ่คือหาเงินทองยากหลายนมแม่
 ไปรับจ้างทางไกลฮอดประเทศนอก
 แมนสิได้เป็นพันเป็นแสนเป็นล้าน
 เกินเบ็ดไผพาโลหวยเบอร์กินเรียบ
 แต่ผู้ชายกำไรลั่นสิ้น
 คนชานนิยมหาหินตีกต้อง
 บ่ได้ผิดกฎหมายชอบธรรมแมนบ่
 เดียวกะห่างกะมีรำรวยจนได้
 หยังกะเป็นคือโบราณบอก

บอกลูกหลานเด้อแมนระวังให้ตี
 มันเป็นภัยอย่างยิ่งเกินกว่าสำคัญ
 เล่นแล้วบ่มีโชคมีแต่เสียเด้อฮา
 เล่นบ่ตีกตามปล่องผิดหลายอีหลี
 บ่ต้องไปเล่นไฟไฮโดนทางไป
 ไหลหนีโวปานน้ำหามากะหนี
 ไหลหนีโวปานน้ำหามากะหนี
 ยามเฮาใช้แล้วจ่ายซื้อสิ่งซื้อของ
 กว่าสิได้ก่อนเป็นกอบเป็นกำ
 แต่ปานนั้นยังพลาดเป็นหนี้เป็นสิน
 ผู้เพิ่นมีตลาดเจ้าของโรงสี
 เพิ่นบ่เล่นดอกพ้อเรื่องการพนัน
 มีเงินทองผู้แบ่งใช้จ่ายแนวได้
 ย้านตั้งแต่มันขาดจากรณาการ
 เว่าง่ายๆให้ตระหนี่กะแมนนอฮา
 ได้ยินบ่พระเทศน์จับจ่ายใช้ไป
 บ่แมนใช้ไปโลดกินเหล้าเมายา
 เงินทองของหายากบ่คือหาปลา
 ไปหาช่อนนำบวกรนำช่วยนำหนอง
 กะให้คิดแห่งจักลำบากล่าได้
 ได้มาแล้วกะบ่ยังดอกเล่นการพนัน
 กะบ่ยังค้างบ้านเล่นไฟแห่งไป
 คนซื้อละเสียเปรียบเขาหลาย
 ชายอย่างอื่นข้าวต้มขนม
 หาตีกชองเกินกว่าตีหลาย
 ได้น้อยๆคุณพ้อหลายๆแห่งตี
 หาได้แล้วเล่นไฟลองเบ็งฮอยากเห็น
 มันบ่ผิดกันดอกขโมยลักของ

เงินบั้งเจ้าของคั้นแฮบั้ง
 เห็นว่าการพนันมีสิ่งลำบาก
 ถึกผู้ได้บั้งดอกแม่
 ว่าบั้งเชื้อลงแม่อยากทุกข้แม่บั้ง
 พวกเขาเล่นการพนันตั้งโตบั้งได้
 กะบั้งรอยดอกหนอมีแต่จันดอก
 ฮอดลูกหลานเขาอายุคนเขาดูถูก
 เล่นเขาเล่นม่วนกันเงินทองบั้งเกี่ยว
 ยามมีการมึงงานแม่ใหญ่
 ชุมหมุ่นี่เล่นกันบางครั้งบางคราว
 จั้งขอบอกลูกหลานเฮาเด้อย่านพลาด
 เล่นพนันจับหายสร้างโตบั้งได้

ให้คิดเบ็งคักๆใผ่คือกัน
 เกิดทุกข้ยากอัปราชัย
 ใผ่ใผ่นี้มาแ่มมาอยู่แม่
 คั้นมันตีเพิ่นบั้งห้ามดอกใผ่ ๆ คือกัน
 เล่นแต่น้อยเท่าใผ่ใหญ่เฒ่าพินหลอ
 มีลูกหลานให้บอกอย่าถ้ออย่าบาย
 เขาว่าลูกพ่อเล่นการพนัน
 เขาเล่นยามไปเที่ยวสนุกสนาน
 เขาเล่นไฟพบปะสังสรรค์
 บั้งได้บั้งปะการปะงาน
 ย่านมันเงินมันขาดยากจนทุกข้หลาย
 แม่บั้งแล้วพ่อใหญ่เกิดก่อนเห็นมา

(น่วม เย็นใจ, ม.ป.ป.หน้า182-183)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เด้อแม่	หมายถึง	นะแม่, เน้อแม่
ลูกเฮาตี	"	ลูกเราหรือ
เด้ออา	"	นะอา
ฮอดไฮ้ฮอดนา	"	ทั้งไร่ทั้งนา
เฮือนชาน	"	เรือนชาน
บั้ง	"	ไม่ถูกต้อง, ไม่สัมพันธ์, ไม่แต่ต้อง
ปล่อง	"	ช่อง, รู
อี่หลี	"	จริงแท้
คั้นสิตีสิมีสิได้	"	ถ้าจะดีก็ดีถ้าจะมีก็จะได้
บั้ง	"	ไม่ต้อง
กะห้าม	"	ก็ห้าม
เฮาระวัง	"	เฮาระวัง
กะหนี	"	ก็หนี
ฮิดฮ่อน	"	หมอแรง

ตอน	หมายถึง	เป็นสาระ
ฮอดฮืด	"	ถึงเวลาอด, ถึงเวลาไม่มี
เพิ่น	"	ท่าน, เธอ
กะคิดเบิ่ง	"	ก็คิดดู
แม่มบ่	"	ไซ้หรือเปล่า
เพิ่นบ่เล่น	"	เขาไม่เล่น
เฮ็ดแต่เวียกเบ็ดวัน	"	ทำแต่งงานทั้งวัน
ฮู้แบ่งไซ้	"	รู้จักแบ่งไซ้
แนวได้	"	อย่างไร
จกเงิน	"	ล้วงเงิน
ฮ้าน	"	กลัว
เด้อ	"	นะ
เฮาพี่น้อง	"	เราพี่น้อง
เว้ง่าย ๆ	"	พูดง่าย ๆ
กะแม่นนออา	"	ก็ใช้นะอา
ได้ฮินบ่	"	ได้ฮินไหม
ฮันได้	"	ฮันไหน
บ่แม่น	"	ไม่ใช่
ไปโลด	"	ไปเลย
เฮา	"	เรา
บ่คือ	"	ไม่เหมือน
นำท่งนำนา	"	ตามท้องทุ่งท้องนา
ฮ้อนฮวก	"	ฮ้อนลูกกบ ลูกเขียด
ยากหลายนอ	"	ยากจริง ๆ เลยนะ
กะให้คิดแน	"	ก็ให้นึกดูบ้าง
ล้ำได้	"	เท่าไร
ฮอด	"	ถึง
กะบ่ยังดอก	"	ก็ไม่เหลือดอก, ก็ไม่มีเหลือหรือกะ
แม่มสิ	"	ไซ้สิ

กะป๋องค้ำ	หมายถึง	ก็ไม่เหลือค้ำ
เบ็ด	"	หมด
พาโล	"	เกินกว่าเหตุ
ลั่นสั้น	"	ลั่นเหลือ
ตีกชอง	"	ถูกทาง
แม่บับ	"	ไซ้ใหม่
เบ็ง	"	ดู
หยังกะเป็น	"	อะไรก็เป็น
มันบ่ผิดกันดอก	"	มันไม่ผิดกันดอก
บ่ฮักเจ้า	"	ไม่รักท่าน
เฮาบ่ฮัก	"	เราไม่รัก
คิดเบ็งคัก ๆ	"	นึกดูดี ๆ
เพิ่นว่า	"	ท่านพูดว่า
อ้อปราชัย	"	แพ้พ่าย
ผู้ได้บ่หนิดอก	"	ใครไม่หนิดอก
แป้	"	ใกล้, ติดกัน
ลองम्म	"	ลองจริง ๆ หน่อยนะ
คั้นมันดีเพิ่นบอก	"	ถ้ามันดีท่านก็บอก
ตั้งโตบ่ได้	"	ตั้งตัวไม่ได้
ม่วน	"	สนุกสนาน
บ่เกี่ยว	"	ไม่เกี่ยว
ซุ่มหมู่นี้	"	พวกนี้
บ่ได้	"	ไม่ได้
จั่งขอ	"	จั่งขอ
เฮาเด้อ	"	เรานะ
ย่าน	"	กลัว
แม่บ่แล้ว	"	ไซ้แล้ว
ปะการปะงาน	"	ไม่ทำการทำงาน

จากกลอนล่ำล่งอย่าเล่นการพนันมันฉิบหายได้สะท้อนภาพการสอนให้เราได้เห็นโทษของการพนันซึ่งถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี ปัจจุบันนี้สภาพเศรษฐกิจของเราย่ำแย่ลงก็เพราะประชาชนหลงไหลในอบายมุขเล่นการพนัน ดังนั้นจึงควรสั่งสอนลูกหลานของเราให้ระวังให้ดีอย่าได้หลงเข้าไปเล่นการพนัน เล่นห่วย สิ่งเหล่านี้หากเล่นไปแล้วก็มีแต่จะเสียทรัพย์สิน คนเรานั้นหากจะเป็นคนดีมีเงินทองร่ำรวย ไม่จำเป็นจะต้องไปเล่นการพนัน เพียงแต่เราเป็นคนขยันทำมาหากินในทางสุจริต รู้จักใช้จ่ายเงินทองไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บเล็กผสมน้อยก็จะทำให้เราเป็นคนร่ำรวยขึ้นได้

เนื้อหาที่สอนให้รู้ถึงสังขารมแห่งชีวิต

สังขารมชีวิต หมายถึง ความเป็นจริงที่แน่นอนของชีวิตมนุษย์ที่เป็นไปในโลกนี้ เนื้อหาในกลอนล่ำล่งของหมอลำจิววรรณ ดำเนิน ได้กล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด ขวนขวายหาแต่สิ่งมาบำรุงความต้องการของตัวเอง มนุษย์เรานั้นอันที่จริงก็เกิดมาตัวเปล่า ไม่มีอะไรติดตัวเรามาเลย ดังนั้นเวลาตายก็ต้องไปแต่ตัวเปล่าเหมือนกับตอนที่เกิดมา สิ่งที่จะเอาติดตัวไปได้เวลาตายก็คือบาปกับบุญเท่านั้น แม้ญาติพี่น้องเขาก็รังเกียจเราหาว่าเราเป็นผีมรดก ทรัพย์สิน ข้าวของเงินทองต่าง ๆ ที่เราหามาได้ลูกหลานเขาก็ยึดเอาไปหมด เวลาเราตายไปของที่เขาทำทานไปให้เราก็มีแต่ของเก่า ๆ ซาด ๆ ถ้าเป็นมิดก็เป็นมิดเล่มเก่า ๆ เข้าสนิม แม้แต่เงินสามบาทที่เขาเอาใส่มือเราเอาไว้ พอถึงเวลาเก็บกระดูกเรา พวกลูกหลานก็จะพากันคุ้ยเขี่ยเอา ถ้าเป็นผู้ชายที่ตายไปสิ่งที่เขาจะทำบุญทำทานไปให้ก็มีแต่เส้นผืนสั้น ๆ ซาด ๆ กับหินเหล็กไฟ แต่ถ้าหากว่าเป็นผู้หญิงตายไปสิ่งที่ลูกหลานเขาจะทำบุญทำทานไปให้เราก็มีแต่กระบอกปูนเก่า ๆ สิ่งที่เขาทานไปให้เราก็เพียงหลอกเราเท่านั้นพอเวลาเอาเราไปเผา เขาก็เก็บของเหล่านั้นไว้เพื่อนำไปแลกเอาสิ่งของใหม่ ๆ มาใช้สอยต่อไป ฉะนั้นมนุษย์เราจึงไม่ควรที่จะปรารถนาอะไรให้มันมากนัก ให้เป็นคนรู้จักกับคำว่า “พอ” เสียบ้าง แล้วชีวิตจะมีความสุข ดังปรากฏในกลอนล่ำล่งต่อไปนี้

แล้วละพวกพี่น้องคิดเบิ่งให้มันคัก
การหากินไว้วางสู่นวบมีย่าน
อนิจจาบ่เที่ยงแท้ตายจ้อยเจ้ามิ่งมร
เอาไปฝังในดินกะบ่ตึงคิงได้

ยามเมื่อเฮ็ดเวียกได้พันไฮ่ชุดดิน
หน้อยละสังขารเจ้าชราการพยาธิผ่า
เอาไฟเผากระบ่ฮ้อนคือขอนแก่นตายไป
เอาหยังไปนำได้เงินทองของนุ่ง

เอียนซานเปิดไถ่บ้านาฮั่วเจ้าไฮ่สวน
 คันลือเอาไปนำผัดบดิงคิงได้
 เอาติดตัวพวกหมูเจ้าทำได้แต่หลัง
 ไอสองอันครกหินเขาให้คันว่าถ้วยสามใบ
 พ้าอี่เป็ดวงเก่าเป็นสนิม
 บาดไฟเผาเหม็ดแล้วยามเขาเก็บกระดุก
 แล้วจะคิดเบิ่งแห่งสาดกะสาดก้อมๆ
 กระบอกปุ่นเขาทานให้ยังเอาไปบ่ได้
 ขนมพร้อมลูกโป่งคันว่าโรงทานให้
 เข้าป่าหนิบได้อยู่คี่เฮือนใหญ่เฮาเฮ็ด
 อย่าคอยเอาหลายถ่อนมูนมั่งสังขยาด
 แล้วละพ่อแม่เฮ้อย่ลสะเด้อความโก้เมามัว

ล้วนตั้งแต่บ่ได้พอเม็ดกำมือ
 แนวนไต่ขอเอาไปได้มีศีลธรรมท่อนั้นตัว
 แนวนเขาให้กะบั้งกับกะตาอันมันเพ
 ดอกเก๋าๆ ซิ่นชาดๆ ให้เจ้าหมอนซ้าก้าดำ
 เงินสามเหรียญใส่มือถือไว้
 พวกลูกหลานเขาจะเขี่ยคู้เอาจ้อยกะยังบ่
 กับเกี่ยวหินเหล็กไฟปีกคันหญิงตาย
 กะเก็บคืนของเก่าเอามาแลกข้าวต้ม
 มีกระดานสี่แผ่นฟากไม้ไผ่สับใส่ให้หาม
 ลูกบ่ดีเขาขายกินแตกเหม็ดไปจ้อย
 สาดกับเสื่อครุฮ้างเขาสิให้อี่แม่เฮ้อย
 กองกิเลสตี้นหาความอยากได้เหลือล้ำ.....

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542. หน้า276)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

คิดเบิ่ง	หมายถึง	นึกดู
คัก	"	ดีและถูกต้อง
เฮ็ดเวียก	"	ทำงาน
พินไฮ่	"	ทางไร่
ไวววา	"	รีบเร่ง, รีบด่วน
สู่แนว	"	ทุก ๆ อย่าง
บ่มีย่าน	"	ไม่ต้องกลัว
บ่เที่ยง	"	ไม่เที่ยง
ตายจ้อย	"	ตายจริง, ตายแท้แน่นอน
มิ่ง	"	สลับวูบ, หน้ามื่อ
กะบ่ฮ้อน	"	ก็ไม่ร้อน
ขอนไฮ่	"	พ่อนไม้ที่ตัดไว้ในไร่
ยามตาย	"	เวลาตาย
กะบ่ดิงคิง	"	ก็ไม่ขยับเขยื้อนร่างกาย

เอาหยิ่ง	หมายถึง	เอาอะไร
แนวไต้หวัน	"	อย่างไรนะ
ฮั้ว	"	รั้ว
ไฮ่สวน	"	ไร่สวน
บ่ได้	"	ไม่ได้
ท่อนั้นตัว	"	เท่านั้นแหละ
กะบัง	"	กระบอก
กะตำ	"	ตะกร้า
โอ	"	ชั้นน้ำ
คันว่า	"	อันว่า
ชินชาตๆ	"	ผ้าถุงชาตๆ
กำ	"	คล้า, หมั่นหมอง
พ้ออไป	"	มีดบังตอ
บาดไฟเผาเหมิด	"	ถึงเวลาไฟเผาหมด
เอาจ้อย	"	เอาหมด
กะยังบ่	"	ก็เหลือไหม
สาดก้อมๆ	"	เสื่อผืนสั้นๆ
หินเหล็กไฟปีก	"	หินที่มีเนื้อแข็งมาก เมื่อใช้เหล็กตีกระทบจะเกิดประกายไฟ "หินเหล็ก ไฟ" ก็เรียก
คันหญิงตาย	"	ถ้าผู้หญิงตาย
บ่ได้อยู่ดี ๆ	"	ไม่ได้อยู่เฉย ๆ
เฮือนใหญ่	"	บ้านหลังใหญ่
เฮาเฮ็ด	"	เราสร้าง
ลูกบ่ดี	"	ลูกไม่ดี
เหมิดไปจ้อย	"	หมดไปเลย
หลายถ้อน	"	หลายเถอะ
ครุฮ้าง	"	ครูดังๆ
อีแม่เฮ้ย	"	นะแม่เฮ้ย

จากกลอนลำยาวกิลีสต์หาคนตอนที่สองได้สะท้อนภาพ การสอนให้มนุษย์เรารู้ถึง
 สัจธรรมแห่งชีวิตของตนเองว่ามนุษย์เรานั้นแท้ที่จริงก็เกิดมาตัวเปล่า ไม่มีอะไรติดตัวเรามาเลย
 ดังนั้นเวลาตายก็ต้องไปแต่ตัวเปล่าเหมือนกับตอนที่เกิดมา สิ่งที่จะเอาติดตัวไปได้เวลาตายก็มีแต่
 บาปกับบุญเท่านั้น แม้แต่มรดก ทรัพย์สิน เงินทอง ต่าง ๆ ที่เราหามาได้เราก็ก็นำไปด้วยไม่ได้
 เวลาเราตายไปของที่เราทำทานไปให้เราก็ก็นำไปด้วยไม่ได้ของเก่า ๆ ของขาด ๆ ฉะนั้น มนุษย์เราจึงไม่ควร
 ที่จะปรารถนาอะไรให้มันมากนัก ให้เป็นคนรู้จักกับคำว่า “พอ” บ้าง แล้วชีวิตจะมีความสุข

เนื้อหาที่ให้คติสอนใจ

คติสอนใจ คือ แนวทางในการดำเนินชีวิตของคนให้เป็นไปตามกฎ กติกา ของสังคม เนื้อ
 หาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงคติสอนใจให้คนได้รู้จักคิดก่อนที่จะทำอะไร
 ลงไปไว้ว่า ไม่มีมูลฝอยหมาไม่ชี้ใส่ คำพูดนี้เป็นปริศนา ท่านจึงอุปมาเหมือนกับกองขี้ฝอยเป็น
 มูลเหตุให้หมามาถ่ายมูลแล้วฝังกลบเอาไว้เป็นเรื่องปกติของหมา เปรียบเสมือนคนเมื่อเกิดขึ้นมา
 มีการกระทำผิดบ้างถูกบ้างเป็นธรรมดา จึงได้สั่งสอนลูกหลาน หลาน หลาน ให้จดจำเอาไว้ว่า
 หนึ่งจงระวังคำพูด สองให้ระวังคนจะหาเรื่องมาใส่ร้ายป้ายสี สามรู้จักคบคนดีเป็นเพื่อนวัน
 จากการคบคนพาล ให้รู้เขารู้เรา ในบางขณะคนเราอาจพลาดพลั้งทำผิดศีลธรรม นักปราชญ์
 ท่านจึงได้อุปมาบอกเอาไว้ว่า ไม่มีมูลฝอยแล้วหมาไม่ชี้ใส่ ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

บาดนี้ฟังเสียงปากเป็นปริศนา	เพิ่นนั้นอุปมาขี้ฝอยกองไว้
หมามาเห็นชี้ใส่เป็นธรรมดา	คือคนเฮาเกิดมามีผิดมีถูก
จึงได้สั่งสอนลูกฮอดหลานหลาน	ให้จำไว้ทุกคนระวังปากเจ้า
หนึ่งให้ระวังคำเข้าคำพูดคำจา	ให้เบิ่งคนไปมาระวังหาเหตุ
สอนให้ลูกหลานสังเกตผิดแม่มแนวได้	เบิ่งคนไกลคนไกลเฝ้าถือต้องรู้
ให้เลือกคบเป็นหมู่คนดีหรือได้	สิเป็นพิษเป็นภัยให้เฮาส่งเกต
บาดท่าเฮามีเหตุแนวผิดศีลธรรม	ปราชญ์เพิ่นจั่งให้เฮาจำเอาไว้ให้ได้
บมีฝอยหมาบมาชี้ใส่ได้อุปมา	เกินมันคักเอาสาโบราณท่านบอก

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า103-104)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

บาลี	หมายถึง	อีสาน
เพ็ญ	“	ท่าน
เฮา	“	เรา
ฮอด	“	ถึง
เบ็ง	“	ดู
แม่น	“	ใช่, ถูก
แนวได้	“	อย่างไร
ไผ่หือ	“	ใครหรือ
เพ็ญจั่งให้	“	ท่านจึงให้
คัก	“	จริงแท้
เอาสา	“	เอาเถอะ

จากตัวอย่างกลอนลำลองบ่มีข้าฝอยหมาไม่ข้าใส่ได้สะท้อนภาพคติสอนใจที่ว่าคนเรานั้นถ้าทำความชั่วขอให้จงระวังคนเขาจะเอาไปนินทาว่าร้าย ทุกอย่างในโลกนี้ล้วนแต่มีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเอง คนเราจะทำความดีหรือความชั่วก็ย่อมรู้แก่ใจตนเอง ถ้าไม่มีมูลความจริงที่เราเคยทำไว้แล้วเรื่องราวต่าง ๆ ก็คงจะไม่เกิดขึ้น เปรียบเสมือนที่ท่านกล่าวไว้ว่าถ้าไม่มีฝอยหมาไม่ข้าใส่

เนื้อหาที่สอนให้ลูกหลานรู้และสำนึกในบุญคุณของบุพการี

บุพการีถือว่าเป็นผู้ที่มีอุปการคุณก่อน ทั้งนี้ก็หมายถึง พ่อ - แม่ ที่มีบุญคุณต่อลูกมาก ดังนั้นเมื่อเราเป็นลูกก็ต้องมีความกตัญญูกตเวทิต่อท่าน เพราะว่าท่านได้ให้ชีวิตและเลือดเนื้อแก่เรา รวมทั้งได้อบรมเลี้ยงดูเรามา เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำอวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงพระคุณของพ่อกับแม่ โดยเริ่มตั้งแต่แม่ได้อุ้มท้องเรามาเป็นเวลาเก้าเดือน กว่าจะคลอดออกมาเป็นคนได้ก็มีความลำบากเป็นอย่างมาก พอคลอดลูกออกมาแล้วก็ต้องมีการอยู่ไฟหรือชาวอีสานโบราณเรียกว่า "การอยู่กรรม" ผู้อยู่กรรมจะต้องอย่างตัว ให้ตัวมีเหงื่อออก และต้องต้มน้ำร้อนด้วย หม้อน้ำร้อนเรียกหม้อกรรม ในหม้อน้ำร้อนก็จะมียาสมุนไพรใส่เข้าไปด้วย เพื่อให้ผู้อยู่กรรมได้ต้ม เมื่อได้ต้มแล้วก็จะทำให้ร่างกายแข็งแรง เลือดลมเดินสะดวก เพราะคนที่คลอดลูกใหม่จะเสียเลือดมาก อีกทั้งยังทำให้หมัดลูกเข้าอู่ได้เร็วขึ้น การอยู่กรรมนั้น ถ้าผู้ที่เป็นแม่ที่คลอดลูกคนแรกอยู่กรรม

อย่างน้อย 15 วัน หากผู้ที่เคยผ่านการคลอดลูกมาแล้วให้อยู่ครรภ์เพียง 7-8 วัน เมื่อเห็นว่าร่างกายแข็งแรงเป็นปกติดีแล้วจะอยู่น้อยกว่านั้นก็ได้ หลังจากที่ลูกคลอดออกมาแล้วก็ต้องอาบน้ำล้างตัวทำความสะอาดให้ลูก หาผ้าเช็ดแห้งเช็ดโคลนและหาผ้ามาห่มให้ลูกได้รับความอบอุ่น หลังจากนั้นก็เริ่มให้น้ำนมลูกได้ดื่มกิน เวลานอนแม่ก็เอาลูกใส่เปลแล้วก็ห่อหุ้มให้นอนหลับ จนกระทั่งลูกโตพอที่จะเริ่มป้อนข้าวป้อนน้ำด้วยความรักที่แม่มีต่อลูก ท่านจูบและหยอกล้อเพื่อให้ลูกได้หัวเราะ นี่คือน้ำใจแม่ซึ่งจะหาสิ่งเปรียบมิได้ ไสกว่าแก้วชนิดไหน ๆ ในโลก สำหรับคุณของพ่อ นั้นในพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ว่ามีมากกว่าคุณของแม่ เริ่มตั้งแต่เราปฏิสนธิมาของแข็งทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นกระดูก เลือดเนื้อ ท่านถือว่าเป็นของที่พ่อให้มา สำหรับของที่แม่ให้เรานั้นส่วนมากก็เป็นพวกของเหลวในร่างกายยกเว้นเลือด นี่เป็นสิ่งที่พ่อแม่ได้ให้กับลูกทุกคนมาตั้งแต่เกิด หลังจากนั้นทั้งพ่อและแม่ก็ต้องเลี้ยงดูลูกจนเติบโตใหญ่ ให้การอบรมแนะนำลูกในสิ่งที่ดีชวนชวายหาทรัพย์สินต่าง ๆ มาให้แก่ลูกเพื่อไม่ให้ลูกต้องน้อยหน้าคนอื่น ส่งให้เรียนหนังสือ พอถึงเวลาก็หาคู่ครองที่เหมาะสมให้กับลูก แบ่งทรัพย์สินสมบัติให้ลูก ในเมื่อพ่อและแม่ มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อลูกมากสุดยากที่จะหาสิ่งใดเปรียบได้ ดังนั้นลูก ๆ ทั้งหลายจึงต้อง ทดแทนพระคุณพ่อแม่ ดังที่ปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

บาดนี้ละสิเอาคุณพ่อคุณแม่
 กะคิดเบิ่งแทนตุ้มทองตุ้มใส
 พอลอดลูกออกไปแม่ขอลำบาก
 แม่บ่สิฮ้อนปานได้โตดำปานซี
 เฮากะเห็นกับตาแม่กินน้ำฮ้อน
 บ่แม่บ่ให้พึ่งตาเฮาเห็นอยู่
 แม่กะยังฮอนซอนไกวอยู่บ่ขาด
 พอลอดแล้วกะไผ่ฮ้อนมาตุ้ม
 บ่จักจูบจักชมหัวเหะหัวแห่น
 ปานได้เงินได้ทองตุ้มหลายสร้อย
 บาดนี้มาเว้าไปฮอดคุณของพ่อ
 ในบาลีเพิ่นถือวาทหลายกว่าแม่

พากันคิดเบิ่งแทนคุณหลายอีหลี
 ฮ้อนแต่ทองน้อย ๆ จนใหญ่เอ๋อเห็นใหม่
 เทน้ำฮ้อนใส่ปากนอนแคร์ผิงไฟ
 พอลานบึงปลาจ๊กบจี้เซียดมารดา
 นังฮ้อนฮ้อนหันหน้าหันหลัง
 จีบเอาลูกนอนอุบ่หลับบ่นอน
 ย่านลูกบ่สะอาดอาบน้ำสีโคล
 แม่ฟ้าวฮ้อนกินจุกินนม
 ใจแม่ใส่ปานแว่นบ่เศร้าย่บ่หมอง
 ฮ้อนเฮาตั้งแต่ยังน้อย ๆ บ่บ่าบไล
 ผัดแห่งหลายตัวหน่อพ่อของเฮาหือ
 นับตั้งแต่ปฏิสนธิมา

พ่อให้แข่งให้ขาให้ดูให้เดี่ยว

คุณพ่อหลายพาโลในธรรมในสูตร

กะให้คิดเบิ่งตีเกิดมาแม่บ่

พ่อหาเงินหาทองเฮ็ดเฮือนเฮ็ดเหย้า

หยั่งกะเป็นวิน ๆ ย่านทุกข์ย่านยาก

อันนี้ไถ้นำทางชาวนาชาวไร่

คั้นปวยมากะย่านแต่ลูกตายหายมาไว้

บ่จักก่นจักถางยากหลายกะด้อ

กะบ่อยู่ดอกอาคอบพ่อฮักลูก

มันกะซัวพาโลโบราณท่านว่า

เห็นบ่เป็นพระอินทร์ฮู้คุณพ่อแม่

ส่วนของแม่บ่เกี่ยวมดลูกเสโท

ท่านกะจั่งได้พูดอยู่ในบาลี

ของหนัก ๆ แม่บ่พ้อแบกหามขนของ

หาเอาเงินให้เจ้าชื้ออยู่ชื้อกิน

ย่านลูกเฮาลำบากรับจ้างตากถาง

ย่านเลี้ยงลูกบ่ใหญ่อายุบ้านเขาหลาย

ย่านแต่ลูกบ่ใหญ่เป็นท้าวเป็นนาง

เห็นบ่ตีบสามล้อฟ้าฮ้องฝนมา

คั้นไผมาดูถูกพ่อแม่ของโต

ใหญ่ท่อกูเขากล้าฟ้ากับแผ่นดิน

พากันจำไว้หน่อยามบอขามสอน.....

(นุ่ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า 23-24)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

বাদนี้	หมายถึง	বাদนี้
คิดเบิ่ง	"	นึกดู
แหนตี	"	หน้อยนะ
เอ๋เอ๋น	"	แอะแอะน คือ อาการห้องป้องของสตรีที่มีครรภ์แก่
น้ำฮ้อน	"	น้ำร้อน
แม่บ่ลื้อฮ้อนปานไต่	"	ถึงจะร้อนขนาดไหน
โตดำปานชี่	"	ตัวดำเหมือนยางเหนียวของไม้สนที่ถูกไฟลน
ดู่	"	เผา
นั้งฮี้ฮักฮี้ฮ้อน	"	นั่งกระสับกระส่าย
บ่แม่บ่เว้าให้ฟัง	"	ไม่ใช่พูดให้ฟัง
ฮู้	"	ที่นอนแฉวน โดยปกติใช้ผ้าขาวม้าผูกหัวท้ายแฉวน ระหว่างเสาสองต้น
บ่หลับบ่นอน	"	ไม่หลับไม่นอน
กะยัง	"	ก็ยัง
ฮอนฮอน	"	น่าฟังใจ

บ่ชาด	หมายถึง	ไม่ชาด
ย่านลูกบ่สะชาด	"	กลั่วลูกไม่สะชาด
สี่ไคล	"	ซัดซี้ไคล
มาตุ้ม	"	มาห่ม, นุ่งห่ม, คลุม
ฟ้าว	"	ริบเร่ง
กินจู้กินนม	"	กินนม
หัวแห่หัวแห่น	"	หัวเราะจนต้วงอแอ่นหน้าแอ่นหลัง
ใส่ปานแว่น	"	ใส่เหมือนดังกระจก
บ่เศรำบ่หมอง	"	ไม่เศรำหมอง
บ่ป่าบ่ไล	"	ไม่ปล้อยทิ้ง
ผัดแห่งหลายตัว	"	ก็ย้งมากมายนะ
เฮาหือ	"	เราหือ
ให้ดูกให้เดี้ยว	"	ให้กระดูกกระเดี้ยว
คิดเบ้งตี	"	นึกดูนะ
เฮ็ดเฮือนเฮ็ดเหย้า	"	สร้างเรือนสร้างเหย้า
ย่านทุกซี้ย่านยาก	"	กลั่วทุกซี้กลั่วยาก
ย่านลูกเฮาลำบาก	"	กลั่วลูกเฮาลำบาก
ชาวไร่	"	ชาวไร่
ย่านเลี้ยงลูกบ่ใหญ่	"	กลั่วเลี้ยงลูกไม่โต
คั้นป่วยมากะย่าน	"	ถ้าป่วยมากก็กลั่ว
เป็นท้าวเป็นนาง	"	เป็นหนุ่มเป็นสาว
บ่จักกันจักถาง	"	ไม่ว่าจะซุดกันไม่ว่าจะถากถาง
กะด้อ	"	เหลือเกิน
เห็นบ่	"	เห็นไหม
ฟ้าฮ้อง	"	ฟ้าร้อง
กะบ่อยู่	"	ก็ไม่อยู่
คอบพอฮักลูก	"	เพราะว่าพอฮักลูก
คั้นไม่มาดูถูก	"	ถ้าใครมาดูถูก
ของโต	"	ของตัวเอง

มันกะขั่วพาไล	หมายถึง	มันก็ขั่วเกินไป
ท่อกูเขา	"	ท่อกูเขา
ผู้คุณ	"	ผู้คุณ
ไว้หน่	"	ไว้หน้อย
ยามบอกยามสอน	"	เวลาบอกเวลาสอน

จากกลอนลำคุณพ่อคุณแม่ได้สะท้อนภาพการสอนให้ลูกหลานรู้จักสำนึกในบุญคุณของพ่อและแม่ว่าท่านทั้งสองเป็นผู้ที่มีพระคุณต่อบรรดาลูก ๆ มาก ดังนั้นเมื่อเราเป็นลูกก็ต้องมีความกตัญญูตเวทีต่อท่านทั้งสองให้มาก ๆ เพราะว่บุญคุณของพ่อแม่ที่ได้ให้ชีวิตและเลือดเนื้อแก่ลูก รวมทั้งป้อนข้าวป้อนน้ำเลี้ยงดูลูกมาจนเติบโตใหญ่ ให้การอบรมแนะนำลูกในสิ่งที่ดีชวนชวายหาทรัพย์สินต่าง ๆ มาให้แก่ลูก เพื่อไม่ให้ลูกต้องน้อยหน้าคนอื่น ส่งให้เรียนหนังสือ และเมื่อถึงเวลาก็หาคู่ครองให้ลูก แบ่งทรัพย์สินสมบัติให้ลูก ๆ ในเมื่อพ่อและแม่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อลูกมากสุดยากที่จะหาสิ่งใดเปรียบได้ ดังนั้นลูก ๆ ทั้งหลายจึงควรที่จะทดแทนพระคุณพ่อแม่

เนื้อหาที่สอนในเรื่องการครองเรือน

ในด้านชีวิตครอบครัวนั้นส่วนมากชาวอีสานเมื่อแต่งงานกันตามประเพณี ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายมาอยู่ที่บ้านของฝ่ายหญิง มาช่วยดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ฝ่ายหญิง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า พ่อเฒ่าแม่เฒ่า (พ่อตาแม่ยาย) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลูกเขยกับแม่ยายนั้นไม่ค่อยจะถูกกัน ถ้าลูกเขยชอบเที่ยวเล่นหรือซี้เกียจ แม่ยายก็จะชอบบ่นชอบว่าให้เป็นประจำ จึงทำให้ไม่ลงรอยกัน ถึงกับต้องเลิกร้างกับภรรยาที่มี เพราะทนความขี้บ่นของแม่ยายไม่ไหว แต่บางทีฝ่ายหญิงก็จะถูกแต่งเข้าไปอยู่กับฝ่ายชาย และเป็นธรรมดาของผู้หญิงที่ชอบบ่น ด้วยเหตุของการชอบบ่นจึงทำให้ลูกสะใภ้ไม่ค่อยจะถูกกันกับแม่ของสามี ได้เช่นกันกับ เนื้อหากลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนินได้กล่าวถึงชีวิตในครอบครัวของชาวอีสานไว้ว่า ขอให้ผู้ที่จะมาเป็นลูกเขยและสะใภ้ให้รักชวาวรีตประเพณีไว้ให้ดี สำหรับลูกเขยต้องปฏิบัติตัวให้เป็นลูกเขยที่ดีเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้ที่เป็นพ่อตาและแม่ยาย โดยการรู้จักมีสัมมาคารวะต่อพ่อตาและแม่ยายรวมทั้งญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายภรรยาของตน รู้จักทำการไหว้ ทักทาย พุดจาพาที้ ด้วยคำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน เวลาทำงานก็อย่าเกียจคร้านหนักเอาเบาสู้ และให้รู้จักช่วยกิจการของญาติทางฝ่ายภรรยาของตนให้รู้จักเอาธุระเอาใจใส่ งานท่านทำอะไรก็ให้ผู้เป็นเขยรีบเข้าช่วยเหลือ นอกจากจะขยันในเรื่องการทำงานแล้วในการใช้จ่ายทรัพย์สินก็ให้รู้จักใช้จ่ายห้ามใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ควรเว้นจากการเล่นการพนันทุกชนิด สำหรับ

ลูกสะใภ้ก็ต้องปฏิบัติตนให้สมกับเป็นกุลสตรีรู้จักการบ้านการเรือน ห้ามจู้จี้ขี้บ่น ทำตัวให้เป็นที่รักของสามีและญาติ ๆ ทางฝ่ายสามีด้วย โดยเฉพาะแม่สามีซึ่งถือว่าเป็นคู่อาภรรยามาโดยตลอด ดังมีนิทานเรื่องลูกสะใภ้กับย่าให้เห็นเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นนิทานที่เล่าสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณแล้วว่า การที่มีลูกสะใภ้ไม่ดีชั่วช้า เมื่อลูกชายได้พากรรยามาดูแลแม่ที่ตาบอด และเป็นเรื่องธรรมดาของคนแก่ที่เป็นผู้หญิงก็ต้องขี้บ่น และบ่นได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะถูกหรือผิดประการใดก็ต้องบ่นไว้ก่อน ทำให้ผู้ที่เป็นลูกสะใภ้เกลียดผู้ที่เป็นแม่สามีเป็นอย่างมาก ด้วยความเกลียดฝ่ายภรรยาจึงพยายามคิดหาวิธีกำจัดแม่ย่า ถ้าจะใช้ไม้ใช้ค้อนทุบตีให้ตายก็กลัวคนจะมาเห็นเข้า จนกระทั่งวันหนึ่งลูกสะใภ้จึงคิดวิธีที่จะฆ่าย่าให้ตายได้ ด้วยการนำปลิงมาให้ย่ากินเมื่อคิดได้ดังนั้นแล้วก็ได้ไปหาเอาปลิงที่มีอยู่ตามหนองน้ำมาทำเป็นกับข้าวให้ผู้เป็นย่ากิน โดยการเอาปลิงผสมเกลือใส่ลงไป ในถ้วยแล้วก็โกหกย่าว่าเป็นปลาร้าให้ย่าเอาข้าวเหนียวที่ทำเป็นปั้นจิ้มปลิงกิน ย่าซึ่งแก่แล้วฟันก็ไม่มี ตาก็บอดได้เอาข้าวจิ้มปลิงขึ้นมากิน ย่าก็เคี้ยว ๆ เท่าไหร่ปลิงนั้นก็เลยอมขาดสักที่ย่าจึงตัดสินใจกลืนปลิงตัวนั้นลงไป ในท้อง พอปลิงลงไปอยู่ในท้องก็ได้ดูดกินเลือดจนย่าอมตาย พอย่าตายแล้วญาติพี่น้องก็ได้มาทำฌาปนกิจให้ ญาติได้นำศพของย่าใส่เข้าไปในโลงศพแล้วก็พากันหามโลกศพลงจากบ้านไปสู่ป่าช้า ณ ที่เชิงตะกอนในป่าช้าเมื่อญาติ ๆ จะนำศพย่าขึ้นสู่เชิงตะกอนเพื่อทำการเผาปรากฏว่าโลงที่ใส่ศพย่ามาไม่สามารถยกขึ้นได้ ญาติคนไหนก็ไม่สามารถยกศพย่าขึ้นสู่เชิงตะกอนได้ จึงได้เรียกลูกสะใภ้มายกก็ปรากฏว่ายกโลงศพของย่าขึ้นได้อย่างสบาย แต่พอลูกสะใภ้จะปลงศพลงก็ปลงศพลงไม่ได้ จะทำอย่างไรก็ไม่สามารถเอาศพแม่ย่าออกจากป่าของลูกสะใภ้ได้ ในที่สุดพวกญาติ ๆ จึงลงมติให้ทำการเผาลูกสะใภ้ไปพร้อมกับย่าด้วยนิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่าใครทำกรรมอันใดไว้กรรมนั้นก็คืนสนอง และขอเตือนให้ผู้ที่เป็นลูกเขยและสะใภ้ทั้งหลายจงให้ความเคารพต่อผู้ที่เป็น ปู่ ย่า พ่อตา แม่ยาย ของตนเอง ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

สิว่าเรื่องประเพณีของท่านว่า

สิว่าเรื่องเขยดีลูกใภ้ว่าง่าย

มันบ่ต่างกันเลยเขย ๆ ไภ้ ๆ

สิว่าเรื่องเขยดีทำตามจารีต

คือลูกเขยที่ดีเห็นพ่อเห็นแม่

ฟ้าวยกมือวันทาสวัสดิศรัับ

ฟ้าวส่อยการส่อยงานบ่ต้องเกียจคร้าน

ค้นเห็นแล้วต้องถามตามทางแม่บ่

ฟังเบิ่งแล้วเข้าทำคือแม่บ่อหีล

มันมีอยู่สองฝ่ายสะใภ้กับเขย

แม่บ่แล้วแม่ใหญ่ไผ ๆ กะมี

ตามจารีตใภ้ประเพณี

เห็นคนเฒ่าคนแก่เห็นอวเห็นอา

แสดงความคำนับว่าอ่อนจาหวาน

เฮาต้องย่านต้องเกรงต้องขาม

ว่ามาแต่ไสหน่อหือพ้อหือลุง

ถือว่าเป็นผู้สูงอายุท่านมาก
 นี้ละเขยที่ดีมีความนอบน้อม
 สอดบาศเดินไปมาแม่บ่
 ให้มีกิริยาบ่อนสูงบ่อนต่ำ

ผู้จักจับจักบายเวียกมีหยังหน่อ
 ได้มาแล้วให้แพงอย่าสุ่ยสุ่ย
 คันมีสิ่งมีของแพงไว้อย่าขาด
 เอาตัวอย่างเศรษฐีท่านได้สอนลูก

มันจั่งเข้าตำราอยากได้ออยากได้
 อย่าสิไปหวังรวยพาที่เล่นม้า
 โคตรสอนเขาอย่าเจยเจดจำไว้แน
 จั่งสิห่างสิมีพังก้าเพิ่นว่า

บาดนี้ไว้ไว้ไต่โบราณท่านว่า
 แต่อดีตกาลสะไ้กับย่า
 เป็นสะไ้กับปรี๊ญแนวยาตาบอด
 มีแต่บออย่าตายหาแต่แนวว่า

ลูกไ้เกินซังแสงผัวกะบ่บอ
 คันสิข่าสิตีเฮ็ดกะบ่ได้
 ย่าเอามือมาคลำหาต่อนปลาชั้นดอก
 เอาข้าวจ้ำปลิงเป็น ๆ จ้ำแล้วจ้ำอีก

แต่ปลิงตัวนอตั้งกะบ่ขาด
 ฮ้อนฮอดเทวดาย่าตายหนีจาก
 มันสนใจหันอตายสาสิสว่าง
 มือสิเฒ่านันต์เอาไปศพย่า

ฟ้าวยกเอาศพลงชั้นดอก
 โทษให้ย่ากินปลิงเอาออกบ่ได้
 ว่ามาเอาย่าไปไผยกบ่ขึ้น
 พอลูกไ้มาตีเบาพอปานนุ่น

คันเฮาเห็นฟ้าวปากถามก่อนทันที่
 มีความพร้อมบ่เคอะบ่เงิน
 ให้ผู้จักคุณพ่อคุณแม่คุณตา
 สอดยามค้ำยามเข้ายามงาย
 ฮู้เฮ็ดสร้างเฮ็ดก่อชยันชั้นแข็ง
 ฮู้จักจับจักจ่ายจักใช้เงินทอง
 อย่าให้พลาดฮักษาให้ตี
 มีมิตรดีให้ผูกมิตรชั่วให้ป่า
 อย่าไปหาเล่นไฟเบี้ยโบกแทงหอย
 คือโบราณท่านว่าเฮาเป็นลูกเขย
 พังก้าแหม่ค้ำแกเขยจั่งสิตี
 เขยพังก้าพ้อแหม่ตีหลายฮี่หลี
 คือลูกไ้กับย่ามันมีนิทาน
 คือโบราณท่านว่าลูกไ้บ่ดี
 มีแต่จ่มบ่อด ๆ มือไ้ได้กะตาย
 จ่มให้ย่าบ่ขาดยามเข้ายามแลง
 มือหนึ่งมันคิดออกซังย่าฮี่หลี
 เลยหาปลิงมาใส่ด้วยแจ้วซ้าสา
 ย่ากะคิดบ่ออกแนวตาบ่เห็น
 เอามือฉีกปลาร้านว ๆ
 ดึงแล้วหมื่นคาดลาดย่าเบ็ดปัญญา
 ลูกไ้มันบ่ปากหัวงักในคอ
 ย่ากะเลยลาล่องวิญญาณจากหนี
 ญาติพี่น้องเตรียมถ่าเอาศพไปเผา
 แต่กะโลงบ่ออกติดอยู่บ่ตั้ง
 จั่งเอิ้นใส่ลูกไ้ไว ๆ
 หยังกะแตกวัน ๆ คนจิ่งฮี่หลี
 หามเข้าป่ากุ่ม ๆ ไปฮอดกองพอน

ไปสอดดหลักสะกอนคั่นหามติดบ่า
 หยั่งกะแยะคั่นทันตายนำแม่ย่า
 อันนี้ละอ้างอิงนิทานพื้นเล่า
 ออย่าสิจ่มมา ๆ คั่นปู้ยาบอก

คนทั้งหลายจั่งว่าให้เฆมนำกัน
 คั่นหามติดอยู่บ่าให้ยาकिनปลิง
 นิทานของผู้เฒ่าบอกไก่ให้จ่า
 จั่งสิตีชั้นดอกลูกเขยคือกัน

(นุ่ม เย็นใจ ม.ป.ป. หน้า51-52)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

สิเว้าเรื่อง	หมายถึง	จะได้เล่าเรื่อง
ฟังเบิ่ง	“	ฟังดู
แม่นอิหสิ	“	ใช่จริง ๆ
เว้า	“	พูด
มันบ่ต่างกัน	“	มันไม่ต่างกัน
แม่นบ่	“	ใช่ไหม
ไผ ๆ กะมี	“	ใคร ๆ ก็มี
จาฮีต	“	จารีต
ฟ้าวยกมือ	“	รียยกมือ
ส่อยการส่อยงาน	“	ช่วยการช่วยงาน
บ่ต้อง	“	ไม่ต้อง
ย้าน	“	กลัว
ต้องเกรงต้องขาม	“	ต้องเกรงขาม
มาแต่ไสหน่อ	“	มาแต่ที่ไหนนะ
ฟ้าวปาก	“	รียพูด, รียทักทาย
บ่เคอะบ่เงิน	“	ไม่เคอะเงิน
ฮอดบาดเดิน	“	ถึงเวลาเดิน
ฮู้จัก	“	รู้จัก
บ่อนสูงบ่อนต่ำ	“	ที่สูงที่ต่ำ
ฮอดยามค่ำ	“	ถึงเวลาค่ำ
ยามเช้า	“	เวลาเช้า
ยามกาย	“	เวลาอาหารเช้า ประมาณ 07.00 – 08.00 นาฬิกา

จ๊กจ๊ับจ๊กบาย	หมายถึง	ช่วยเหลือ
เวียก	“	การงาน
มีหยังหน่อ	“	มีอะไรใหม่
เฮ็ดสร้างเฮ็ดก่อ	“	ทำการทำงาน
ให้แพง	“	ให้รักษาเอาไว้
ฮักษา	“	รักษา
ป้า	“	ปล่อยปะละเลย
จำไว้แน่	“	จำไว้บ้าง
จั่งลี้ดี	“	จั่งจะดี
เพิ่นเว้า	“	ท่านพูด
บ่ดี	“	ไม่ดี
แนวยาตาบอด	“	คือว่ายาตาบอด
จ่มบ่อด ๆ	“	บ่นทิ่มพ้ำ
มือได้กะตาย	“	วันไหนก็มีแต่บ่น
หาแต่แนวเว้า	“	หาแต่เรื่องพูด
บ่ขาด	“	ไม่ขาด
ยามเข้ายามแลง	“	เวลาเข้าเวลาเย็น
ซังแฮง	“	เกลียดมาก
ผัวกะบ่บอก	“	ผัวก็ไม่บอก
มือหนึ่ง	“	วันหนึ่ง
คิดออก	“	คิดออก
ซังยาอีหลี	“	เกลียดอย่างจริง ๆ
เฮ็ดกะบ่ได้	“	ทำก็ไม่ได้
แจ่ว	“	น้ำพริก
ซ้าสา	“	เสียเลย
ต่อนปลา	“	ชั้นของปลา ที่หันเป็นท่อน ๆ
ชั้นดอก	“	นั่นแหละ
คิดบ่ออก	“	คิดไม่ออก
แนวตาบ่เห็น	“	ตาก็มองไม่เห็น

นิ้ว ๆ	หมายถึง	มีรสชาติดี, มีรสกลมกล่อม
ตัวนอก	"	นั่นแหละ
ดิ่งกะบ๋ขาด	"	ดิ่งก็ไม่ขาด
หมื่น	"	สิ้น
คาดลาด	"	ลักษณะของที่ยาวใหญ่ยื่นออกมา
เบ็ด	"	หมด
ฮ้อนฮอด	"	ร้อนถึง
บ่ปาก	"	ไม่พูด
หัวงักในคอ	"	การหัวเราะอยู่ในลำคอ
แท้้นอ	"	จริงนะ
ตายสาสิสว่าง	"	ตายเสียได้ก็ดี
นั่นดี	"	นั่นแหละ
ถ่า	"	รอ, คอย
กะโคง	"	โคงศพ
บ่ออก	"	ไม่ออก
บ่ติง	"	ไม่กระตุกกระตัก
เอาออกบ่ได้	"	เอาออกไม่ได้
จั่งเอ็นไส่	"	จั่งเรียกหา
บ่ขึ้น	"	ไม่ขึ้น
หยั่งกะ	"	อะไรก็
แตกวัน ๆ	"	แตกฮือ
คนงัดอี่หลี	"	คนต่างก็ประหลาดใจมาก
พอบานนุ่น	"	เหมือนกับนุ่น
หามเข้าป่ากุ่ม ๆ	"	หามเข้าป่าคุ่ม ๆ
ไปฮอด	"	ไปถึง
สะกอน	"	เชิงตะกอน
คนทั้งหลาย	"	คนทั้งหลาย
จั่งว่า	"	จั่งพูดว่า

ให้เผาน้ำกัน	หมายถึง	ให้เผาด้วยกัน
หยั่งกะแยมคันทัน	“	ผลที่สุด
ตายน้ำแม่ย่า	“	ตายด้วยกันกับแม่ย่า
อย่าสิจ่มม่า ๆ	“	อย่าบ่นให้มันมาก
จั่งสิดี	“	จั่งจะดี
คือกัน	“	เหมือนกัน

จากกลอนลำลองฮึดเซยฮึดสะไก้ได้สะท้อนภาพในด้านชีวิตครอบครัวที่ส่วนมากเมื่อชาวอีสานแต่งงานกันตามประเพณีแล้วฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายมาอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิง มาช่วยดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ฝ่ายหญิง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า พ่อเฒ่าแม่เฒ่า (พ่อตาแม่ยาย) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลูกเขยกับแม่ยายนั้นไม่ค่อยจะถูกกัน ถ้าลูกเขยชอบเที่ยวเล่นหรือซี้เกียจ แม่ยายก็จะชอบบ่นชอบว่าให้เป็นประจำ จึงทำให้ไม่ลงรอยกัน ถึงกับต้องเลิกร้างกับภรรยาก็มี เพราะทนความขี้บ่นของแม่ยายไม่ไหว แต่บางที่ฝ่ายหญิงก็จะถูกแต่งเข้าไปอยู่กับฝ่ายชาย และเป็นกรรมดาของผู้หญิงที่ชอบบ่นด้วยเหตุที่เกิดจากการชอบบ่นจึงทำให้ลูกสะไก้ไม่ค่อยจะลงรอยกับแม่ของสามีเช่นกัน

ดังนั้นภาพสะท้อนในด้านชีวิตครอบครัวของชาวอีสานจึงแสดงให้เห็นว่า เมื่อหนุ่มหรือสาวชาวอีสานแต่งงานกันแล้วในขั้นแรกก็ต้องไปอาศัยพ่อแม่และแม่ของอีกฝ่ายหนึ่งก่อน พอถึงเวลาอันสมควรจึงจะสามารถแยกตัวออกมาสร้างครอบครัวใหม่เป็นของตัวเองได้

ภาพสะท้อนทางด้านคติความเชื่อ

มนุษย์เมื่ออยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก ๆ ก็จะร่วมกันสร้างข้อตกลงต่าง ๆ ให้เป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติร่วมกัน และเป็นการลดปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่ม อันเป็นวิถีการอยู่ร่วมกันในแบบสันติที่มนุษย์ได้กำหนดขึ้นไว้ ดังที่ สุรรัตน์ วราภรณ์ (2524, หน้า 28) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความต้องการความสงบสุข มีความกลัวเป็นพลังผลักดันความต้องการภายใน เช่น กลัวความทุกข์ยาก กลัวความเจ็บ กลัวการบวญ กลัวความตาย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องแสวงหาสิ่งที่จะช่วยปิดเป่าความกลัวของตนเองให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่น และความรู้สึกทางศีลธรรมร่วมกัน ดังนั้นมนุษย์จึงนำเอาระบบความเชื่อทางศาสนามาใช้ เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าว ระบบความเชื่อที่มนุษย์นำมาใช้มีหลาย ๆ อย่างคละกันไป เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา และความเชื่อตามแบบคติพราหมณ์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวจะเป็นแบบชาวบ้าน คือ มุ่งเอาพิธีกรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ มิได้มุ่งพิจารณาแก่นสาร

หรือความขัดแย้งในระบบแต่อย่างใด ในการศึกษากลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ผู้วิจัย แยกประเด็นการศึกษาออกเป็นสองประเด็น คือ ศาสนา และความเชื่อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านศาสนา

เบญจมาศ พลอินทร์ (2525. หน้า 63) กล่าวว่า ศาสนา คือ ความศรัทธา ความเชื่อถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม ชาวอีสานนับถือศาสนาในลักษณะศาสนาชาวบ้าน คือมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสิงเทวดา ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่าศาสนา คือ คำสั่งสอนอันเป็นที่รวมแห่งความเชื่อ ความนับถือบูชาอันสูงสุด ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางใจที่จะต้องปฏิบัติตามเพื่อความสงบสุขของชีวิต ดังนั้นจึงถือว่าชาวอีสานยึดเอาศาสนาเป็นกรอบหรือแนวทางของสังคม เพื่อจะช่วยกำหนด พฤติกรรมของคนในสังคมให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เนื้อหาในกลอนลำมุ่งเน้นให้ชาวอีสานยึดเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม ถ้าใครไม่ถือมันปฏิบัติตามก็จะไม่เจริญก้าวหน้า จะเห็นว่าเนื้อกลอนลำนั้นปลุกฝังจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ยึดมั่นถือมั่นหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม ไม่ว่าจะเป็พระสงฆ์หรือพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพราะถ้าหากพระสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนาจากพระพุทธเจ้าไม่อยู่ในวินัย ไม่ทำหน้าที่รักษาและเผยแผ่ศาสนา เพื่อให้ศาสนาดำรงอยู่ต่อไปศาสนาก็คงจะเสื่อมลงเรื่อย ๆ อย่างแน่นอนจนจะเห็นว่าในกลอนลำนั้นเป็นเนื้อหาปลุกจิตสำนึกของชาวพุทธทั้งหลายให้ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า

เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงเรื่องการทำบุญให้ทานซึ่งเป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ซึ่งเป็นการทำบุญโดยไม่มีเลือกวัน คือทำได้ทุกวัน พอได้เวลาตีห้า ชาวอีสานก็จะพากันตื่นเพื่อหุงหาอาหารเตรียมไว้รอใส่บาตรให้แก่พระสงฆ์ เมื่อได้ยินเสียงสามเณรน้อยตีโพงส่งสัญญาณให้พระสงฆ์เตรียมตัวออกมารับบิณฑบาต โดยพระภิกษุสงฆ์รูปที่มีอายุพรรษามาก ๆ ก็จะเดินนำหน้าตามมาด้วยรูปที่มีอายุพรรษาน้อยกว่าแล้วก็จะลดหลั่นกันลงไปเรื่อย ๆ นี่คือพุทธบัญญัติในการบิณฑบาตเป็นแถวที่พระภิกษุสงฆ์ได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อญาติโยมได้พบเห็นก็จะเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรอันงดงามนั้นด้วย ในการทำบุญนั้นเราสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน แต่วิธีที่ได้รับความนิยมมากก็คือการทำบุญโดยการใส่บาตร ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ในการทำบุญมาก เมื่อตายไปเกิดชาติหน้าก็จะมีผิวพรรณที่สวยงาม เหมือนดังที่พระท่านได้เทศน์ถึงอานิสงส์ในการให้ทานไว้ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กล่าวถึงตาทพราหมณ์ชุก

ที่ได้เม็ยสาวชื่อว่าอามิตตดา ทั้งนี้ก็เป็นเพราะชาติที่แล้วตาพราหมณ์ชุกได้ทำทานด้วยดอกไม้สด ที่กำลังจะบานพอเกิดมาในชาตินี้ ก็ด้วยอานิสงส์ที่ตาชุกได้ทำไว้จึงส่งผลให้ตาพราหมณ์ชุกมี เม็ยสาวอายุคร่าวลูก เมื่อพวกเขาสู้อานิสงส์ในการทำบุญให้ทานแล้วก็ขอให้ทุกคนจงเร่งทำบุญ เพื่อจะได้ไม่ต้องตกนรกอเวจี ในการทำบุญทางพระวินัยก็จะมีของที่สามารรถนำไปทำบุญได้ มี อยู่ทั้งหมดสี่อย่างด้วยกัน คือ ผ้าจีวร อาหารบิณฑบาต ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ถ้าใครได้ ทำบุญด้วยของทั้งสี่อย่างนี้แล้วก็จะได้รับอานิสงส์ นอกจากปัจจัยทั้งสี่อย่างนั้นแล้ว เรายัง สามารถทำบุญในทางพระสูตรได้อีกสี่อย่าง คือ ผลไม้ ฝ้านุ่น ฝ้านพร รถลากหรือเกวียน ดอกไม้ ของหอมทุกชนิด รูปหรือเทียน ของใช้สำหรับร่างกาย ที่นอน ที่พักอาศัย ถ้าเราทำบุญ ด้วยความบริสุทธิ์ใจแล้วก็จะได้รับอานิสงส์มาก อานิสงส์ คือ ผลจากบุญที่เราได้กระทำมานั่นเอง เมื่อเราทำบุญมาก ๆ บุญนั้นก็ส่งผลให้ได้พบได้เห็นแต่สิ่งที่ดี ๆ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถ้า ใครทำชั่วไว้กรรมก็จะตามสนอง การทำบุญกับบาปนั้นมันก็ต่างกัน เปรียบเสมือนการเอาน้ำมันไป เทผสมกันกับน้ำของสองอย่างนี้ย่อมเข้ากันไม่ได้ฉันใด การทำบุญและการทำบาปก็ต่างกันฉันนั้น ใครทำกรรมดีก็ได้รับผลดีใครทำกรรมชั่วก็ได้รับผลชั่ว ดังนั้นถ้าใครอยากได้รับอานิสงส์มาก ๆ ใน เวลาตอนเช้าพอเห็นพระภิกษุสงฆ์เดินบิณฑบาต ผ่านมาทางหน้าบ้านก็ขอให้พากันรีบหาข้าวปลา อาหารมาใส่บาตรให้พระท่านได้ฉันของที่เราทำบุญนั้นด้วย แล้วชีวิตของพวกเขา ก็จะโชคดีมีสุข ตลอดไป จะเห็นได้ว่าหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาที่พบในกลอนลำนั้นจะเน้นไปที่การทำบุญโดย การให้ทานเป็นส่วนใหญ่ ดังปรากฏในกลอนลำดังต่อไปนี้

นาฬิกาตีห้าไชลานตีแห่มแห่ม
ฟ้าสีทองส่องพื้นให้โลกตื่นมีนตา
มือชาวข้าวเอามาใส่หวด
ใช้ตั้งแตง่าไม้ไฟอ้อยเตาตี
ปงลงไว้เอากะบมมาเทใส่
เสียงเจ้าหัวแฉกรน้อยตีโปงสัญญาณบอ
ภิกษุขุมบาตรได้ยั้วระยาตรภิกขาเว
สวมจีวรเหลืองเหลืองมโกนผมเหลืองขุ่ยขุ่ย

แสงอรุณสีโผล่แจ่มเผยฟ้าส่องภา
พวกชาวนาชาวสวนตื่นมาเตรียมพร้อม
ควันกะพวดพวดกุ่มสุ่มหมอก่อไฟ
พอสุกดีอ่อนสาวสาวนึ่ง
ส่วยใส่ตีบใส่ก่องแล้ววางตั้งอยู่คร้ว
พระจะออกวัดตั้งระวังผ้าห่อคลุม
สามแฉกรตามหลังคอยระวังเดินย้าย
ญาครูเดินออกหน้าสมภารทานแต่ปฐม

พรรษาแก่ออกหน้าบวชใหม่ นำหลัง
 เสาขาวไทยแดนดาวชนบทพุทธศาสน์
 ศาสนาพุทธเจ้าองค์เอกตถาคต
 ภิกขาเวยามเข้าสังโฆบิณฑบาตร

เพราะว่าเฮาสีได้ตักบาตรทำบุญ
 เห็นว่าโภชนังข้าวขาวขาวใสบาตร
 ทานไว้เด้อชาตินี้ท่านเทศน์บอกชาดก
 เก็บมาลาจุมจีลาระกิดดอกเอื้องป่าทาน

เกิดชาตินั้นในพระเวสสันดร
 อามิตตดาเอาไว้เคียงหมอนซ้อนไหล่
 ออย่าย่านทุกข์เภาะเจ้าเอาข้าวใสพานพระ
 ไรคาฮ้ายอันตรรายบังเบียด

สังกาสีนำกันคอยใจมฮับบาตร
 แม่ออกค้ำพายก่องถือขัน
 สองมือหิ้วนำทานไหวไหว
 ข้าวอยู่เล่าตักต่าวต่าสี่

บุญสิชูนำคำคือคำพระเทศน์
 เป็นจั่งซี่ละท่านนักปราชญ์บัณฑิต
 ผู้ได้ใจเหนียวแน่นเห็นพระมาลีช่อน
 ลูกขึ้นมาแล้วล้างหน้าหุงล้างก่อไฟหา

จัดปันไว้เฮากินเค็งหนึ่ง
 อันนี้เว้ายอเยอเนาะพ่อประเพณี
 ออย่ามัวเมากินเหล่าคนชราอายุแก่
 บาบบุญนี้ได้แก่คนทำ

ทางกรรมนั้นกะคือกันโดยฮีต
 เห็นบอกไว้พ่อใหญ่คือน้ำมัน
 มันบ่เข้าผสมกันได้ดอก
 บุญกะไปอยู่พุนกรรมกะไปอยู่พี

ไผผู้ฟังฉวีลำให้จ้อจ้อเอาไว้
 ให้ตักบาตรหยาดน้ำคองเค้าเก่ามา
 มีวินัยบางบพสอนเอาไว้
 เดินเป็นแถวล่ายล่ายเห็นแล้วชื่นใจ
 อานิสงส์ทานของแบ่งปันยามเช้า
 เกิดชาติหน้าสิงามย้อยดั่งมะหรี
 เห็นบ่ตายุชุกคอบทานของหน้อย
 ชูชุกชาติก่อนพุนบุญนั้นส่งมา
 ยังได้นอนกับสาวมิ่งเมียงงามหน้า
 อูปไมยท่านเว้าคนเฒ่าจ้อเอา
 อานิสงส์แผ่ผายยีนหมั้น
 ความทุกข์บ่อยู่ใกล้ความไ้แม่นบ่มี
 ยัวระยาตครบแล้วอารามกว้างต่าวหวน
 ทั้งปิ่นโตใส่กระหยังคอนพร้อม
 ลัดไปวัดไปสักเหลื่อมใจเจ้าขึ้นผทัย
 หามาทานทอดเทบุญอยู่
 บ่เป็นเปรตยามลวงลักกรรมเจ้าแม่บ่มี
 ท่านหากพากันคิดบอกทางดีไว้
 นอนบ่ตื่นอีกข้ากรรมนั้นสิเหล่นมา
 มีปุปลาอ้อมแกงตามพื้น
 แบ่งจั่งหันจั่งช้อนทั้งข้าใส่เพล
 ฉวีเป็นชาวพุทธดั่งกันกับเจ้า
 เข้าแต่แม่พอบ่เข้าแวนวันนั้นกะปตี
 ไผทำเอาตั้งเฮาตักน้ำ
 ฮีตจั่งได้ได้จั่งชันปันไว้แบ่งกัน
 เทปนลงกันใส่วาริน้ำ
 ออกไปคนละก้ากรรมนั้นส่วนกรรม
 คนฝ่ายพ้องพางไปคนปางห่างกันคนก้า

องค์จอมธรรมแสดงไว้ธรรมบททั้งแปดภาคโลกวิกาลกล่าวไว้
 พระไตรแก้วสังฆอนเอาละนอ พอล้วประเพณีบางส่วน
 เดินตามทางภิกษุผ่านล่านผ่านล่าน ให้บายข้าวใส่ทุกองค์...เอ้อ...ละนา...
 (ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542. หน้า197-198)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

แจ้ง	หมายถึง	สว่าง
มีนตา	"	ลืมตา
ขาวข้าว	"	เอาข้าวสารล้างน้ำด้วยวิธีใช้มือคนให้ทั่วเพื่อให้สะอาด ก่อนหุงต้ม เรียกว่า "ขาวข้าว"
หวด	"	ภาษาที่สานด้วยไม้ไผ่สำหรับนั่งข้าวเหนียว นั่งผัก
กุ่มลุ่มหม่อก่อไฟ	"	เปลวไฟที่ลอยวนอยู่ข้าง ๆ หม้อข้าว
ง่าไม้	"	กิ่งไม้
กะบม	"	ภาษาไม้กลมแบน ด้านหน้าขุดลึกประมาณ 3-5 เซนติเมตร เหลือขอบเป็นวงกลมไว้โดยรอบใช้สอย (ส่ง) ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่ ๆ ให้เย็นลงก่อนจะนำไปใส่ "ก่องข้าว" หรือ "ใส่กะติบข้าว"
ปงลง	"	วางลง
ส่วยใส่ติบใส่ก่อง	"	เอาข้าวใส่กะติบข้าว
เหลือองคู่ยู่หุ่ย	"	ผ้าที่มีสีเหลือองมาก
จื่อจำ	"	จำไว้ในใจ
หยาดน้ำ	"	กรวดน้ำ
คองเค้าเก่ามา	"	จารีต ประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม
ล่ายล่าย	"	การเดินตามกันเป็นแถวเป็นแนว
ซึ้นใจ	"	ซึ้นใจ
งามย้อย	"	สวยงามหยาดย้อย
สิดได้	"	จะได้
เพิ่น	"	ท่าน
เคื่อ	"	นะ

เห็นบ่	หมายถึง	เห็นหรือเปล่า , เห็นไหม
พูน	“	นูน , โน้น
อย่าฮ้านทุกซ์	“	อย่ากลัวความทุกซ์เลย
เกาะเจ้า	“	นะเจ้า
ฮ้าย	“	ดู , ต่ำ
แม่นบ่	“	ไซ้ไหม
นำกัน	“	ตามหลัง
โจอม	“	ประคอง , ยกขึ้น
ฮับบาตร	“	รับบาตร
ตำว	“	กลับ
แม่ฮอกค้ำ	“	โยมหญิงผู้อุปัฏฐากพระภิกษุ สามเณร
พายก่อง	“	สะพานกระต๊อบข้าว
หยัง	“	อะไร
ตำวตำ	“	ตำข้าวเปลือกครั้งที่ 2
บุญฮู้	“	บุญหนุนส่ง
จั่งซี้	“	อย่างนี้
ผู้ได้	“	ใคร
บ่ตื่น	“	ไม่ตื่น
แหล่น	“	วิ่ง
อ่อม	“	แกงใส่น้ำพอขลุกขลิก
เฮากินเค็งหนึ่ง	“	เรากินครึ่งหนึ่ง
จ้งหันจ้งซ้อน	“	อาหารเข้าสำหรับถวายแต่พระสงฆ์
บ่เข้า	“	ไม่เข้า
บ่ดี	“	ไม่ดี
ไผ	“	ใคร
ตั้งเฮา	“	เหมือนเรา
กะคือกันโดยฮืด	“	ก็เหมือนกันโดยจารีต
ฮืดจ้งได้ได้จ้งซ้น	“	ทำอย่างไรได้อย่างนั้น
พ้อใหญ่	“	คุณตา

มันบ่เข้า	หมายถึง	มันไม่เข้า
คนละกำ	"	คนละข้าง , คนละฝ่าย
อยู่พุ้น	"	อยู่ทางนั้น
อยู่พี้	"	อยู่ทางนี้
พ้องพาง	"	เกี่ยวข้อง
ผ่านล่าน	"	เดินสวนทางกัน

จากกลอนลำยาวประเพณีชาวพุทธยามรุ่งอรุณได้สะท้อนภาพการทำบุญให้ทานของชาวอีสานได้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เป็นการทำบุญโดยไม่มีเลือกวัน คือทำได้ทุกวัน พอได้เวลาตีห้า ชาวอีสานก็จะพากันตื่นเพื่อหุงหาอาหารเตรียมไว้รอใส่บาตรแด่พระสงฆ์ ซึ่งการทำบุญก็ถือได้ว่าเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา การทำบุญให้ทานเป็นการขจัดความตระหนี่ถี่เหนียวที่มีอยู่ในใจของมนุษย์ สอนให้มนุษย์ทุกคนรู้จักแบ่งปันความสุขหรือของที่ตนมีอยู่ให้แก่คนอื่นบ้าง ถ้าเราทำบุญด้วยความบริสุทธิ์ใจแล้วก็จะได้รับอานิสงส์ คือ ผลบุญที่เราทำมานั่นเอง เมื่อเราทำบุญมาก ๆ บุญนั้นก็จะส่งผลให้ได้พบได้เห็นแต่สิ่งที่ดี ๆ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ด้านความเชื่อ

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2526. หน้า 100) กล่าวว่า "ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับหรือการยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่เป็นตัวตนหรือไม่เป็นตัวตนก็ตามว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง"

พิสูจน์ ใจเที่ยงกุล (2530. หน้า 212-213) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นความตกลงใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง พิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่านรก สวรรค์ ภูมิจัฒน์ เทวดามีจริง เป็นต้น

ลักษณะที่สอง ความตกลงใจในความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น มีความเชื่อว่าตัวเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใคร สิ่งนั้นย่อมตอบสนองเรา เป็นต้น

ในระบบความเชื่อของกลุ่มชนชาวอีสาน จะมีมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความเคร่งครัดของแต่ละกลุ่มซึ่งอาจแตกต่างกันออกไป โดยมีผลมาจากอิทธิพลในด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย ชาวอีสานจำนวนไม่น้อยที่ยังเชื่อว่า สิ่งของตัวเองปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ อาจให้คุณประโยชน์บันดาลให้ครอบครัวหรือสังคมมีความสุขได้ ระบบความเชื่อของชาวอีสานโดยทั่วไป จะมีพื้นฐานของความเชื่อหลาย ๆ อย่างคละกันไป

สุรทิน วราศรีธน์ (2524. หน้า 28-31) ได้ศึกษาไว้และสรุปไว้ว่า "พื้นฐานความเชื่อที่สำคัญคือ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาและความเชื่อตามคติพราหมณ์"

จรัส พัยคฆราชศักดิ์ (2534. หน้า 49) กล่าวว่า นรก สวรรค์ ในพุทธศาสนามีความหมายตรงกับคำว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ ที่ไม่รู้ดีรู้ชั่วจึงถูกเรียกว่า ไม่รู้สวรรค์ สวรรค์อยู่ในรูปของการโฆษณาเพื่อสร้างความศรัทธา ซึ่งลัทธิมหายานเสริมแต่งขึ้น เพราะนิกายนี้มุ่งหมายจะเผยแพร่พุทธศาสนาให้ประชาชนเลื่อมใสเป็นสำคัญ และเห็นว่าวิธีการสอนของพุทธศาสนาที่มีมาแต่ก่อน โดยวิธีประพุดติระดับกิเลสตนเองนั้น คนที่กิเลสแก่กล้าปัญญาต่ำ ไม่เห็นประโยชน์ไม่มีใครเลื่อมใส เกรงว่าจะสู้ศาสนาพราหมณ์ไม่ได้ จึงแปลคติคำสอนเรื่องนรก สวรรค์เข้าหาวัตถุเพื่อเป็นรางวัลล่อใจ

บัณฑิตวงศ์ ทองกลม (2539. หน้า 388) ได้กล่าวว่า ในสมัยพุทธกาล สวรรค์ คือ ภูมิประเทศที่เลอเลิศ มีความสมบูรณ์ด้วยปัจจัยสี่และศีลธรรม ส่วนนรกเป็นสถานที่ทรมานวิญญูณที่กระทำความชั่วหรือบาป หากเมื่อมีชีวิตอยู่กระทำความชั่วไว้มากก็จะตกนรกและถูกทรมานในนรก แต่ถ้าหากใครทำความดีหรือบุญไว้มาก ตายไปก็จะได้ไปอยู่บนสวรรค์ซึ่งอยู่บนฟ้าด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ในชาวพุทธ เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานไว้ว่า ทางด้านความเชื่อของชาวอีสานนั้นสามารถจำแนกได้ดังนี้ คือ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี ความเชื่อเรื่องความฝัน ความเชื่อเรื่องชาติปางก่อนและชาติหน้า ความเชื่อเรื่องสังขารไม่เที่ยง

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาที่เชื่อว่า มนุษย์ที่ยังไม่หมดกิเลส จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ใครทำดีจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ส่วนใครทำชั่วจะได้ตกนรก การที่วิญญูณของคนที่ตายแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกนั้นขึ้นอยู่กับบุญบาปมีที่แต่ละคนได้สร้างสมมา ถ้าทำบุญมามากก็ได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าไม่ได้ทำบุญทำแต่บาปก็จะได้ไปนรกแทน จนทำให้ทางไปนรกโหดเหี้ยมกว่าทางไปสวรรค์ เมื่อทางไปนรกไปได้ง่ายและสะดวกสบายคนจึงตกนรกเป็นจำนวนมาก จนทำให้นรกแน่นขนัดไปด้วยคนทำบาปและสัตว์นรก ไม่เหมือนทางไปสวรรค์ที่รกร้าง คนที่จะไปสวรรค์ได้นั้น ต้องใช้ความเพียรพยายามเป็นอย่างมาก คนไปสวรรค์จึงมีจำนวนน้อยมาก

คือหนทางเที่ยวค้าทางไปนานอกะแมน	แดนสวรรค์นรกนั้นคอยถ้ำต่างกัน
ผู้ไปรกรันแน่นอ้งมันหลาย	ไผตายไปพระมาลัยเห็นพ้อ
คนเฮานอไปทางฟ้าเมืองสวรรค์มันห่าง	ทางสวรรค์ฮกแท้ ๆ ต้นหน้าป่าหนา
นรกนั้นแปนเอ็ดเต็ดเป็นถนน	คนเที่ยวไปสู่วันฮาบตีเสมอเกลี้ยง
ถนนเพียงงามแท้พอปานเทศคอนกรีต	คนบาปหลายหมื่นล้านหนาแน่นกว่าแผ่นดิน
เมืองพระอินทร์สวรรค์ฟ้าบ่ไปกันดอกมันยาก	มันลำบากแท้ ๆ ทำดีนั้นบ่งายเลย
ไผบ่เคยทำบุญสร้างทำเด้ออย่าสิห่าง

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า178-179)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

หนทาง	หมายถึง	ถนน
คอยถ้ำ	“	รอคอย
อ้ง	“	คับ, อัดแน่น, แออัดยัดเยียด
พ้อ	“	เจอ , พบ
คนเฮานอ	“	คนเรานะ
ฮก	“	รก
แปนเอ็ดเต็ด	“	โล่งเตียน , ราบเรียบ
เที่ยว	“	เดินไปเดินมา
สู่วัน	“	ทุกวัน
ฮาบ	“	ราบ
พอปาน	“	เปรียบเสมือน

จากกลอนลำลองสังขารเกิดแก่เจ็บตายได้สะท้อนภาพทางด้านความเชื่อของชาวอีสานที่มีต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เชื่อในเรื่องนรกสวรรค์ เชื่อในเรื่องกรรมติดกรรมชั่ว และมีความเชื่อที่ว่ามนุษย์ที่ยังไม่หมดกิเลส จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ใครทำดีจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ส่วนใครทำชั่วจะได้ตกนรก การที่วิญญาณของคนตายแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกนั้นขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่แต่ละคนได้สร้างสมมา ถ้าทำบุญมามากก็ได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าไม่ได้ทำบุญทำแต่บาปก็จะได้ไปนรก

ความเชื่อในเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เป็นอิทธิพลที่สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่ชาวอีสานได้นับถือมาช้านาน ความเชื่อในเรื่องกรรมดีกรรมชั่วมีอิทธิพลต่อชาวอีสานในการควบคุมความประพฤติให้กระทำและปฏิบัติของผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี

กรรม หมายถึงการกระทำซึ่งชาวอีสานเชื่อว่า การกระทำของคนเป็นตัวกำหนดความสุขและความทุกข์ได้ กรรมในภพก่อนจะเป็นตัวกำหนดชีวิตในปัจจุบัน กรรมในภพปัจจุบันจะเป็นตัวกำหนดชีวิตในภพหน้า กรรมมี 2 ประเภทคือ กรรมดีและกรรมชั่ว

กรรมดี หมายถึงการกระทำในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งผลของการกระทำจะคุ้มครองปกป้องผู้ที่กระทำให้ได้รับความสุข ความเจริญ ประสบความสำเร็จและปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ ชาวอีสานเชื่อว่าการกระทำกรรมดีในอดีตภพ ผลของกรรมดีจะส่งผลมาถึงภพนี้ด้วย

กรรมชั่ว หมายถึงการทำความชั่วหรือทำบาป ผลของกรรมชั่วจึงทำให้ชีวิตต้องประสบกับความทุกข์ทั้งในภพปัจจุบันและภพหน้า ถ้าผลกรรมเกิดขึ้นในภพปัจจุบันเรียกว่า กรรมตามทันซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวอีสานเชื่อถือกันมากกว่าการทำกรรมดี เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นให้เห็นในเวลาอันสั้น ความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่วที่ชาวอีสานยึดถือมานั้น ในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนินมีเนื้อหาเป็นการกล่าวถึงการทำกรรมดี ไม่ทำผิดศีล ไม่สร้างเวรสร้างกรรมกับคนอื่น ชีวิตของคนเราจะสุขกายสบายในทุก ๆ ด้าน ด้วยอานิสงส์ผลแห่งการทำกรรมดีและเมื่อตายไปก็จะได้ขึ้นสวรรค์ ถ้าใครทำกรรมชั่วไว้มากก็จะทำให้ตกนรก ดังที่มีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

อย่าได้รอดเด้อป่าเสามาหาเอาตีกว่า	ชั่วหรือดีเสียดเออจั่งได้จำไว้ใส่ใจ
ไผ่เฮ็ดเอาดอกจั่งได้บุญกับบาปเด้ออา	คือกันกับทำนาหว่านลงบนพื้นที่
ไผ่ฝืนเก็บได้เก็บเอาไปดอกเด้อพ่อ	บุญเฮ็ดยากกะด้อนอเจ้าผู้ก่อบุญ
บาปเป็นทุนบุญกำไรว่าไว้ของคู่เฮียงกัน	เมืองสวรรค์กับนรกห่างหลายคนกำ
ไผ่ผู้ทำบุญสร้างคืออางทางดอกทำนว่า	คือสะพานก่อไว้เฮ็ดได้ไต่ไป
ท่านเทศน์ไว้จั่งแม่นคักปานตาเห็น	ไผ่มีกรรมมีเวรกะหากเห็นเด้อป่า
อย่าไปว่าทางหน้าชาติสิมาบ่แม่นดอก	คนโบราณบอกไว้เห็นแท้แต่ก่อนตาย
คนได้ทำแต่กรรมฮ้ายบ่ทำบุญมีแต่บาป	เห็นทันตาตั่วป่าระวังไว้อย่าสิทำ

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า170-171)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

คำ	หมายถึง	นะ
เฮาเฮ็ด	"	เราทำ
จั่ง	"	จึง
ไผเฮ็ด	"	ใครทำ
ยากกะด้อนอ	"	ยากเหลือเกินนะ
เฮียงกัน	"	เรียงกัน , เคียงคู่กัน
ก้ำ	"	ทิศ , ฝ่าย , ข้าง
ดอกท่าน	"	นะท่าน
เฮา	"	เรา
จั่งแม่นคัก	"	จริงแท้ , แน่นอน , ถูกต้อง
ปานตาเห็น	"	เหมือนตาเห็น
กะหากเห็นเด้อป่า	"	ก็ต้องเห็นนะป่า
บ่แม่นดอก	"	ไม่ใช่หรอก
ฮ้าย	"	ร้ายแรง
บ่ทำบุญ	"	ไม่ทำบุญ
ตัวป่า	"	นะป่า
เพิ่น	"	ท่าน

ความเชื่อเกี่ยวกับผี

เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวอีสานเชื่อว่าผีมีจริง ผี คือ วิญญาณของผู้ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อในเรื่องนี้เป็นความเชื่อที่มีอยู่แล้วโดยไม่ทราบว่าจะเกิดขึ้นอย่างไรและเกิดขึ้นเมื่อไร เป็นความเชื่อที่มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์พบกับสิ่งที่ผิดปกติในเรื่องต่างๆ และมนุษย์ในสมัยโบราณนั้นไม่สามารถที่จะหาคำตอบให้กับเหตุการณ์ที่ผิดปกติเหล่านั้นได้ จึงถือว่าเป็นการกระทำของสิ่งที่ไม่ดีตัวตนหรือผี ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นได้ ทั้งในด้านดีและด้านร้าย ผีบางประเภทจะให้คุณแก่มนุษย์โดยการช่วยเหลือคุ้มครองให้มีความสุข เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีตาฮอก ผีถน เป็นต้น แต่มีผีบางประเภทที่ให้โทษโดยการนำเอาความเสื่อมเสีย การเจ็บไข้ได้ป่วยมาสู่คน เช่น ผีปอบ ผีเป่า ผีกระสือ เป็นต้น ใน

บางครั้งผีที่ให้คุณอาจจะให้โทษแก่คนได้ หากคนกระทำในสิ่งที่ไม่ดีงาม ทำให้ผีเกิดความไม่พอใจ ดังนั้นการทำให้ผีมีความพอใจและบันดาลให้เกิดแต่สิ่งที่ดี จึงต้องกระทำพิธีให้เป็นทีพอใจของผี เหล่านั้น เกิดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปรากฏอยู่เกือบทุกเดือนในรอบปี เช่น บุญประดับดิน บุญข้าวสาก บุญเลี้ยงผีตาแฮกและผีปูดตา เป็นต้น

ผีปูดตา คือ ผีที่มีอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคอีสานแต่เป็นความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ที่มากน้อยแตกต่างกัน หมู่บ้านที่มีความเชื่อเรื่องผีปูดตามากจะมีพิธีการบอกกล่าวผีปูดตา ในการทำกิจกรรมทุกอย่างภายในหมู่บ้าน เช่น การเดินทางไกล การจัดงานแต่งงาน การจัดประเพณีประจำปี

ผีปูดตา คือ ผีบรรพบุรุษ ไม่ได้หมายความว่า เป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง ในหมู่บ้าน แต่เป็นผีที่เป็นตัวแทนบรรพบุรุษของชาวบ้าน ผีปูดตาจะมีที่สิงสถิตย์อยู่ในบริเวณที่เป็นคอนใกล้หมู่บ้านแต่จะไม่อยู่ในหมู่บ้าน บริเวณนั้นจะเป็นบริเวณที่มีป่าไม้ขึ้นหนาที่บ ชาวบ้านจะสร้างเป็นหอหรือบ้านหลังเล็ก ๆ แล้วทำพิธีเชิญผีปูดตาสังสถิตย์อยู่ เพื่อคอยปกป้องรักษาชาวบ้านทุกคน ที่อยู่ของผีปูดตานั้น เรียกว่า ตูบเจ้าปู่หรือคอนปู่ตา

การทำพิธีเลี้ยงผีปูดตาประจำปี จะกระทำกันประมาณเดือนหกหรือเดือนเจ็ดก่อนฤดูทำนาของทุกปี ผู้ประกอบพิธีคือ เฒ่าจ้ำ เป็นผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน สามารถติดต่อกับผีได้ เครื่องเซ่นในพิธีกรรมได้แก่ น้ำหอม เหล้าโรง กล้วยเทียน ไก่ต้ม ไข่ต้ม เป็นต้น

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528. หน้า 19-20) การทำพิธีนี้จะกระทำเพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านและเพื่อให้ปูดตาช่วยบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องจากที่ชาวบ้านต้องอาศัยน้ำฝนในการทำนา การทำพิธีเลี้ยงผีปูดตาอย่างน้อยที่สุดก็ได้ส่งผลทางด้านจิตใจของชาวบ้านให้เกิดความอบอุ่นและรู้สึกปลอดภัย โดยเชื่อว่าเมื่อทำพิธีเลี้ยงผีปูดตาแล้วความสุขสมบูรณ์ก็จะบังเกิดขึ้นกับหมู่บ้านแห่งนั้น

ผีตาแฮก คือ ผีที่ประจำอยู่ตามทุ่งนาของชาวบ้านในภาคอีสาน โดยชาวบ้านจะทำเป็นหอเล็ก ๆ ในที่นาของตนเอง แล้วทำพิธีเชิญผีตาแฮกมาอยู่เพื่อปกป้องรักษาที่นาและดูแลต้นข้าวในนา หอตาแฮกที่เจ้าของนาทำไว้จะทำจากไม้เป็นเรือนเล็ก ๆ หรือใช้بيبตีไว้บนหลักไม้โดยวางبيبนอนลงเปิดปากกว้างอีกด้านหนึ่ง สถานที่ตั้งหอตาแฮกจะเลือกที่มีต้นไม้ใหญ่หรือมีจอมปลวกอยู่ด้วย บริเวณที่ติดกับหอตาแฮกจะปล่อยเป็นที่ว่างไว้ประมาณ 2 ตารางเมตร และจะทำรั้วล้อมเอาไว้ ก่อนที่จะทำนาทุกปีจะทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก ขอให้ตาแฮกดูแลข้าวตลอดทั้งวั ว ควาย หลังจากนั้นจะทำพิธีแฮกนา ในเวลาปักดำชาวนาจะปักดำให้ตาแฮกก่อนในส่วนที่ล้อมไว้ เวลาเกี่ยวก็จะเกี่ยวข้าวตาแฮกมัดไว้ต่างหาก เวลาสู่ขวัญข้าวก็จะนำข้าวตาแฮกมาสู่ขวัญด้วย การเลี้ยงผีตา

แยกจะมีการเลี้ยงในช่วงเดือนเจ็ดพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ตา และจะมีการเลี้ยงอีกครั้งในช่วงที่มีบุญข้าวสากในเดือนสิบ

ในประเพณีเดือนสิบหรือบุญข้าวสาก หลังจากทำพิธีที่วัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในช่วงหนึ่งของประเพณีนี้จะมีการแย่งข้าวสากกัน เมื่อได้ข้าวสากเหล่านั้นแล้ว จะนำข้าวสากออกไปที่ทุ่งนาเพื่อที่จะทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกอีกครั้งหนึ่ง

ผีแดน คือ ผีที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมากกว่าผีทั้งปวง มีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี โดยเชื่อว่า แดนเป็นเทพอยู่บนสวรรค์ ชาวอีสานนับถือมากจนยกให้เป็นพญา บทบาทที่สำคัญที่รู้จักกันโดยทั่วไปเชื่อว่า แดนเป็นผู้สร้างโลกและสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้แก่โลก ดังนั้นการที่มนุษย์มีรูปร่างหน้าตาสวยงามหรืออัปลักษณ์ล้วนเป็นเพราะแดนสร้างขึ้น

ชาวอีสานยังเชื่อว่า แดน เป็นผู้บันดาลให้ฝนตกลงมา กล่าวกันว่า แดนกับมนุษย์มีสัญญาในเรื่องส่งน้ำฝนมายังโลกมนุษย์ หากถึงฤดูกาลเพาะปลูกและทำนา ให้มนุษย์ส่งสัญญาณไปให้แดนทราบด้วยวิธีการจุดบั้งไฟ เมื่อเห็นบั้งไฟแล้วแดนก็จะส่งน้ำลงมายังโลกมนุษย์ทำให้เกิดฝนตก จึงทำให้เกิดประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นในเดือนหกของทุกปี

นอกจากนี้ยังเชื่อว่า แดนเป็นผู้กำหนดคู่ครองให้คนเราด้วย โดยเชื่อว่าคนเราจะเป็นคู่ครองกันอยู่ร่วมกันนั้น เป็นเพราะเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบันจึงต้องเป็นคู่ครองกันอีก ซึ่งในสังคมไทยเรามีคำกล่าวที่สนับสนุนความเชื่อดังกล่าวคือ คู่กันแล้วไม่แคล้วกัน หรือในสำนวนอีสานที่กล่าวในลักษณะเดียวกันคือ คาคัดแต่แดนแนนแต่ฟ้า (แนน คือเทพเจ้าแห่งความรักซึ่งเทียบเท่ากับกามเทพ)

เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ก็ได้กล่าวถึงผีแดนและประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟไว้ว่า แดน เป็นผู้บันดาลให้ฝนตกลงมา กล่าวกันว่า แดนกับมนุษย์มีสัญญากันเรื่องส่งน้ำฝนมายังโลกมนุษย์ หากถึงฤดูกาลเพาะปลูกและทำนา ให้มนุษย์ส่งสัญญาณไปให้แดนทราบด้วยวิธีการจุดบั้งไฟ เมื่อเห็นบั้งไฟแล้วแดนก็จะส่งน้ำลงมายังโลกมนุษย์ทำให้เกิดฝนตก จึงทำให้เกิดประเพณีบุญบั้งไฟขึ้นในเดือนหกของทุกปี ในงานบุญบั้งไฟก็มีขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งในขบวนแห่นั้นก็มีการไชโยให้ร้องประกอบกับเสียงดนตรี อันมี เสียงปี่เสียงพิน เสียงแคน ขบวนแห่ก็มีการพ้อนรำ ทั้งเด็ก ๆ ผู้หญิงผู้ชาย คนหนุ่ม คนสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ เข้าร่วมในขบวนแห่ เป็นที่สนุกสนานมาก เมื่อแห่เสร็จแล้วก็นำบั้งไฟมาจุดแข่งขันกันถ้าบั้งไฟของใครขึ้นสูงก็จะได้รางวัล แต่ถ้าบั้งไฟไหนไม่ขึ้นหรือแตกเจ้าของบั้งไฟก็จะโดนเพื่อน ๆ หามไปโยนลงในบ่อโคลนเพื่อเป็นการทำโทษที่ทำบั้งไฟไม่ได้มาตรฐาน

ทั้งนี้ก็ได้มีนิทานเล่าต่อกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณว่า พระยาแฉกโอรสและลงโทษหมู่มวลง มนุษย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรมประพฤติผิดจารีตประเพณี ท่านจะบันดาลให้เกิดฝนแล้งพื้นดินขาด น้ำ ทำให้มนุษย์โลกได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมากเนื่องจากขาดน้ำที่จะใช้ในการดำรงชีวิต อีกทั้งหมู่สัตว์น้อยใหญ่ก็ได้รับความเดือดร้อนและล้มตายกันเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังมีพญาคางคก ตัวหนึ่งซึ่งมีฤทธาณาพมาก ซึ่งที่จริงแล้วพญาคางคกตัวนี้ก็คือพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดเพื่อช่วยเหลือมวลมนุษย์และสัตว์ นอกจากพญาคางคกตัวนี้จะมีฤทธิ์มากแล้วยังสามารถพูดภาษามนุษย์ และภาษาสัตว์ได้ เมื่อมวลมนุษย์และหมู่สัตว์ต่าง ๆ เห็นความอัศจรรย์ดังนั้นแล้วจึงตกลงกันว่า ให้พญาคางคกได้เป็นหัวหน้าเพื่อไปสู้รบกับพระยาแฉก เมื่อเป็นเช่นนั้นพญาคางคกจึงรับปากแล้วก็ชักชวนเหล่าเพื่อนสัตว์ที่เป็นตัวต่อตัวแดนรวมกันเป็นกองทัพไปรบกับพระยาแฉก พอได้รับกันผลปรากฏว่าพระยาแฉกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จึงยินยอมตกลงให้น้ำแก่มวลมนุษย์และสัตว์ แต่ต้องมีข้อ แลกเปลี่ยนว่าให้มวลมนุษย์ทั้งหลายพากันจุดบั้งไฟขึ้นไปบนท้องฟ้าเพื่อเป็นการถวายพระยาแฉก ก่อน เพื่อที่จะบอกให้พระยาแฉกรู้ว่าตอนนี้โลกมนุษย์กำลังขาดน้ำขอให้พระยาแฉกช่วยทำให้ ฝนตกด้วย ถ้าหากว่าพระยาแฉกไม่ช่วยทำให้ฝนตกก็ให้มวลหมู่มนุษย์พากันจุดบั้งไฟขึ้นไปบน ท้องฟ้าเรื่อย ๆ จนพระยาแฉกจะเห็นใจให้ความช่วยเหลือมวลหมู่มนุษย์ได้มีน้ำไว้เพื่อการดำรง ชีวิต ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

ลิเอ็ดบุญบั้งไฟถวายแฉกชั้นดอก

สีได้ยินเสียงแคนแลนแตแลนแต

มีการให้คะแนนมาเสียงมาจุด

ช่างนั้นละกะอายฝีมือบ่แห่

ฟังเสียงฮ้องทม ๆ ยอมแล้ว ๆ

ยามแห่มานั้นตีตักลงตุ้มตุ้ม

เสียงแข็งดังนำมายกมือแพ้ว

เดินไล่แคนพ็อนมาทั้งแอ้ทั้งแอ้น

พ็อนกันมาเป็นแนวหญิงชายบ่ว่า

หยิ่งกะเป็นหัน ๆ ตบมือชวด ๆ

มากอยเบิ่งบั้งไฟนำกันกับแม่

ก่อนลิได้ลงนาบนบานท่านบอก

คนโบราณท่านบอกถวายให้ทวยแฉก

ม่วนบ่แล้วอี่แม่บั้งไฟถวายแฉก

ของไผ่ชูบู้ด ๆ คาค้างเสียหลาย

หน้อยกะถึกเขาแก่ลากชาลงตม

เขาปรับเหล่าหลายแก้วช่างเอ็ดบ่ดี

แคนกระหน้าแฉ่งกะแห่งดั่ง

ยกมือขึ้นแก่หมอมามาหมอมหา

ฟังเสียงหัวแห่น ๆ พ็อนมาเป็นแถว

จักกะบุงกะตำหาบมานำกัน

ชุมหมู่สาวกะแต่งโตมาอวดบ้านใกล้บ้านไกล

บ่ว่าหนุ่มหรือแก่หัวล้านกะมา

บุญบั้งไฟนั้นดอกนิทานเดิมตา

คนไปได้เสียดนาพระยาถนโกรธ
 คนพวกอยู่พื้นดินลึกสกจกห่อ
 เกิดสงครามรบรากับถนมันยาก
 ขึ้นไปตอดพระยาถนยอม ๆ ขอรับ

ยามคนสิเสียดนาเดือนหกออกใหม่
 จังได้ทำสัญญาทั้งสองฮับปาก
 เสียดสัญญาจุดบั้งไฟพลุ
 จุดให้มีเสียงดังไฟหางก้าด ๆ

หยังกะเหลือกลักลานตาถนมันมุ่มกัน
 ตกให้ทั่วให้ถึงแต่ค่าฮอดเข้า
 จำพวกหยอกกะปุกบเซียดฮือไม้
 เห็นน้ำฝนไหลนองปูปลาเซียงค่อ

สัตว์มันฮู้ภาษาจิวควายกินหญ้า
 คับตักต้องตายบั้งลูกฮวก
 ฮอดเปิดไกฮีกานกจิบนกจาบ
 ลูกของมันต้องตายหมูหมาแมนบ

อันนี้ว่าให้ฟังแต่พอย่อ ๆ
 บุญบั้งไฟคันไผ่บยกแขนมือขึ้นแพ้ว
 แคนแห่งเป่าเสียงทองแลนแต่แลนแต่
 หยังกะเป็นหัน ๆ ยอขายอแข่ง

พระยาถนลงโทษคนบมีศีล
 เพินเลยเคียดดอกพ้อฟ้าฝนบมา
 ฮอดพระยาคั้นคากชวนต้อกับถน
 จังตั้งกฎบั้งคัมมิกติกา
 ให้เอาฝนลงใส่ตามกติกา
 ว่าให้คั้นคากบอกหมู่มั่ววามา
 ให้มันชู้ตั้งตั้งตั้งตั้ง
 ฮอย่าให้พลาดหลังตรุษสงกรานต์
 เทฝนลงมาท่งห้วยหนองคลองบึง
 สิเสียดนาปลูกข้าวเลี้ยงโลกชมพู
 ฟังเสียงฮ้องเสียงให้ทอด ๆ นำหนอง
 ฮอดจิวควายตัวพ้อข้างม้าหมูหมา
 ปลากระว่าออกลูกได้หลาย
 ตายไปเบ็ดน้ำบรคนำแกคั้นนา
 มันบมีแนวคาบฮวงข้าวหนีหาย
 ฮ่าบมีนอพ้อหมูสิกินหยัง
 คือบแหล่วคุณพ้อคั้นคากเลิวถน
 มันบม่วนดอกแม่เสียงฮ้องเสียงกลอง
 เสียงแห่งดังตัวแม่ตบมือนำกัน
 แฉ่งกะดังพอแฉ่งซอซุงฮอดเห็น

(นุ้ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า35-36)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

อีสาน	หมายถึง	จะทำ
ชั้นดอก	"	นั้นนะ
ม่วนบ	"	สนุกไหม
มาเส็ง	"	มาแข่งขัน
มาจุด	"	มาจุด , มาเผาให้ไหม้
ของไผ	"	ของใคร

ชู	หมายถึง	ปะทุบั้งไฟที่จุดแล้วพ้นควันออกมาไม่ขึ้นหรือไม่แตก เรียก "บั้งไฟชู"
บ่แห่น	"	ไม่แน่
กะตึกเขาแก่ลากขา	"	ก็จะโดนเขาดึงลาก
ฮ้องทม ๆ	"	ร้องดัง ๆ
เฮ็ดปดี	"	ทำไม่ดี
ยามแห่มานั้นตี	"	เวลาแห่มานั้นนะ
แฉ่ง	"	จิง
แพ้ว	"	เปิดเผยจนมองเห็นได้ทุกแง่มุม
ทั้งแอ์ทั้งแอน	"	ทั้งแอนหน้าแอนหลัง
หัวแห่น ๆ	"	หัวเราะรำด้วยเสียงอันแหลมเล็กเหมือนเสียงของผู้หญิง
เป็นแนว	"	เป็นแถว
บ่ว่า	"	ไม่ว่า
กะบุง	"	กระบุง, ภาชนะสานที่รูปกลมสูงพีกันเป็นสี่เหลี่ยม มีตีน บุง ก็เรียก ถ้าสานโปร่งเป็นตะกร้า
กะต่า	"	ตะกร้า
นำกัน	"	ด้วยกัน
หยังกะ	"	อะไรก็
ตบมือชวด ๆ	"	ปรบมือเสียงดังกราว
ชุมหมู่สาว	"	พวกสาว ๆ
กะแต่งโต	"	ก็แต่งตัว
คอยเบ็ง	"	รอดู
บ่ได้เฮ็ด	"	ไม่ได้ทำ
คนบ่มีศีล	"	คนไม่มีศีล
ลักสกจกห่อ	"	ขโมยเอาสิ่งของคนอื่น
เพิ่นเลยเคียด	"	ท่านเลยโกรธ
บ่มา	"	ไม่มา
ฮอด	"	ถึง
คั้นคาก	"	คางคก

ขึ้นไปทอด	หมายถึง	ขึ้นไปต่อ
จั่ง	"	จั่ง
ยามคนลิเห็ดนา	"	เวลาคนจะทำนา
เดือนหกออกใหม่	"	เดือนหกข้างขึ้น
จั่งได้	"	จั่งได้
ฮับปาก	"	รับปาก
เหลือก	"	ตาเหลือก
ลักลาน	"	ลนลาน
มุ่มกัน	"	เอามือปิดกันไว้
ท่ง	"	ท่งนา
เซียดฮีไม้	"	เซียดคบบัว, เซียดไม้ก็เรียก
เสียงฮ้อง	"	เสียงร้อง
เสียดให้ทศ ๗	"	เสียดให้ร้องขึ้นพร้อมกัน
นำหนอง	"	ตามหนอง
ปลาแข็ง	"	ปลาหมอบ
ปลาค้อ	"	ปลาช่อน
ฮอดจัวควาย	"	ตลอดทั้งวัวควาย
ตัวพ่อ	"	นะพ่อ
มันู้ภาษา	"	มันรู้ภาษา
คั้นบ่ตก	"	ถ้าฝนไม่ตก
บ่ย้งลูกฮวก	"	ไม่เหลือลูกฮวด
ตายไปเบ็ด	"	ตายไปหมก
นำบวกรำแก	"	ตามปลัดตามมุ่ม
ฮอดเบ็ดไก่	"	ตลอดทั้งเบ็ดไก่
มันบ่มีแนว	"	มันไม่มีอะไร
คาบฮวงข้าว	"	คาบรวงข้าว
แม่บ่	"	ไซ้ไหม
ฮ่าบ่มีนอพ่อ	"	รำข้าวไม่มีนอพ่อ
หมูสิกินหยัง	"	หมูจะกินอะไร

เว้า	หมายถึง	พูด
คือบ่แหล่ว	“	เหมือนกันไหม
เลี้ยว	“	รบ, ลู้รบ, ต่อสู้
คันไผ่บ่ยกมือขึ้น	“	ถ้าใครไม่ยกมือขึ้น
บ่ม่วง	“	ไม่สนุก
เสียงทอง	“	เสียงแหลม
ตัวแม่	“	นะแม่
ยอขายอแข่ง	“	ยกขายกแข่ง
ซุง	“	ซึ้ง, พิณ
ฮอดเห็น	“	ตลอดทั้งห้องห้อง ห้องห้อง คือ ดนตรีชนิดหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ที่แก่จัด มีลื่นอยู่ตรงกลางใช้มือซ้ายจับ ปากอมมือขวาตีต เป่าจากกระพุ้งแก้มจะมีเสียงสูงต่ำ ตามที่ต้องการ

จากกลอนลำล่องบุญบังไฟได้สะท้อนภาพทางด้านความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับเรื่องผี โดยเฉพาะผีแถนหรือเทวดา ชาวอีสานเชื่อกันว่า แถน เป็นผู้บันดาลให้ฝนตกลงมา เพื่อให้ห่มมวลมนุษย์และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในพื้นโลกได้มีน้ำไว้ใช้เพื่อการดำรงชีวิต กล่าวกันว่า แถนกับมนุษย์มีสัญญากันว่าเรื่องส่งน้ำฝนมายังโลกมนุษย์หากถึงฤดูกาลเพาะปลูกและทำนาให้มนุษย์ส่งสัญญาณไปให้แถนทราบด้วยวิธีการจุดบังไฟเพื่อเป็นการบูชาแถน เมื่อเห็นบังไฟแล้วแถนก็จะส่งน้ำลงมายังโลกมนุษย์ทำให้เกิดฝนตก จึงทำให้เกิดประเพณีบุญบังไฟขึ้นในเดือนหกของทุกปีนอกจากชาวอีสานจะมีความเชื่อเรื่องผีแถน แล้วยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีประเภทอื่น ๆ อีก เช่น ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ซึ่งชาวอีสานให้ความเคารพในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และเมื่อท่านเหล่านั้นได้เสียชีวิตไปแล้ว ความห่วงใยของลูกหลานที่มีต่อท่านเหล่านั้นยังคงมีอยู่ ทั้งยังต้องการให้ท่านเหล่านั้นมาช่วยปกป้องรักษาลูกหลานที่มีชีวิตอยู่ ให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข จึงมีพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ซึ่งชาวอีสานให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าผีประเภทอื่น

ประเพณีนี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนซึ่งแสดงถึงการไม่ลืมบุญคุณของบรรพบุรุษ ในการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ชาวอีสานจะไปทำบุญที่วัดหรือที่ลานกว้าง ๆ กลางหมู่บ้าน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

การประกอบพิธีกรรมในการบูชา และเลี้ยงผีของชาวอีสานส่วนใหญ่จะกระทำเฉพาะกับผีที่ให้คุณ ความเชื่อเรื่องผีในสังคมอีสาน ยังฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีจะจืดจางไปมาก แต่ในชนบทที่ห่างไกลก็ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีอยู่อีกมาก ดังเนื้อหาในกลอนลำของหมอลำขี้วรรณ ดำเนิน ก็ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีปูดาวไว้ดังนี้ คือ ก่อนที่จะลงทำนาคนที่มีความอายุมาก ๆ ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในด้านพิธีกรรมก็จะบอกลูกบ้านว่า พงูนี้ก่อนจะลงทำนาให้พากันหาเตรียมไก่ไว้ครอบครว้ละตัว เพื่อที่จะได้ทำพิธีเลี้ยงผีปูดาว และให้พากันสังเกตดูที่คางไก่ถ้าคางไก่ที่บวงสรวงนั้นตรงก็แสดงว่าปีนั้การทำนาจะไม่ได้ผล แต่ถ้าปีไหนคางไก่โค้งยาว ๆ เหมือนกับเคียวเกี่ยวข้าวปีนั้การทำนาก็จะได้ผลดี ดังมีปรากฏอยู่ในกลอนลำต่อไปนี้

ฟังเสียงจากคนเฒ่า สูเอียฮอดมืออื่น	พ่อเฒ่าจำบอกลูกบ้าน สิพาเลี้ยงเจ้าปูดาว
ให้สูหาเตรียมเอาไว้ เฮียนละโตเอาเดื่อไก่	เบ็งคางไก่คั้นมันชั้นที่ลี้ปีนั้สิบตี
คันปีได้คางไก่โค้งลงยาว ๆ คือเกี่ยว	พ่อเฒ่าจำบอกไว้ปีนั้จ้งลิตี.....

(ศิราภรณ์ ปทุมวัน, 2542. หน้า264)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

ฮอดมืออื่น	หมายถึง	ถึงวันพูงนี้
จำ	"	คนที่พาทำพิธีเช่นไหว้ ผีต่าง ๆ เช่น ผีปูดาว
ผีปูดาว	"	วิญญาณของผีบรรพบุรุษที่สิงสถิตอยู่ตามบ้านเรือน
เฮียนละโต	"	บ้านหลังละตัว
เอาเดื่อ	"	เอานะ
เบ็ง	"	ดู
คั้นมันชั้นที่ลี้	"	ถ้ามันตรงดิ่ง , ถ้ามันตรงลิว
สิบตี	"	จะไม่ได้
คันปีได้	"	ถ้าปีไหน
เกี่ยว	"	เคียวเกี่ยวข้าว
จ้งลิตี	"	จ้งจะดี

จากกลอนยาวชีวิตชาวนาตอนที่หนึ่งได้สะท้อนภาพทางด้านความเชื่อของชาวอีสานที่มีต่อผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ซึ่งชาวอีสานให้ความเคารพในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และเมื่อท่านเหล่านั้นได้เสียชีวิตไปแล้ว ความห่วงใยของลูกหลานที่มีต่อท่านเหล่านั้นยังคงมีอยู่ ทั้งยังต้องการให้ท่านเหล่านั้นมาช่วยปกป้องรักษาลูกหลานที่มีชีวิตอยู่ ให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข จึงมีพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ซึ่งชาวอีสานให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าผีประเภทอื่น การประกอบพิธีกรรมในการบูชาและเลี้ยงผีของชาวอีสานส่วนใหญ่จะกระทำกับเฉพาะผีที่ให้คุณเท่านั้น

ความเชื่อเรื่องความฝัน

ชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องความฝันว่า เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า ความฝันของแต่ละคนจะแตกต่างกันไปและการทำนายก็มีความแตกต่างกันไปด้วย แม้จะฝันในเรื่องเดียวกันแต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ สภาพแวดล้อม สภาพร่างกาย และสภาพจิตใจของแต่ละคนด้วย แต่ก็มีมีความเชื่อว่าความฝันเป็นสิ่งที่สามารถบอกเหตุการณ์ได้ด้วย เช่น ฝันว่าพันหัก ทำนายว่า จะมีญาติพี่น้องเจ็บป่วย หรือฝันว่า ได้แหวนหรือสร้อยทอง ทำนายว่า จะได้ถูกผู้หญิง เป็นต้น

ความเชื่อในเรื่องความฝันมักจะควบคู่ไปกับการทำนาย กล่าวคือเมื่อฝันแล้วก็นำเอาความฝันนั้นมาทำนายในลักษณะของการบอกเหตุหรือรางสังหรณ์ในเรื่องต่าง ๆ ในปัจจุบันนอกจากจะทำนายฝันในลักษณะดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชาวอีสานยังนำเอาสิ่งที่ฝันเห็นนั้นมาตีเป็นเบอร์ (แปลเป็นหวย) และนำไปแทงหวยถูกบ้างไม่ถูกบ้าง

เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องความฝันและรางสังหรณ์ไว้ว่าในการเดินทางของคน บางครั้งก็จะมีรางสังหรณ์มาบอกเหตุให้รู้ล่วงหน้าว่าการเดินทางไปทำธุระหรือทำางานต่าง ๆ นั้นจะเกิดเหตุดีหรือว่าจะเกิดเหตุร้ายแก่ตนเอง เช่น ก่อนจะออกจากบ้านบางคนก็เจอกับสิ่งแปลก ๆ น่าอัศจรรย์ พอเดินทางไปสู่ที่หมายแล้วก็จะมีโชค ได้ทรัพย์สินเงินทอง หรือถ้าหากไปรบก็จะเอาชนะคู่ต่อสู้ได้ เช่น เห็นควายเผือกออกลูกเป็นควายดำ เห็นแมววิ่งไล่จับหนู ก็ถือได้ว่าเห็นแบบธรรมดาสามัญและถือได้ว่าเห็นสิ่งเป็นมงคล แต่ถ้าเห็นในสิ่งที่ไม่เป็นมงคลตรงข้ามกันก็อาจจะโชคร้าย อย่างเช่น เห็นหนูไล่กัดแมว เห็นงูเห่ากัดกินพังพอน เห็นควายไล่ชวิดคน ก็อาจจะเกิดเหตุร้ายแก่ตนเอง อาจจะมีเรื่องมีราว ถูกคนแย่งหยัน ตูถูก ดุด่า เสียทรัพย์สิน ถ้าไปล่าแข่งขันก็อาจจะพ่ายแพ้ฝ่ายตรงข้ามได้ เมื่อเกิดเรื่องอัปมงคลขึ้นแก่ตนเองแล้วก็จะมีการแก้เคล็ดเพื่อให้ล้างร้ายต่าง ๆ ให้กลับกลายเป็นดีได้ ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

มือนี่เดินทางมาเห็นกลางแปลก ๆ
 กับหมอแค้นมานำช้อย่างออกก่อน
 อันนี้ละครรรมดามีหลายอยู่ดอก
 สมิเคราะห์มีเรื่องจั่งได้บู้
 แมวตามธรรมชาติเห็นหนูบ้าน
 มันผิดธรรมชาติกลางหยิ่งหือหน่อ
 มันสิเป็นจั่งได้ไผบอกได้แห่ง
 ค้นไผเว้าให้ฟังหายสงสัยแห่ง
 หรือสิล้าบพันแพ้เขามือนี่
 เหลียวไปเบิ่งตีนโพนกลางบ่คือเก่า
 ช้อยกะนิกสังหรณ์แม่นบอหือหน่อ
 เห็นงูเห่าสะออนเดินใส่จับบับ
 ง่ายพอลานว่าเสือกินจิวี่ต่าง
 หรือสิเป็นจั่งได้ม้ามือนี่
 ไผแก้เป็นแต่งให้ช้อยแห่ง
 พอย่างมาบ่ไกลผิดเห็นแปลก ๆ
 พอดีย่างเข้าไปเห็นไต่กับคราด
 มันผิดธรรมชาติเอาควายแก่ลาก
 คนผิดแก้ตั้งไปที่สี่ที่สี่
 มันเกิดจัญไรผิดธรรมชาติ
 กะบอกช้อยแห่งดีกลางหยิ่งหือพ้อ
 หรือสิได้เงินแสนเงินพันเงินหมื่น
 จืดควายไต่คนดึงลากแก้
 ลำคินนี้สิบคือกับกลางบอกเหตุ
 ค้นไผแพ้แล้วหามเอาไปถิมปา
 อย่าสิฟ้าวเหมือนอนให้ฟังสาก่อน
 อย่าฟ้าวหนีคนฟังท่าตรงกันข้าม
 ค่อยเอามือจับเครื่องล่อยไปนำฝั่ง

แต่ที่แรกออกบ้านมาล้า
 พอดีเห็นควายค่อนออกลูกสี่ดำ
 แต่กลางคืดบ่ออกแนวบ่เคยเห็น
 เห็นแมวโตหนึ่งอยู่เห็นหนูแล่นมา
 บาดนี้ย่านเห็นหนูมาหา
 บ่เคยเห็นนอพ้อหนูไล่แมวไป
 หือคุณแม่มันสิเป็นหยิ่ง
 หรือสิตีกเขาแห่เขาหย่อเขาหยัน
 ออกจากนี้ย่างไปบ่ทันตน
 เสียงหมอแค้นว่างูเห่ากัดกินจอนพอน
 ธรรมชาตินอพ้อจอนพอนฟังพอน
 เห็นแต่คาบคอบับกัดกินบ่เหลือ
 ว่างอันนี้มันต่างประหลาดเหลือหลาย
 ส่อยบอกชี้ไผแก้เคราะห์เหตุ
 หือยาแม่มันเป็นแนวได้
 แต่ที่แรกเห็นอยู่ไกล ๆ
 ว่างนี้แห่งประหลาดเอาคนไถนา
 เห็นแต่ควายเอาปากคาบใส่หางไถ
 ว่างหยิ่งเป็นจั่งชี้ควายไล่คนไถ
 มันหลายขนาดแนวบ่เคยมี
 สิเกิดเป็นหยิ่งหน่อช้อยกับหมอแค้น
 ว่างอย่างอื่นกะบ่จืดปานได้
 หือยาแม่มสิแพ้เขาบ่อหือ
 หรือสิคือพระเทศน์โจทย์แก้แปลตาม
 หรือสิบเป็นท่าเกิดกลางสังหรณ์
 บาดท่าเขาล้าอันบ่ได้ช้อย
 สิคือคนช้วนน้ำยามบ่มีเฮือ
 หลบบ่อน้ำมันถึงกะฮอดจุดหมาย

คำและความหมายของภาษาอีสาน

มือนี่	หมายถึง	วันนี้
หมอแคนมานำ	“	หมอแคนมาด้วย
ช้อย่าง	“	ฉันเดิน
ควายด่อน	“	ควายเผือก
จั่งได้บั้ง	“	อย่างไรก็ไม่รู้
เห็นแมวโตหนึ่ง	“	เห็นแมวตัวหนึ่ง
แล่นมา	“	วิ่งมา
วางหยั่งหือหน่อ	“	วางสังหรณ์อะไรนะ
บเคยเห็น	“	ไม่เคยเห็น
นอพอ	“	นะพอ
สิเป็นจั่งได้	“	จะเป็นอย่างไร
ไผบอกได้แน่	“	ใครบอกได้บ้าง
สิเป็นหยั่ง	“	จะเป็นอะไร
คันไผเว้า	“	ถ้าใครพูด
แน่	“	หน้อยนะ, หน้อย, นิดหน้อย, บ้างนะ
ถึก	“	โตน, ถุก
หย่อ	“	ตุ๊ก
หยัน	“	เยาะเย้ย
ล้าบั้น	“	ล้าไม่ทัน
ย่างไป	“	เดินไป
บั้นदन	“	ยังไม่นาน
เหลียวไปเบ็ง	“	หันไปดู
ตีนโพน	“	เชิงดินที่พูนกันขึ้นสูง เรียกว่า โพน
บคือเก่า	“	ไม่เหมือนเดิม
จอนพอน	“	พังพอน
ช้อยกะนีก	“	ฉันก็นึก
แม่บปี	“	ไซ้ไหม
สะออน	“	พอใจ, ติดใจ, พลอยยินดีด้วย

บเหลือ	หมายถึง	ไม่เหลือ
พอปาน	"	เหมือน
จัวอีต่าง	"	จัวต่างตัวเมีย
ส่อย	"	ช่วยเหลือ
ไผ	"	ใคร
ชอยแหน	"	จั้นหน้อยนะ
หือยามแม่	"	หรือคุณแม่
เป็นแนวได้	"	เป็นอย่างไร
บไกล	"	ไม่ไกล
ผัดเห็นแปลก	"	ก็เห็นแปลก ๆ
ย่างเข้าไป	"	เดินเข้าไป
ที่ลี่	"	ตั้งตรง, ตรง ๆ
หยัง	"	อะไร
จั้งซี	"	อย่างนี้
กะบอกชอยแหน	"	ก็บอกจั้นหน้อย
เป็นหยังน้อชอย	"	เป็นอะไรนะจั้น
ปานได้	"	เท่าไร
จืด	"	แปลกประหลาด, อัศจรรย์, พิสดาร
บหือ	"	ไหมดนะ
ลิปคือ	"	จะไม่เหมือน
ไปถึงป่า	"	เอาไปทิ้งป่า
บเป็นท่า	"	ไม่ได้เรื่อง
อย่าสิฟ้าว	"	ไม่ต้องรีบ
เมื่อนอน	"	กลับไปนอน
ให้ฟังสาก่อน	"	ให้ฟังเสียก่อน
บาดท่า	"	บางที
บได้ฮ้อยัง	"	ไม่ได้อะไร
อย่าฟ้าว	"	อย่าเร่งรีบ
ชวมน้ำ	"	ช้ามน้ำ

ยามปมีเฮือ	หมายถึง	เวลาไม่มีเรือ
เคเรือ	"	เถาวัลย์
ไปนำฝั่ง	"	ไปตามฝั่ง
บ่อน	"	ที่
น้ำมันถั่ง	"	น้ำก็พุ่งออกมา
กะฮอด	"	ก็ถึง

จากกลอนลำล่องเห็นกลางเดินทางมาลำได้สะท้อนภาพความเชื่อที่ชาวอีสานมีต่อเรื่อง ความฝันว่า เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า ความฝันของแต่ละคนจะแตกต่างกันไปและการ ทำนายก็มีความแตกต่างกันไปด้วย แม้จะฝันในเรื่องเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ สภาพแวดล้อม สภาพร่างกาย สภาพจิตใจ แต่ก็มีความเชื่อว่าความฝันเป็นสิ่งที่สามารถบอกเหตุ หรือกลางสังหรณ์ได้ว่าจะเกิดเหตุดีหรือว่าจะเกิดเหตุร้ายแก่ตนเอง เพื่อเป็นการเตือนให้รู้ล่วงหน้า ก่อนว่าจะมีเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นบ้าง เช่น ฝันว่าฟันหัก ก็จะทำนายว่า จะมีญาติพี่น้องเจ็บ ป่วยหรือเสียชีวิต หรือฝันว่า ได้แหวนหรือสร้อยทอง ทำนายว่า จะได้ลูกผู้หญิง เป็นต้น

ความเชื่อในชาติปางก่อนและชาติหน้า

ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ชาติปางก่อนและชาติหน้านั้นมีจริง โดยเชื่อว่าในแต่ละชาติที่เกิด มานั้นมนุษย์ไม่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์เสมอไป ขึ้นอยู่กับกรรมที่เราได้กระทำไว้ในแต่ละชาติ ถ้าชาติ ไหนเราทำแต่กรรมดีเมื่อตายไปและเกิดใหม่ในชาติต่อไปก็อาจจะได้เกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดานาง พ้าก็ได้ แต่ถ้าชาติไหนเราทำแต่กรรมชั่วตายไปเกิดใหม่ ในชาติต่อไปเขาอาจจะเกิดเป็นสัตว์ เดรัจฉาน เช่น ม้า วัว ควาย สุนัขก็เป็นได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลกรรมที่เราได้ทำมา ในแต่ละภพ แต่ละชาติ

เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงความเชื่อที่ชาวอีสานมีต่อเรื่อง ชาติปางก่อนและชาติหน้ามีจริงไว้ว่า การที่คนเราได้ทำบุญให้ทาน เข้าวัดรักษาศีล ตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์เมื่อตายจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปบังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสรวงสวรรค์เหมือนดังเช่น นายมาฆะมานพ ได้เกิดเป็นพระราชาอยู่ในเมืองมนุษย์ ท่านมาฆะมานพมีมเหสีทั้งหมดอยู่สี่พระ องค์ด้วยกัน ท่านมาฆะมานพได้ทำบุญให้ทานตั้งแต่คราวที่ยังเป็นมนุษย์เมื่อตายไปก็จะได้ไปบังเกิด เป็นพระอินทร์อยู่บนสรวงสวรรค์พร้อมทั้งภรรยาทั้งสามคน เหลือแต่ภรรยาคนที่สี่ซึ่งเป็นเมียน้อย

ไม่เคยทำบุญให้ทานเลย เพราะนางเฝ้ายึดติดอยู่กับการประดับตกแต่งร่างกายเพื่อให้พระสวามีหลงไหล พระนางเกลียดคร้านและนอนตื่นสาย ท่านมาฆะมานพและมเหสีองค์อื่นมาชวนให้พระนางไปทำบุญให้ทานบ้างพระนางก็ไม่สนใจ เมื่อถึงเวลาที่ท่านมาฆะมานพและมเหสีทั้งสามคนตายจากโลกนี้ไปได้ไปบังเกิดเป็นพระอินทร์และนางฟ้าอยู่บนสรวงสวรรค์ เมื่อได้บังเกิดเป็นพระอินทร์อยู่บนสวรรค์แล้วก็ทรงแปลงพระทัยที่มเหสีของตนเหลืออยู่แค่สามพระองค์ มเหสีอีกคนหนึ่งหายไปไหนทำไมจึงไม่มาบังเกิดอยู่บนสวรรค์ด้วยกัน เมื่อดำริดังนั้นแล้วก็ทรงเล็งพระจักขุอันเป็นทิพย์ ก็พบว่ามเหสีอีกพระองค์หนึ่งได้ไปเกิดเป็นนกกะยางขาวหากินปลาอยู่ริมหนองน้ำ เมื่อรู้ดังนั้นแล้วพระอินทร์ก็ลงมาบอกนางนกกะยางขาวให้เอาใจใส่ในการรักษาศีล คือ บอกให้นางนกกะยางขาวกินแต่ปลาที่ตายแล้วเท่านั้น แทนการกินปลาที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อนางนกกะยางขาวปฏิบัติตามคำบอกของพระอินทร์ พอถึงกาลเวลานางนกกะยางขาวตายไปได้ไปบังเกิดเป็นนางฟ้าอยู่บนสวรรค์ ดังนั้นคนเราทุกคนต้องรู้จักทำบุญต่อกันบ้าง เมื่อเห็นพระภิกษุบิณฑบาตผ่านมาเรามีข้าวปลาอาหารพอที่จะทำบุญได้ก็ให้ทำ ถึงวันพระวันศีล ก็ให้พากันเข้าวัดรักษาศีล อย่าพากันประมาท ให้พากันท่องนะโมทุกเช้าค่ำ เวลากินข้าวก็ให้เรียกพ่อเรียกแม่มากินข้าวด้วยกันเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ และอย่าโลภเอาของของคนอื่น ครั้นเมื่อถึงเวลาที่เรายตายจากโลกนี้ไปผลานิสงส์ผลบุญก็จะส่งให้เราได้ไปเกิดบนสวรรค์ เหมือนกับท่านมาฆะมานพที่ได้ไปบังเกิดเป็นพระอินทร์อยู่บนสวรรค์ ดังมีปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

เห็นพ่อพระอินทร์ก็ยังได้เฝ้า
เมียดังสีพระอินทร์ผิวพาดเฝ้าไว้
เพราะนางใจบ่ใส่มัวแต่แยงแวง
มีแต่นอนเวินบ่โลบโละ

แต่อดีตความหลังครั้งเป็นมนุษย์
หมู่เพิ่นชวนบ่ดิ่งทำบุญบ่ฮ่วม
ย่านแต่โตบ่งามย่านผัวบ่ฮัก
บาดท่าตายบ่ได้ไปนำผัวนิทานท่านบอก
พระอินทร์ท่านจั่งมองลงมาบอกใหม่
นางจั่งสิได้ไปนำสวรรค์ชั้นฟ้า
เฝ้าคือเมียดพระอินทร์ทำบุญบ่ขาด
ให้สู้อ่มนะโมยามแลงยามเช้า

ชุมผู้เฒ่าเข้าวัดจำศีล
แต่ผู้หนึ่งบ่ได้เมียดน้อยลืมไป
จักสิแม่บ่แม่บ่แม่บ่แม่บ่เห็น
เมียดของนายมาฆะเพิ่นเล่าให้ฟัง
มัวตั้งแต่นำชุดทาแบ่งแยงคิง
นางบ่ร่วมเมียดหนึ่งสองสาม
เฝ้าจั่งได้กะบ่คักหันซ้ายหันขวา
ไปเป็นนกกะยางกรือกเลาะอยู่ตีนหนอง
ให้นางเอาใจใส่รักษาศีลธรรม
แม่บ่แล้วแม่บ่ป่าเขาวัดจำศีล
ทั้งอย่าได้ประมาทฮับมาโท
ยามกินข้าวเอ็นพ่อแม่โต

อย่ามีใจพาโลโลกเอาผู้อื่น
 ของเขาได้อย่าได้ขาด
 มีขนมปูปลาของหวานผลไม้
 บาดเวลาเขาตายบุญนำกรรมส่ง
 กุศลจั่งสิหนุนน้ำเขาบ่ขาด
 คือนิทานพระอินทร์ขาดกทานว่า

ฮอดยามตื่นมือเข้าให้เอา
 เตรียมเอาของใส่บาตรภิกษุเดินมา
 ให้เขาเตรียมไว้ใส่ผลาสิหลาย
 อย่าสิอวดสิอั่งลีมบุญลีมคุณ
 อย่าสิลีมใส่บาตรเข้าวัดจำศีล
 ชื่อว่านายมาฆะตั้งแต่อยู่เมืองคน.....

(น่วม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า176-177)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เห็นบ่	หมายถึง	เห็นไหม
กะยังได้เว้า	“	ก็ยังได้พูด
ชุมผู้เฒ่า	“	พวกคนแก่
เฮ็ด	“	ทำ
บ่ได้	“	ไม่ได้
ใจบ่ใส	“	ใจไม่ใสสะอาด
แยงแวน	“	ส่องกระจก
จักสิแมนบ่แมน	“	จะใช่หรือไม่ใช่
ไผกะบ่เห็น	“	ใครก็ไม่เห็น
นอนเวิน	“	นอนกลางวัน
บ่ไลบ่ละ	“	ไม่หยุดไม่หย่อน
เพิ่น	“	ท่าน
แยงคั้ง	“	ส่องดูตัวเอง, สี่ารวจดูตัวเอง, ประดับตกแต่งร่างกาย
บ่ตื่น	“	ไม่กระตุกกระตัก
บ่ฮ่วม	“	ไม่ร่วมด้วย
ย้าน	“	กลัว
โตบ่งาม	“	ตัวเองไม่สวย
ย้านผัวบ่ฮัก	“	กลัวผัวไม่รัก
เฮ็ดจั่งได้	“	ทำอย่างไร
กะบ่คัก	“	ไม่เป็นที่พอใจ

บาดห่า	หมายถึง	บางที
ดินหนอง	"	ริมหนองน้ำ
จั่งสิได้	"	จั่งจะได้
ไปน้ำ	"	ไปด้วย
แม่บ่แล้ว	"	ไซ้ใหม่ละ
บ่ขาด	"	ไม่ขาด
ให้จู้จ่มนะโม	"	ให้รู้จักท่องนะโม
ยามแลง	"	ตอนเย็น
ยามเช้า	"	ตอนเช้า
เอิ้น	"	ร้องเรียก
ของเฮาเด้อ	"	ของเรานะ
ผลาสิหลาย	"	ผลบุญจะมาก
บาดเวลา	"	ถึงเวลา
เฮาตาย	"	เราตาย
อ่อง	"	หยิ่ง, จองหอง, ถือตัว

ความเชื่อเรื่องสังขารเป็นสิ่งไม่เที่ยง

สังขารของมนุษย์เรานั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นอนิจจัง เป็นความเชื่อของชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา สอนให้คนไม่ประมาท ยึดมั่นแต่คุณงามความดีหมั่นทำบุญกุศล ไม่ทำบาป เมื่อตายไปแล้ววิญญาณก็จะเวียนว่ายตายเกิดในชาติภพต่าง ๆ ตามแต่ผลกรรมของตนที่ได้กระทำไว้ ทำดีก็จะได้ไปอยู่ในภพภูมิที่ดี คือ สวรรค์ ถ้าทำความชั่วก็จะไปอยู่ในภพภูมิที่ไม่ดี คือ นรก หรือไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องสังขารเป็นสิ่งไม่เที่ยงไว้ว่า คนเราเกิดขึ้นมาแต่ตัวไม่มีอะไรติดตัวมาเลย อย่างหลงในทรัพย์สินเงินทองสิ่งของอันมีค่าต่าง ๆ ว่าเป็นของเรา เมื่อเราตายไปแล้วเอาอะไรไปด้วยไม่ได้ เอาไปได้แต่บุญกับบาปเท่านั้นที่จะติดตัวของเราไป โดยให้ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่เป็นอนิจจา จึงควรใช้หลักธรรมข้ออุเบกขา คือ การวางเฉยกับสิ่งทั้งปวงบ้างชีวิตก็จะมีความสุข เพราะสิ่งต่าง ๆ ของดี ๆ ที่เราหามา นั้นเมื่อถึงเวลาตายไปเขาก็ไม่ได้นำมาใส่ในโลงศพให้กับเรา จะเอาแต่ของเก่า ๆ ขาด ๆ ให้เรา มีหน้าซ้ำลูกหลานยังบอกเราว่าตายแล้วอย่ากลับมาเลยนะขอให้วิญญาณของเราขึ้นสู่สวรรค์คืออย่าเป็นห่วง

ลูกห้วงหลานและทรัพย์สินบ้านช่องเลย ลูกหลานบางคนเมื่อเราตายไปแล้วก็ทำเป็นรังเกียจเราไม่
อยากเข้าใกล้เรา บอกว่าศพของเราเหม็นน่าแล้วรีบเอาไปทิ้งเร็ว ๆ ให้เอาไปเผาทิ้งเสีย แต่พอเอา
ศพเราไปเผาแล้วแม้แต่เงินบาทเดียวที่เอาใส่ปากให้เราเขาก็พากันไปยื้อแย่งค้ำยื้อเอาไปจนหมด
โดยที่ไม่เคยคิดว่าเราเคยมีบุญคุณกับเขา เคยเลี้ยงดูเขามาตั้งแต่เล็กจนโต
ดังปรากฏในกลอนล้าต่อไปนี้

อนิจจาเห็นว่าไว้ในเทศนาธรรม
อย่าหลงไหลในแนวนั้นมัน
หวงหว่าง ๆ เขาถ้อนบ่มั่นเลย
เอาไปนำบได้ไฉนอได้หน่นอ
บมิไผใส่กะโหลงเอาให้
สาดกะสาดก้อม ๆ เสียมเหียนแม่เอ๋ย
ฮอดบอกเฮาอย่าสิมาแม่เอ๋ยไปพุ้นสู่วรรค
บ่อยากจับ บ่อยากบายว่าเหม็นเฮาซ้ำ
ลองเบ็งแม่เอาจักสิมือเขานั้นว่าจั่งได้
เฮือนกะเฮือนเฮาแฮดก่อแปงแสงสร้าง
ซุดตระซุดโพนเฮาแฮดไว้ให้เขานั้นบ่ว่าดี
หือคุณพ่อกะครุฮ้าง ๆ ทั้งถ้วบ่วงจอง
เขายาดกันตัวเจ้าเฮานั้นอยู่จั่งได้
มีอียังอยู่ในกะโหลงนั้น
บ่มีดอกของมีค่าสิบอกให้เอาไว้ใส่หน้า
ปากกะคือสองสามเหรียญปากผีเขาเว้า
เงินปากผีตัวเจ้าเขาเว้าใส่เฮา
ลูกกับหลานเอาไม้เขี่ยขี้เตี้ยดขำมีอนั้นบ่บาย
ไผได้หน่งกูได้หน่งกูบได้ไสนอฮ้อพ้อหือ
ไปฮอดเฮือนผัดจ่มม่า ๆ เว้า

เป็นคำสอนปอนเฮาจำได้
บ่คงมันอยู่หมู่ทรัพย์สินว่าของเขา
อุเบกขาวางเฉยไว้ของไผนอให้คิดฮ้อ
บุญกับบาปท่อนั้นสินำส่งอานิสงส์
แนวเขาให้แพร่หลาย ๆ ผืนชาติ ๆ
อย่าหวังเลยสิเอาได้แนวได้บ่มีดอก
ยังบ่ทันเหม็ดท่อนั้นเขาหน่ายยามเฮาตาย
บ่คิดเห็นเฮาเลี้ยงกินนมอุ้มดอกแม่
มีแต่เขาบอกให้ไว ๆ แม่เอาเฮาหนี
คั้นว่านาเฮาตั้งวันอวางไว้ซุดตอบักจกกัน
แม่ยังมีหยังเขาเอาไปมีหน่งบ่
ของดี ๆ เขาเอาไว้คนมีหลายหลานกับลูก
ไม้สิแม่ผ่นยัดใส่ไว้ตีมิปิดตี
เขาเอาให้ฟังเด้อสิได้บอก
เงินเขาบ่ให้หลายซ้ำสองเหรียญบาทในมือ
ปากของเขาเขากินข้าวคั้นตายไปเขาเว้าใหม่
บาดเผาเขามาพ้อยามไฟดับเก็บกระดูก
เห็นเงินหลายกำเขาพร้อมมึงสูกูว่าใส่
ข่อยบ่ได้ควดเขี่ยหาเงินเหรียญ
บ่ฮักเฮาเลยบ่ได้นำเขาจักบาท

(นุ่ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า170-171)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

เห็นว่า	หมายถึง	ท่านว่า
บ่อนเฮา	“	ที่เรา
ไม่คงมัน	“	ไม่เที่ยง
หวงหว่าง ๆ	“	แสดงอาการหึงหวง
เขาต่อน	“	เขาเถอะ
บ่แม่นเลย	“	ไม่ใช่เลย
คิดฮ่ำ	“	ไตร่ตรอง
เอาไปนำบได้	“	เอาไปด้วยไม่ได้
ไผนอได้	“	ใครนะได้
หน่นอ	“	หน้อยนะ
ท่อนั้น	“	เท่านั้น
บ่มีไผ	“	ไม่มีใคร
สาดก้อม ๆ	“	สือสั้น ๆ
เสียมเหยียน ๆ	“	เสียมทุ ๆ
แนวได้บ่มีดอก	“	อะไรไม่มีหรือ
ฮอด	“	ถึง
เฮา	“	เรา
พุ้น	“	โน้น
บ่ทัน	“	ไม่ทัน
เบ็ดท่อนั้น	“	หมดเท่านั้น
บาย	“	ขอบคุณ
เหม็นเฮาซ้ำ	“	เหม็นเราด้วย
บ่คิดเบิ่งแห่	“	ไม่คิดดูบ้าง
สิ่มือ	“	ส่วน
จั่งได้	“	อย่างไร
เฮือนเฮาเฮ็ด	“	เรือนเราสร้าง
ก่อแปงแสงสร้าง	“	บ้านเราเป็นคนสร้างด้วยน้ำพักน้ำแรง

ค้นว่า	หมายถึง	ถ้าหาก
นาเฮาตัวนอนถางไว้	"	นาเราเป็นคนถางไว้
บักจกกัน	"	ใช้จอบขุด
โพน	"	จอมปลวก, เนินดิน, ดินที่กองพูนสูงขึ้น
เฮาเฮ็ด	"	เราทำ
บ่ว่าดี	"	ไม่ว่าดี
แม่นมีหยัง	"	ไม่มีอะไร
หน่อป	"	หน่อยไหม
กะคุ้ย่าง ๆ	"	ครูดึงผุ ๆ พัง ๆ
บ่วง	"	ช้อน
จอง	"	ทัพพี
ยาดกัน	"	แย่งกัน
ตัวเจ้า	"	นะเจ้า
เฮาอยู่จั่งได้	"	เราอยู่อย่างไร
อี่หยัง	"	อะไร
เด้อ	"	นะ
บมีดอก	"	ไม่มีหрок
ไสน้ำ	"	ใสด้วย
เว้า	"	พูด
เฮาเรากินข้าว	"	เราไม่กินข้าว
เว้าใส่เฮา	"	พูดประชดประชันเรา
บให้หลายซ้ำ	"	ไม่ให้เรามากเลย
บาดเผา	"	เวลาเผา
พ้อ	"	พบ, เห็น, เจอ
ซี่เตียด	"	รังเกียจ
บบาย	"	ไม่จับ
เว้าใส่	"	นินทา
ไผ	"	ใคร
ไสนออีพ้อหือ	"	ไหนหละคุณพ้อ

ขอยบ่ได้	หมายถึง	ฉันไม่ได้
ควดเซี่ยหาเงิน	“	คู้ยเซี่ยหาเงิน
ฮอดเฮื่อน	“	ถึงบ้าน
จ่มม่า ๆ	“	บ่นพึมพำ, พร่ำบ่น
บ่ฮักเฮา	“	ไม่รักเรา
บ่ได้นำเขาจักบาท	“	ไม่ได้กับเขาซักบาท

จากกลอนลำลองชีวิตของสังขารได้สะท้อนภาพความเชื่อเรื่องสังขารไม่เพียงว่า คนเรานั้นเมื่อเกิดมาแล้วก็ขอลงขอย่าไปยึดติดกับร่างกายสังขารให้มันมากนักเพราะสังขารทั้งหลายย่อมเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ซึ่งก็คือคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความไม่มีตัวตน

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

ถาวร ช้องอุรุขและคณะ. (2529. หน้า 53) ได้กล่าวว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ความประพฤติของคนกลุ่มหนึ่งหรือพวกหนึ่งที่นิยมปฏิบัติเป็นระเบียบแบบแผนติดต่อกันมา โดยปกติมักเรียกว่า ประเพณี ประเพณีเกิดขึ้นเพราะคนในสังคมสร้างขึ้นมา เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญเหมาะสมกับความเป็นอยู่ ประเพณีอาจเปลี่ยนไปตามความคิดและความเชื่อถือของแต่ละยุคแต่ละสมัย ประเพณีที่เหมาะสมกับสมัยหนึ่งอาจไม่เหมาะสมกับอีกสมัยหนึ่งก็ได้ ประเพณีจึงเป็นผลผลิตของสังคม ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน ชาวอีสานมีประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันคือ ประเพณีฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นประเพณีที่ทำกันเป็นประจำในแต่ละเดือนในรอบหนึ่งปี เช่น เดือนอ้ายทำบุญเข้ากรรม (ปรีวาสกรรม) เดือนยี่ทำบุญคูณลาน เดือนสามทำบุญข้าวจี เป็นต้น ซึ่งจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเพณีหรือฮีตที่หนึ่ง คือ บุญเข้ากรรม หรือ ปรีวาสกรรม ได้แก่ การอยู่กรรมหรือปรีวาสกรรมของพระภิกษุ การทำบุญเข้ากรรมเรียกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนเจียง(เดือนอ้าย) เนื่องจากกระทำกันในเดือนที่หนึ่งของปี บุญเข้ากรรมมีคติมาจากพุทธบัญญัติเรื่องที่พระสงฆ์ ประพฤติผิดวินัยชั้นสังฆาติเสสจึงมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุผู้ล่วงละเมิด ต้องอยู่ปรีวาสกรรมนั้น ในช่วงนี้พระภิกษุจะปรารถนาความเพียรอย่างเข้ม ทำให้มีความเชื่อว่า หากได้ทำบุญกับพระภิกษุในช่วงการ

เข้าปริวาสกรรมนี้จะได้กุศลแรง เพราะเป็นการทำบุญกับพระภิกษุที่บริสุทธิ์ กิจกรรมการทำบุญส่วนใหญ่เป็นการให้ทาน ถวายสังฆทาน ถวายอาหารจันทน์หรือเพลและการฟังเทศน์

ประเพณีหรือฮีตที่สอง คือ บุญคุณลาน หรือ บุญเดือนยี่ เป็นประเพณีที่ทำกันในเดือนที่สองของปี คำว่าคุณ หมายความว่า พูน หรือทำให้เป็นกอง ลาน หมายถึง ลานนวดข้าว การทำบุญคุณลานจึงหมายถึง การทำบุญข้าวเปลือกที่ลานนวดข้าว

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. (2533. หน้า 103) ชาวอีสานมีความเชื่อตามคตินิยมทางพุทธศาสนาว่า การทำบุญด้วยสิ่งที่ทำมาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนจะได้กุศลแรง และเชื่อว่า ก่อนที่จะบริโภคสิ่งที่ตนหามาได้ ควรนำบางส่วนไปทำบุญก่อน

มีเรื่องเล่าตามสุดตันตปิฎก ว่า สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสปะ (ตามตำนานพุทธศาสนา กล่าวว่า ในกาลป็นี้จะมีพระพุทธเจ้า 5 พระองค์คือ พระกฤษณะ พระโกนาคม พระกัสสปะ พระโคตมะ พระศรีอาริยเมตไตรยะ) มีชวานาสองพี่น้อง ผู้น้องมีความเลื่อมใสในพระพุทธกัสสปะเป็นอย่างมาก คิดอยากทำบุญด้วยข้าวในนาของตนทุกช่วงฤดูกาลการทำนาตั้งแต่ฤดูที่ข้าวเริ่มเป็นน้ำนม เป็นข้าวเმა ข้าวสุก เก็บเกี่ยวเสร็จใหม่ ๆ ขณะกองอยู่ที่ลานชั้นลอม (กองข้าวที่ยังไม่ได้นวดชาวอีสานเรียกว่า ลอม) นวดและขนขึ้นยุ้ง เนื่องจากผู้ที่ไม่เห็นด้วยจึงแบ่งที่นาแก่ผู้น้องได้ประกอบกองทานตามฤดูกาลต่าง ๆ ด้วยอานิสงส์ของการทำบุญ ชวานาผู้น้องได้เกิดเป็นพระอริยสงฆ์นามว่า โภณทัตตัญญะ ปฐมสาวกของพระพุทธโคตมะ การทำบุญคุณลานเป็นหนึ่งในการทำบุญตามฤดูกาลนั้น

การทำบุญคุณลาน มีการจัดบริเวณลานนวดข้าวให้เป็นที่เหมาะสม นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ มงคล ถวายอาหารจันทน์หรือเพล นำน้ำมนต์ไปประพรมสัตว์เลี้ยงที่เราใช้งานและพรมข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่ด้วย

ประเพณีหรือฮีตที่สาม คือ บุญข้าวจี หรือ บุญเดือนสาม เป็นประเพณีที่ทำหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว วิธีการทำข้าวจีเริ่มด้วยการปั้นข้าวเหนียวเป็นรูปไข่หรือกลมแล้วแต่คนชอบ นำมาทาเกลือและไข่ นำไปย่างไฟให้สุกจนเกรียม บางคนจะเอาน้ำอ้อยใส่ไว้ในปั้นข้าวจีด้วย จากนั้นนำข้าวจีไปถวายพระ เชื่อว่าจะได้กุศลแรง เป็นการทำบุญตามคตินิยมทางพุทธศาสนา

ตามหลักฐานในพระสุตตันตปิฎกกล่าวว่า มีหญิงทาสีนางหนึ่งชื่อ ปุณณะ เห็นพระพุทธองค์และพระอานนท์เสด็จมาบิณฑบาต เกิดความศรัทธาอยากทำบุญแต่เพราะความยากจนเกรงว่าอาหารที่ตนนำไปใส่บาตรจะต้อยต่ำเกินไป ได้ตัดสินใจนำแป้งที่ทำไว้สำหรับเป็นอาหารของตนในวันนั้นไปใส่บาตร แล้วแอบคิดด้วยคิดว่าโทษทานของตนไม่ประณีตและไม่มีค่าพระพุทธองค์

คงจะรังเกียจ หลังจากบิดนขาต้าวจีแล้ว พระพุทธองค์มีรับสั่งให้พระอานนท์จัดปูผ้าปูนั่งแล้ว
 ฉ้นข้าวจีต่อหน้านางปุลณณะ หลังจากฉ้นเสร็จแล้วมีรับสั่งให้นางปุลณณะเข้าเฝ้าและทรงเทศนา
 ไปรด ปุลณณะทาสีนั่งฟังธรรมด้วยความตั้งใจเกิดศรัทธาอย่างสูงและบรรลุโสดาบัน

การทำบุญข้าวจี นอกจากจะทำข้าวจีไปถวายพระแล้ว ยังทำเผื่อแผ่ลูกหลานด้วย เสร็จ
 จากพิธีถวายข้าวจีจะมีพระธรรมเทศนาฉลองศรัทธา 1 กัณฑ์ ตามธรรมเนียมจะเทศน์เรื่อง
 นางปุลณณะทาสี

ประเพณีหรือฮีตที่สี่ คือ บุญพระเวส หรือ บุญเดือนสี่ เป็นงานบุญเทศน์มหาเวสสันดร
 หรือเทศน์มหาชาติ ได้ชื่อตามชาดกที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ชื่อเวสสันดรชาดก หลักฐาน
 ปรากฏในพระมาลัยสูตรว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยได้เหาะขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อถวายบังคม
 พระธาตุจุฬามณี ซึ่งบรรจุพระทันตธาตุ(เขี้ยวแก้ว) ของพระพุทธองค์ ได้พบกับเทพบุตรองค์หนึ่ง
 นามว่า ศรีอาริยมตตริย ซึ่งจะเสด็จลงมาเป็นพระพุทธเจ้าองค์ถัดไป จึงได้เสด็จเข้าไปสนทนา
 ด้วย เทพบุตรศรีอาริยมตตริย ได้ส่งความฝากมายังชาวมนุษย์ว่า ถ้าผู้ใดประสงค์จะพบ
 พระพุทธองค์ จงอย่าประทุษร้ายบิดามารดา สมณชีพราหมณ์และครูอาจารย์ อย่าประทุษร้าย
 พระองค์ อย่าอุบายให้พระสงฆ์แตกแยกกัน พร้อมกันนั้นก็ได้นั้นว่า จงฟังเทศน์เวสสันดรให้จบ
 ภายในหนึ่งวัน

ก่อนที่จะถึงบุญพระเวส ชาวบ้านจะประชุมกัน โดยแต่ละครอบครัวจะได้รับมอบหมายให้
 เป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์หนึ่งกัณฑ์ โดยนำกัณฑ์เทศน์ที่ตนเป็นเจ้าของไปนิมนต์พระภิกษุสามเณร
 ซึ่งอาจจะไปพระในวัดประจำหมู่บ้านหรือพระจากวัดอื่นก็ได้

บุญพระเวสจะเริ่มตั้งแต่เช้ามีด ด้วยพิธีแห่ข้าวพันก้อน (ข้าวบูชาคาถาพันเนื่องจากพระ
 เวสสันดรชาดก ประกอบด้วยคาถา 1,000 คาถา) โดยการแห่รอบหมู่บ้านแล้วค่อยแห่ไปที่วัด แห่
 รอบศาลาการเปรียญ 3 รอบ แล้วนำข้าวพันก้อนพร้อมด้วยเครื่องไทยทานบริวารวางบนห่ออุปลุต
 เพื่อบูชาคาถาพันและขอพร เพื่อมิให้สิ่งชั่วร้ายมาขัดขวางการฟังเทศน์ เทศน์กัณฑ์แรกเรียกว่า
 เทศน์สังกาศ โดยนิมนต์สามเณร 1 หรือ 2 รูป ที่มีเสียงไพเราะขึ้นเทศน์ เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธ
 ประวัติก่อนที่จะตรัสรู้ หลังจากเทศน์สังกาศแล้วก็เริ่มเทศน์เวสสันดรกัณฑ์แรก ตอนบ่ายมี
 ประเพณีทำบุญแทรกอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า กัณฑ์หลอน โดยคุ้มต่าง ๆ ในหมู่บ้านจะจัดกัณฑ์เทศน์
 พิเศษไม่จำเพาะพระภิกษุหรือสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อแห่เข้ามาในบริเวณวัดหากพระหรือ
 สามเณรรูปใดกำลังเทศน์จะนิมนต์ลงไปรับกัณฑ์หลอน ซึ่งเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นในบุญเดือนสี่

ประเพณีหรือฮีตที่ห้า คือ บุญสงกรานต์ หรือ บุญเดือนห้า หมายถึง บุญรดน้ำหรือ
 สรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ผู้สูงอายุ เดิมทีเดียวไม่มีการสาดน้ำ

ประเพณีบุญสงกรานต์เป็นคตินิยมสายพราหมณ์ มีเรื่องเล่าว่า มีเศรษฐีท่านหนึ่งประสงค์จะได้บุตรชายไว้สืบสกุล จึงได้ไปอ้อนวอนขอต่อพระอาทิตย์ กาลเวลาล่วงเลยมา 3 ปีแล้วยังไม่ได้ผล จึงไปขอบุตรต่อต้นไทร รุกขเทวดาประจำต้นไทรเกิดความเห็นใจ จึงไปกราบทูลขอบุตรจากพระอินทร์ให้ พระอินทร์มีรับสั่งให้เทพธรรมาลจุดลงมาเกิด ธรรมาลกุมารเป็นเด็กฉลาด พอเจริญวัยไม่มากนักก็ตั้งตนเป็นอาจารย์รับสอนหนังสือให้แก่บุตรหลานของชาวบ้าน วันหนึ่งทำอภิลาศได้แหะลงมาและพนันถามปัญหาให้ธรรมาลเป็นผู้ตอบ ถ้าตอบไม่ได้ต้องตายภายในเจ็ดวัน ถ้าตอบได้กบิลพรหมจะเด็ดเศียรของตนเองบูชา คำถามมีอยู่ว่า ในตอนเช้าราศีของคนเราอยู่ที่ใด ตอนกลางวันราศีของคนเราอยู่ที่ใด และตอนเย็นราศีของคนเราอยู่ที่ใด ธรรมาลสามารถตอบคำถามได้ โดยได้ยินจากการสนทนากันของนกกั้งสองสามีภรรยา กบิลพรหมจึงต้องเด็ดเศียรตนเอง แต่เนื่องด้วยเศียรของกบิลพรหมมีอาเพศจะให้ตกต้องที่ใดไม่ได้ ถ้าตกลงมาบนพื้นโลกจะทำให้เกิดไฟบรรลัยกัลป์ ตกลงในมหาสมุทรน้ำจะเหือดแห้ง หากลอยอยู่ในอากาศก็จะเกิดพายุเพลิง จึงมีบัญชาให้ธิดาทิ้งเจ็ดของทำนทำหน้าที่อยู่เวรระคองศีระคนละ 365 วัน หมุนเวียนกัน เมื่อครบ 365 วัน ให้อัญเชิญเศียรออกมาส่องน้ำแล้วแห่รอบเขาพระสุเมรุ

ประเพณีเดือนห้า หรือ สงกรานต์ ซึ่งตรงกับ วันที่ 13 เมษายนของทุกปี ในประเพณีนี้ จะมีการป่าวประกาศให้ชาวบ้านออกมาพร้อมกันที่วัด แล้วอัญเชิญพระประธานแห่รอบหมู่บ้าน โดยกำหนดจุดพักให้ชาวบ้านส่องน้ำเป็นจุด ๆ ไป หลังจากนั้นเป็นพิธีส่องน้ำพระภิกษุและผู้สูงอายุ เพื่อขอพร

ประเพณีหรือฮีตที่หก คือ บุญบั้งไฟ หรือ บุญเดือนหก มีตำนานที่เกี่ยวกับบุญบั้งไฟ คือ เรื่องผาแดงนางไอ่ โดยในนิทานพื้นบ้านเรื่องนี้ มีบางตอนที่แสดงให้เห็นถึงประเพณีบุญบั้งไฟ ทำขึ้นเพื่อบูชาพญาแถน ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าเป็นเทวดาที่คอยส่งน้ำฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ จะได้มีน้ำเพื่อทำการเพาะปลูก

บุญบั้งไฟจะเริ่มต้นจากการประชุมชาวบ้าน เพื่อปรึกษาหารือการจัดงาน เมื่อตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็จะมิไบบอกไปยังหมู่บ้านอื่น เพื่อเตรียมจัดทำบั้งไฟนำมาร่วมงาน เมื่อถึงวันโฮมบรรดาหมู่บ้านที่ได้รับไบบอกก็จะแห่บั้งไฟของตนไปยังหมู่บ้านของเจ้าภาพ มีการจัดขบวนลำช้างด้วย ซึ่งเป็นขบวนที่สวยงามในวันโฮม ส่วนในวันจุดนั้นจะมีเป็นขบวนขับขานเล่นกันอย่างสนุกสนานในขบวนแห่บั้งไฟ มีการจุดบั้งไฟทั้งเพื่อเป็นการบูชาพญาแถนและเป็นการประกวดประชันกัน

การแข่ง ถือเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในงานบุญบั้งไฟ โดยการแข่งจะกระทำในช่วงก่อนวันจุดถือเป็นการบอกบุญแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่น ทั้งยังเป็นการเรียกรายเงินทองสิ่งของ

เพื่อนำมาเป็นจุดปัจจัยในการทำบุญบังไฟ โดยเนื้อหากลอนซึ่งจะแตกต่างกันไปเพื่อให้ความสนุกสนาน ไม่มีการถือสาในเนื้อหาของกลอนซึ่งบางคำที่เป็นคำไม่สุภาพ

ประเพณีหรือฮีตที่เจ็ด คือ บุญข้าชะ หรือ บุญเดือนเจ็ด การทำบุญข้าชะ หมายถึงการชำระล้างสิ่งที่สกปรกออก มีความหมายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม คือ การชำระล้างร่างกายให้สะอาดรวมไปถึงการทำจิตใจให้สดใส

การทำบุญข้าชะ จะกระทำกันในวันเพ็ญเดือนเจ็ด ชาวบ้านจะร่วมกันปลูกสร้างปะรำขึ้นกลางหมู่บ้าน หมู่บ้านใดมีศาลากลางบ้านก็จะจัดขึ้นที่นั่น แล้วเชิญเครื่องไทยทาน มีดอกไม้ ของหอม ชันน้ำมนต์ หิน ทราย ด้ายผูกแขน พร้อมด้วยอาหาร ตอนเย็นในวันโฮมจะมีพิธีสวดมนต์เย็น เรียกว่า ตั่งมงคล ชาวบ้านจะนำก้อนหิน ทราย ด้ายผูกแขนที่ผ่านพิธีตั้งมงคลกลับไปพร้อมกับน้ำมนต์ จะมีการผูกแขนที่บ้านโดยญาติผู้ใหญ่ มีการให้พรและโปรยทราย หินแสรอบบ้านเพื่อปิดเสนียด นอกจากนี้ยังมีพิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษและผีตาแฮก ซึ่งเป็นผีที่ประจำในทุ่งนาด้วย

ประเพณีหรือฮีตที่แปด คือ บุญเข้าพรรษา หรือ บุญเดือนแปด คำว่า เข้าพรรษา หมายถึง การที่พระภิกษุสงฆ์เข้าจำพรรษาอยู่ประจำ ณ วัดใดวันหนึ่งเป็นเวลาสามเดือน โดยไม่ไปพักค้างแรมที่อื่นซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน

การทำบุญเข้าพรรษาเป็นการทำบุญตามคตินิยมทางพุทธศาสนา เมื่อถึงวันเพ็ญกลางเดือนแปด ชาวพุทธจะไปทำบุญที่วัดด้วยการถวายอาหารและถวายผ้าจำนำพรรษา ประเพณีการถวายผ้าจำนำพรรษา นิยมกระทำกันในลักษณะจับฉลาก จับได้ชื่อพระหรือสามเณรรูปใดก็ถวายรูปนั้น โดยทั่วไปชาวพุทธจะถือเอาวันเริ่มเข้าพรรษา เป็นวันเริ่มต้นปรารถนาความเพียรงดเว้นสิ่งอกุศลต่าง ๆ หันมาบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาเป็นพิเศษจนกว่าจะออกพรรษา ในตอนบ่ายของวันเข้าพรรษาจะมีการถวายเทียน

ประเพณีหรือฮีตที่เก้า คือ บุญข้าวประดับดิน หรือ บุญเดือนเก้า มีการทำบุญในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 โดยชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวาน มาก พลุ บุหรี่ โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนหนึ่งใช้สำหรับเลี้ยงกันในครอบครัว ส่วนที่สองแจกจ่ายแบ่งปันในหมู่บ้านที่หนึ่ง ส่วนที่สามอุทิศแต่ญาติผู้ล่วงลับ ส่วนที่นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ สิ่งของเหล่านี้จะแบ่งเป็นสัดส่วนไม่ปะปนกัน

เวลาเข้ามิดของวันแรก 14 ค่ำ เดือน 9 จะนำเครื่องไทยทานส่วนที่อุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับไปจัดวางไว้ตามโคนต้นไม้ด้วยคติความเชื่อว่า ในวันเดือนดับแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปีวิญญาณของผู้ตายที่ยังไม่ไปเกิดจะได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระหนึ่งวันและจะกลับมารับส่วนบุญที่

ญาติอุทิศหา เวลาสายชาวบ้านจะนำเอาส่วนที่เตรียมไว้สำหรับถวายพระไปทำบุญที่วัด ฟังเทศน์ และอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ตาย

ประเพณีหรือฮีตที่สิบ คือ บุญข้าวสาก หรือ บุญเดือนสิบ เป็นประเพณีที่ทำบุญเพื่ออุทิศไปให้แก่ดวงวิญญาณที่ยังไม่ไปเกิด โดยการนำเอาอาหารคาวหวานห่อด้วยใบตอง ทำเป็นรูปร่างยาว ๆ แล้วเย็บต่อกันสองอัน นอกจากนั้นก็มีอาหารสำหรับถวายพระ

การถวายอาหารแต่พระสงฆ์จะไม่มีภาระบวว่าจะถวายให้พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง แต่จะใช้วิธีการจับสลาก ในส่วนของอาหารซึ่งห่อด้วยใบตองที่จะนำไปให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นจะนำไปวางไว้ตามต้นไม้ในบริเวณวัด หลังจากนั้นก็มีสัญญาณดังขึ้นซึ่งอาจจะเป็นการตีฆ้อง ตีกลอง ชาวบ้านจะพากันมาแบ่งเอาห่ออาหารนั้น เพื่อนำไปใส่ในที่นาของตนเองเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ที่นาและมีการเลี้ยงตาแยกในครั้งนั้นด้วย

ประเพณีหรือฮีตที่สิบเอ็ด คือ บุญออกพรรษา หรือ บุญเดือนสิบเอ็ด หลังจากที่พระภิกษุสงฆ์เข้าพรรษาครบสามเดือนแล้วก็จะมีการออกพรรษา ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด ในตอนเช้ามีการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุ ตอนสายมีการจัดแสงโคมไฟโดยใช้โคมแก้วหรือโคมกระดาษ ในตอนค่ำมีการเวียนเทียน จุดได้นำมัน จุดประทัด มีการทำโคมซึ่งทำจากกระดาษขนาดต่างกัน เพื่อปล่อยให้ขึ้นไปบนท้องฟ้า โคมที่นิยมทำกันมีทั้งโคมลมและโคมไฟ เมื่อปล่อยให้ขึ้นไปบนท้องฟ้าจะสวยงามมาก ในวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันออกพรรษาจะมีประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ตักบาตรเทโว โดยการนำอาหารที่เตรียมไว้สำหรับตักบาตรและเงินเหรียญมาตักบาตรด้วย

ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อไปเทศนาโปรดพระมารดาของพระองค์แล้วนั้น พระองค์จึงได้เสด็จมายังโลกมนุษย์ เหล่าเทวดาก็ได้จัดบันไดเงินบันไดทองให้พระองค์ได้เสด็จลงมา ที่บันไดมีการตกแต่งด้วยเพชรนิลจินดา ส่องแสงแวววาว ในคราวนั้นพระพุทธองค์ได้เนรมิตให้ชาวโลกมองเห็นการกลับมายังโลกมนุษย์ของพระองค์ด้วย ในประเพณีออกพรรษาจึงมีการจุดประทัดโคมไฟตามตำนานที่กล่าวนี้ ส่วนการแข่งขันเรือในช่วงวันออกพรรษานั้น เพิ่งจะมีมาไม่นานนี้เอง

ประเพณีหรือฮีตที่สิบสอง คือ บุญกฐิน หรือ บุญเดือนสิบสอง เป็นการทาน คือ ทานที่ประกอบตามกาลเวลาที่มีพุทธาอนุญาตไว้เท่านั้น ถือเป็นการทำบุญที่ได้กุศลแรง

ตามตำนานพุทธศาสนากล่าวว่า การทำบุญกฐิน ผู้ที่สร้างก่อนเป็นคนแรกอยู่ในยุคของพระพุทธเจ้ากัศสปะ ได้แก่ มหาเศรษฐีศิริธรรม จะทำบุญกฐินทุกปีหลังจากออกพรรษา ครั้งหนึ่งที่คนสวนในบ้านท่านเศรษฐีชื่อ ตินपाल ต้องการขอร่วมทำบุญด้วย เศรษฐีก็อนุญาต

แต่ติดปลา ไม่มีเงินมีเพียงผ้าถุงที่ตนนั่งอยู่และผ้าก็ขาดรุ่งริ่งแล้ว แต่ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าที่ ต้องการทำบุญจึงได้นำผ้าถุงนั้นไปซักจนสะอาดแล้วนำไปเที่ยวหาขาย เมื่อได้เงินมาแล้วจึงนำมา ร่วมทำบุญด้วยจิตใจที่ต้องการทำบุญอย่างบริสุทธิ์ อาภิสงส์กฐินครั้งนั้นจึงส่งผลต่อติดปลาทันที ในชาตินั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีทราบข่าวเกิดความสงสาร จึงพระราชทานเสื้อผ้า อาภรณ์พร้อมด้วยเงินทองเป็นจำนวนมากให้แก่ติดปลา เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วติดปลาได้ขึ้นไปสู่ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

อีกตำนานหนึ่งเกี่ยวกับบุญกฐิน มีเรื่องราวปรากฏในตำนานพุทธศาสนา มีภิกษุ 30 รูป เดินทางจากเมืองปาฐา ด้วยประสงค์ที่จะเข้าเฝ้าและฟังเทศน์จากพระพุทธองค์แต่เดินทางได้เพียง ครึ่งทางก็ต้องหยุดจำพรรษาที่เมืองสาเกต เมื่อออกพรรษาจึงออกเดินทางจากเมืองสาเกตมาเฝ้า พระพุทธองค์ที่เมืองสาวัตถี เนื่องจากภิกษุทั้ง 30 รูป มีความเร่งรีบประกอบกับอยู่ในระยะฤดูฝน ทำให้พระภิกษุเหล่านั้นสกปรกมอมแมม แต่ไม่มีผ้าจีวรและอัฐบริวารเพื่อผลัดเปลี่ยน ทำให้เป็นที่ เหวทนาของนางวิสาขา ซึ่งขณะนั้นกำลังเข้าเฝ้าพระพุทธองค์อยู่ นางจึงถือโอกาสกราบบังคมทูลขอ อนุญาตทำบุญถวายผ้าแก่พระสงฆ์เหล่านั้น ได้รับพุทธานุญาตแต่มีเงื่อนไขว่า พระสงฆ์จะต้องนำ ผ้าที่ได้มาตัดเย็บให้เสร็จภายในวันเดียว

การทำบุญกฐิน ผู้เป็นเจ้าของจะต้องมีการจองกฐินล่วงหน้า ตามประเพณีมีการเขียน สลากไปติดไว้หน้าอุโบสถที่วัด ระบุชื่อ ที่อยู่ วันเวลาที่จะนำกฐินมาทอด เมื่อจองแล้วก็เตรียมจัด เครื่องอัฐบริวารและบริวารให้ถูกต้องครบถ้วนตามพุทธบัญญัติ เมื่อถึงวันเวลาก็อัญเชิญผ้ากฐิน ไปถวาย วิธีถวายห้ามระบุหรือถวายเป็นการจำเพาะต่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ให้ถือเป็นการถวายแก่ พระสงฆ์ทั้งวัด

การทำบุญกฐิน เริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสาน ในสมัยก่อนนิยมเริ่มทำตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสอง จึงมักเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง ลักษณะของบุญกฐิน มีทั้งบุญมหา กฐิน (กองใหญ่) จุลกฐิน (กองเล็ก) และโจรกฐินเป็นการทำ บุญกฐินที่ไม่ต้องจองเอาไว้ก่อน อัฐบริวารที่จำเป็นต้องทอดเป็นองค์กฐินจะขาดไม่ได้คือ บาตร สังฆาฏิ สบง จีวร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ สายรัดประคต ผ้ากรองน้ำ และเข็ม ส่วนนอกจากนี้ เป็นเพียงองค์ประกอบ

การทำบุญตามประเพณีนิยมในรอบ 12 เดือน มีการถือปฏิบัติกันโดยทั่วไปในภาคอีสาน ซึ่งการทำบุญตามประเพณี 12 เดือนนี้เรียกว่า ฮีตสิบสอง คำว่า ฮีต หรือจารีต หมายถึง สิ่งที เคยถือปฏิบัติกันมา ซึ่งชาวอีสานได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันแต่ก็จะมีอยู่บ้างใน บางท้องที่ที่ปฏิบัติไม่ครบทั้งสิบสองเดือนในรอบหนึ่งปี เนื้อหาในกลอนลำของหมอลำฉวีวรรณ

ดำเนินได้กล่าวถึงบุญประเพณีในฮีสตลิสสองไว้ว่า ประเพณีของชาวฮีสานนั้นมีอยู่หลายประการด้วยกันคือ

ประการที่หนึ่งจะขออ้างเอาตำนาน เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ในเดือนห้าหรือเดือนเมษายน เป็นเวลาที่ดวงดาวเปลี่ยนราศี ประเพณีนี้เป็นประเพณีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ต่อจากนั้นคนหนุ่มคนสาวก็จะเล่นรดน้ำกัน เป็นการฉลองปีใหม่ของไทยเรา ในงานจะมีการละเล่นต่าง ๆ มีการรวมญาติแล้วก็สังสรรค์กันในหมู่ญาติ พี่น้อง และเพื่อนสนิทด้วยแต่ละคนนั้นต้องทำงานในสถานที่ที่ต่างกันนาน ๆ จึงจะกลับมาบ้านเกิดสักครั้งหนึ่ง จากนั้นก็จะมีการทำบุญตักบาตรถวายให้แก่พระภิกษุสามเณร

ประการที่สองนี้สำคัญ คือ ประเพณีเดือนหก เป็นการเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อจะได้ทำการปลูกข้าวในฤดูฝน ฤดูนี้จะได้ยินเสียงกบ เขียด คางคก อิ้งอ่าง สัตว์ต่างจะทำการผสมพันธุ์กันแล้วก็พากันวางไข่ฝูงปลาก็ได้น้ำใหม่

ประการที่สามนั้นเมื่อเดือนเจ็ดมาถึง น้ำเต็มทั่วท้องทุ่ง ชาวนาทุกคนต่างก็ตั้งใจที่จะได้จัดงานบุญบังไฟเพื่อถวายแด่พระยาแถน ถ้าหากของใครเอาไฟจุดแล้วปรากฏว่าบังไฟนั้นไม่ขึ้นไปบนท้องฟ้า แต่กลับไปค้างอยู่บนแท่นจุดแทน ก็จะถูกเพื่อน ๆ ห้ามไปโยนลงบ่อโคลน

ประการที่สี่ พอถึงเดือนแปด ชาวไร่ชาวนาจะทำการตกแต่งต้นเทียน แล้วทำการแห่เทียนพรรษา พร้อมทั้งเตรียมผ้าอาบน้ำฝนไว้เพื่อที่จะนำไปถวายพระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาอยู่ประจำ ณ วัดใดวันหนึ่งเป็นเวลาสามเดือน โดยไม่ไปพักค้างแรมที่อื่นซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน

ประการที่ห้า ถึงเดือนเก้า คือ วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 จะมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านจะนำเครื่องไทยทานไปจัดวางไว้ตามโคนต้นไม้ ด้วยคติความเชื่อที่ว่า ในวันเดือนดับแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปีวิญญาณของผู้ตายที่ยังไม่ไปเกิดจะได้รับการปลดปล่อยจากทนายยมบาลให้เป็นอิสระหนึ่งวันและจะกลับมารับส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้ เวลาสายชาวบ้านจะนำอาหารที่เตรียมไว้สำหรับถวายพระไปทำบุญที่วัด พึงเทศน์เพื่อที่จะอุทิศส่วนกุศลบุญไปให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

ประการที่หก พอถึงวันเพ็ญเดือนสิบ ชาวบ้านก็จัดให้มีบุญข้าวสาก ซึ่งมีเรื่องในตำนานกล่าวไว้ว่า มีเปรตซึ่งเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารได้มาขอส่วนบุญกับพระเจ้าพิมพิสาร พอตกถึงตอนกลางคืนมาก็พากันร้องไห้หวนเพราะความหิว ทำให้พระเจ้าพิมพิสารตกใจกลัว จึงนำเรื่องที่ได้ยินไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงทราบด้วยพระญาณจึงรับสั่งให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญด้วยข้าวปลาอาหารแล้วทำการอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่เปรตพวกนั้น พอพระเจ้าพิมพิสารรู้อย่างนั้นแล้วก็ทำตามพระกระแสรับสั่งของพระพุทธองค์เสียเปรตพวกนั้นก็หายไปใน

มารบกวพระเจ้าพิมพิสารอีก นี่เป็นมูลเหตุของการทำบุญข้าวสาก พอชาวบ้านทำบุญตักบาตรแล้วก็ต้องทำการกรวดน้ำเพื่อที่จะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วรวมทั้งเปรตและวิญญาณเร่ร่อนทั้งหลายอีกด้วย

ประการที่เจ็ด เมื่อถึงวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด พอพระสงฆ์จำพรรษาจนครบไตรมาสแล้ว ก็จะครบกำหนดออกพรรษาพอดี ในวันนั้นชาวบ้านจะพากันจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ เพื่อจะนำมาทำบุญในวันออกพรรษา ในช่วงนี้เป็นช่วงฤดูหนาว ข้าวที่อยู่ในนาจะเริ่มแก่ เวลาเราเดินไปตามทุ่งนาได้เห็นรวงข้าวสุกเหลืองอยู่เต็มท้องทุ่งและมีลมหนาวพัดมากระทบตามร่างกายทำให้เรารู้สึกสบายใจ

ประการที่แปด พอหลังจากออกพรรษาแล้วก็จะมีการทำบุญกฐิน ชาวบ้านก็จะพากันไปจ้างหมอลำมาฉลองในงานบุญกฐิน ในงานนี้พวกชาวบ้านก็จะมีการดื่มกินกันอย่างสนุกสนาน หลังจากเสร็จงานบุญกฐินแล้วชาวบ้านก็จะพากันลงนาเกี่ยวข้าว และ ทำการนวดข้าวในลานของตน ซึ่งการนวดข้าวนั้นในปัจจุบันนี้จะหาดูได้ยากแล้ว

ประการที่เก้า เมื่อนวดข้าวเสร็จแล้วก็จะมีการทำบุญคูณลานเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณข้าวที่ทำให้ร่างกายของเรามีพลังกำลัง การสู่ขวัญนั้นก็จะเป็นการทำบุญให้กับช้างทั้งตัวจ้าวและข้าวเหนียว ต่อจากนั้นก็ทำบุญให้กับหมู่บ้านด้วย

ประการที่สิบ คือการทำบุญข้าวจี นอกจากจะทำข้าวจีไปถวายพระแล้ว ยังทำเพื่อแผ่ลูกหลานด้วย เสร็จจากพิธีถวายข้าวจีจะมีการแสดงพระธรรมเทศนาฉลองศรัทธา 1 กัณฑ์ เป็นการเทศน์โดยนำเรื่องในพุทธประวัติตอนก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ในตอนเช้าตรู่ของวันวิสาขะนั้นนางสุชาดาได้นำข้าวมธุปายาสจำนวน 29 ก้อน ไปถวายพระพุทธเจ้าที่ได้อรมโพธิ์พระพุทธเจ้าทรงรับข้าวมธุปายาสนำมาเสวยจนหมดทั้ง 29 ก้อนนั้น

ประการที่สิบเอ็ด คือการทำบุญผะเหวด จะทำบุญในเดือนสี่ของทุกปี นอกจากชาวบ้านจะมีการฟังพระท่านเทศน์เกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดรชาดก โดยเริ่มจากกัณฑ์ทศพลไปจนถึงกัณฑ์สุดท้ายคืออนครกัณฑ์ แล้วก็ยังมีการแห่กัณฑ์หลอนอีก ซึ่งการแห่กัณฑ์หลอนนี้ก็จะมีการพ้อนรำประกอบกับเสียงดนตรี เช่น เสียงปี่ เสียงพิณ เสียงแคน อันเป็นที่สนุกสนานมาก ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

บาดนี้ว่าฮอดประเพณี
 ฟังเด้อสิบอกเรื่องประเพณี
 มีต่าง ๆ ตั้งต้นลานอ
 หนึ่งเด้อพ้อเว้าตามตำนาน
 โหระได้ว่าโลกเปลี่ยนราศี
 เล่นกันไปทุกก้าพุทธศาสนา
 หรือเอ็นว่าปีใหม่ของไทยเฮานอ
 มาโหมกันพี่น้องสร้งน้ำดำหัว
 ฟังเสียงปีระนามมาเสพมางัน
 หาเอาเปิดเอาไก่เลี้ยงผีปูด
 บัจักเสียงคันคากอ้งอ้งนำหนอง
 ปลากะชมน้ำใหม่แข็งค้อดุกขาว
 น้ำท่วม ทุ่งตลอดเฮาต่างดีใจ
 เกินสนุกนอพ้อเสียงดังทม ๆ
 เป็นของไผกะช่างถือประเพณี
 พากันเฮ็ดทุกแห่งชาวไฮ่ชาวนา
 ถือกันอย่างเคร่งครัดปวารณา
 ออย่าพากันประมาทพระอยู่สามเดือน
 เอ็นว่าครบไตรมาสพระจำพรรษา
 ชวนพวกน้องพวกพี่สิมีฝีมือ
 เฮ็ดกันไปทุกเขตถือประเพณี
 ชาวพุทธผู้หน้าที่ตักบาตรจำศีล
 ฮอดเฮ็ดบุญข้าวสากว่าตามตำนาน
 เผดมันไปยื่นกอดตามแผ่นตามฝา
 เฮาเลยเอาไปฝากหาญาติไผมัน
 เพื่อให้ญาติเฮามันรอกไฟเผา
 ฟังเสียงกลองตุ้มต่าตีบอกวันศีล
 อันนี้ละเพิ่นว่าไผกะได้ยิน

ของอีสานมีหลายอยู่ดอก
 นับกันให้ดี ๆ มีสิบสองอย่าง
 สิได้เว้าแต่พ้อผู้กันย่อ ๆ
 คือยามตรุษสงกรานต์เมษาเดือนห้า
 ประเพณีนี้ดีฮอดสร้งเล่นน้ำ
 ชาติอื่น ๆ กะมาสงกรานต์แม่ใหญ่
 บัจักปีจักขอเสียงกลองเสียงฆ้อง
 ฮอดพระเถรเถรวัดทำบุญตักบาตร
 อันที่สองสำคัญเดือนหกออกใหม่
 ต่อจากนั้นไถนาฝนตกจัก ๆ
 น้ำเต็มห้วยเต็มคลองกบเขียดออกไซ
 ต่อจากนั้นกะบ่ได้พ้อคราวเดือนเจ็ดมาฮอด
 สิเฮ็ดบุญบั้งไฟถวายแดนมแม่บั้ง
 หามเอากันลงตมบั้งไฟคาค้าง
 พ้อฮอดแปดเพ็งตีไผ ๆ กะแต่ง
 คือแห่เทียนพรรษาพระเณรอยู่วัด
 ฝ้าน้ำฝนเตรียมหาถวายอย่าขาด
 พากันมาทุกเฮือนบั้งเงินบั้งชาด
 ฮอดเดือนเก้าออกมาวันดับสิบสี่
 เอ็นว่าบุญประดับดินยมภิบาลปล่อยเผด
 ฮอดสิบเพ็งนั้นตีลมพัดหัว ๆ
 ฝนกะแห่งตกรินแต่ว่าบ่มาก
 เผดไปขอพิมพิสารมันหิวมันทอด
 ฮ้องอยู่ตามศาลาขอกินข้าวสาก
 ถวายพระได้ฉันขนมข้าวต้ม
 ชุมมนุษย์ของเฮาตักบาตรหยาดน้ำ
 เตรียมให้ญาติได้กินตายไปบุญ
 ทานแล้วกะได้กินคัมภีร์ท่านบอก

บ่ได้กินเขามาเป็นผีหลอกบ่อยู่บ่เขา
 เฮากะเตรียมใส่บาตรมี้ออกพรรษา
 ข้าวในนาเริ่มแก่ข้าวดอกเสาดำ
 คือจั่งดีเอาหนี่ขวานาเฮาแหม

บุญกฐินมาต่อบุญออกพรรษา
 สนุกกันกินเหล้ากลั่นชมหวานสาโท
 ฟังเสียงฟาดดั่งตุ้มนอนนาผิงไฟ
 มีแต่ฟาดกับฟาดปล่อยว่าวอนนา

บ่คือตั้งแต่ก็อดีตกาล
 สูไปเปิดข้าวเจ้าข้าวเหนียว
 คุณของข้าวมาหุ้มอยู่ดีมีแสง
 เอ็นว่าสวดสังกาดข้าวจีเดือนสาม

คือพระท่านเทศน์แต่เก่าเดิมา
 พระโคตมอยู่ที่ได้สมโพธิศรี
 บาดนี้แห่งม่วงพ็อนย่อนใส่เสียงซุง
 เอ็นว่าบุญพระเวสเฮาแห่งกันท์หลอน

บัจักหนุ่มจักแก่ม่วงหลายอีหลี
 ม่วงอีหลีเฮาเฮ็ดบุญพระเวสพระเทศน์มีพีรี
 เหม็นฮ้ายกว่าปลาแดกซี้สุดสะโก

ฮอดสิบเอ็ดเพ็งซุมเฮาพระครบไตรมาส
 ลมกะเลยพัดมาน้ำหมอกมีแห่น
 ย่างออกท่งฟิงล้าลมพัดหวิ่ ๆ
 เฮาย่างเลาะคันแทดีใจแมนบ่
 ไปจ้างหมอลำมางันกันสนั่น
 บัจักบี่บัจักไฮคุณลานบุญคุ้ม
 จักว่าลานผู้ได้ไฮกันบ่ขาด
 บ่มีดอกนออาสมัยเดียวนี้
 เสร็จแล้วบุญคุณลานสู่ขวัญเล่าข้าว
 เเฮ็ดให้เสร็จเพื่อเดียวบุญบ้านบุญคุ้ม
 สมเฮาก่อเฮาแบ่งจิวควายไถคราด
 พากันไปตามวัดวาทุกเขต
 แต่ครั้งสุชาดาถววยข้าวจี
 เป็นเพราะบารมีข้าวขาวเก่าก้อน
 บัจักบ้ำจักลุงเฮ็ดไปทุกเขต
 แต่กันท์ตันฮอดกันท์นครเสียงแคนแล่นแต่
 ฮอดเดือนสี่ทุกปีไปฟิงพระเทศน์
 ปอนม่วงหลายอีหลีฮอดพราหมณ์ห้องแตก

.....
 (นุ่น เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า33-34)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

বাদนี้	หมายถึง	বাদนี้
เว้าฮอด	"	พูดถึง
ฮู้	"	รู้
ฮอด	"	รด
ทุกก้า	"	ทุกข้าง, ทุกฝ่าย, ทุกด้าน
เอ็นว่า	"	เรียกว่า
เฮานอ	"	เรานะ

บัจจปีจักขอ	หมายถึง	ไม่ว่าจะเป็นทั้งปีทั้งขอ
โหมกัน	“	รวมกัน, ร่วมกัน
มาเสพมางัน	“	มาเฉลิมฉลอง
เดือนหกออกใหม่	“	เดือนหกข้างขึ้น
เลี้ยงผีปูด	“	เลี้ยงผีไร่ผืนา, เลี้ยงผีบ้านผีเรือน
คั่นคาก	“	คางคก
เห็งค่อตูกชาว	“	ปลาหมอบปลาช่อนปลาตูกปลาชาวนา
แถน	“	เทวดาที่อยู่บนชั้นฟ้า ที่ชาวอีสานถือว่าพวกตนสืบเชื้อสายจากพระยาแถนชีวิตจะเป็นเช่นไรก็อยู่ที่พระยาแถนเป็นผู้กำหนด
แม่นบ่	“	ไซ้ไหม
ตม	“	ดินเปียกที่เหนียวกว่าเลน
กะซ่าง	“	ก็ซัง
แปดเพ็ง	“	วันเพ็ญเดือนแปด
ตีไผ่ ๆ กะแตง	“	นี้ใคร ๆ ก็ตกแตง
ผ้าน้ำฝน	“	ผ้าอาบน้ำฝน
ฮอด	“	ถึง
ปล่อยเผด	“	ปล่อยเปรต
ลมพัดหวี ๆ	“	ลมพัดลิว ๆ
บุญข้าวประดับดิน	“	ประเพณีทำบุญตามฮีตที่ 9 ทำกันในวันแรม 14 ค่ำเดือนเก้า เรียกว่า บุญข้าวประดับดิน
บุญข้าวสาก	“	ประเพณีทำบุญตามฮีตที่ 10 ของชาวอีสานซึ่งทำกันในวันเพ็ญเดือน 10 เรียกว่า บุญข้าวสาก
ฮ้อง	“	ร้อง
ม้ม	“	พัน, ผ่านพัน
มือออกพรรษา	“	วันออกพรรษา
มีแห่น	“	มีบั้ง
บัจจปีบัจจโ	“	ไม่ว่าจะทั้งปีร้องทั้งให้
บ่คือตั้งแต่ก็	“	ไม่เหมือนแต่ก่อนนั้น

เล่าข่าว	หมายถึง	ยุ่งข่าว, งานสำหรับเก็บข่าวเปลือก
เบ็ด	"	หมด
เทื่อเดียว	"	ทีเดียว, ครั้งเดียว
มีแสง	"	มีกำลัง
เฮาแปง	"	เราสร้าง
จ้ว	"	จ้ว
สังกาด	"	ศักราช, ปี
ได้ฮ่มโพธิ์	"	ได้ร่มโพธิ์
ย่อน	"	อาการย่อเข้าชั้นลงตามจังหวัดนครี
เสียงซุง	"	เสียงพิน
บ่จักป่าจักลุง	"	ไม่ว่าจะเป็นป่าเป็นลุง
ม่วนหลาย	"	สนุกสนานมาก
เหม็นฮ้ายกว่า	"	เหม็นยิ่งกว่า
ปลาแดก	"	ปลาร้า
ซี้สูด	"	รังของชันโรง

จากกลอนลำยาวประเพณีอีสานได้สะท้อนภาพทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวอีสานที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ การทำบุญตามประเพณีนิยมในรอบ 12 เดือน โดยมีการถือปฏิบัติกันทั่วไปในภาคอีสาน ซึ่งการทำบุญตามประเพณี 12 เดือนนี้เรียกว่า ฮีตสิบสอง ในบางท้องถิ่นอาจจะปฏิบัติไม่ครบทั้งสิบสองเดือน แต่ก็พอจะมีเหลือให้เห็นกันอยู่บ้าง ในบางท้องถิ่นก็ยังคงอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีฮีตสิบสองเอาไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ และสืบทอดประเพณีอันดีเหล่านี้เอาไว้

ด้านค่านิยม

พนัส หันนาคินทร์ (2523, หน้า 17) กล่าวว่า "ค่านิยมหมายถึงการยอมรับนับถือและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่คนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่ต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นวัตถุ มนุษย์ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งการกระทำในด้านเศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และสุนทรียภาพ ทั้งนี้โดยได้ทำการประเมินค่าจากทัศนคติต่าง ๆ โดยถี่ถ้วนและรอบคอบแล้ว"

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2524 . หน้า 19) ได้ให้ความหมายว่า “หมายถึงสิ่งที่ยึดถือประจำใจในการเลือกที่จะกระทำต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”

สาโรช บัวศรี (2525. หน้า 3) ให้คำนิยามว่า หมายถึง “สภาพหรือการกระทำบางประการที่คนเชื่อถือ นิยมยึดมั่นว่าควรกระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองหรือสังคมที่เราอาศัยอยู่”

คำนิยาม หมายถึง สิ่งที่สังคมนิยมชมชอบเห็นว่าเป็นดีงาม ยอมรับและปฏิบัติตาม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีประโยชน์จากการศึกษาทดลองล้าของหมอล้ำจวีรวัฒน ดำเนิน ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับคำนิยามของคนอีสานดังต่อไปนี้

คำนิยามในการทำบุญให้ทาน

ชาวอีสานนิยมชมชอบในการทำบุญให้ทานเป็นอันมากเพราะมีความเชื่อจากคำสอนในทางพุทธศาสนา โดยเชื่อว่า เมื่อทำบุญให้ทานแล้วก็จะได้รับบุญกุศล ตายไปแล้วก็จะได้ไปบังเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า เสวยทิพยสมบัติอย่างมีความสุข จะเห็นว่าการให้ทานของชาวอีสานจะไม่เลือกวัน จะทำทานกับพระด้วยการตักบาตร การทำทานจะมากหรือน้อยนั้นก็ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและกำลังทรัพย์ของชาวบ้าน จะทานแต่สิ่งของที่ดี ๆ มีประโยชน์ ส่วนหนึ่งของคำนิยามในการทำบุญทำทานคงได้รับอิทธิพลจากเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เนื้อหาในกลอนลำของหมอล้ำจวีรวัฒน ดำเนิน ก็ได้กล่าวถึงการทำบุญให้ทานของชาวอีสานไว้ว่า การให้ทานของชาวอีสานจะไม่เลือกวัน จะทำทานกับพระโดยการตักบาตร จะทำทานมากน้อยขึ้นอยู่กับความศรัทธาและกำลังทรัพย์ของตนเท่าที่มีอยู่ ให้พากันระลึกถึงพระรัตนตรัย การทำวัตรเช้า เย็น การทำบุญให้ทานนั้นจะเป็นสุขทางใจ ดังมีคำกล่าวที่ว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ ใครทำบุญไว้มาก ก็จะเป็นสุขกายสบายใจ ในกลอนลำยังกล่าวอีกว่าการทำบุญนั้นใครทำมากก็ได้มาก เปรียบเหมือนเรากินข้าวเราก็อิ่มเฉพาะเรา เมื่อเรากินแล้วมันก็ไม่ไปอิ่มท้องคนอื่นที่เขาไม่ได้กิน คนไหนกินมากก็อิ่มมาก คนไหนกินน้อยก็อิ่มน้อย บางคนไม่กินก็ไม่อิ่ม ของที่นิยมนำมาทำบุญนั้นก็คือ บั๊จจัยสี่อย่าง คือ ข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่มผ้าแพร ที่อยู่อาศัย และ ยารักษาโรค นอกจากบั๊จจัยสี่อย่างแล้วยังสามารถนำของอย่างอื่นมาทำบุญได้อีก เช่น ทำบุญโดยการให้ปัญญาเป็นธรรมทาน คือ การทำบุญโดยการอบรมสั่งสอนแนะนำคนชั่วหลงผิดให้กลับกลายเป็นคนดีมีเหตุผล รู้จักคิดและใช้สติปัญญาไปในทางที่ถูกที่ควร การทำบุญให้ทานนั้นก็ต้องให้แต่ของที่ดี ๆ ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และขอให้ตั้งใจทำจริง ๆ มิใช่ทำแบบสุกเอาเผากิน ดังปรากฏในกลอนลำต่อไปนี้

พวกเขาทั้งหลายชาวพุทธ
 ให้นึกอยู่ประจำอย่าพากันขาด
 ฮอดสังฆังแนวเฮาเควรพ
 ให้เฮาฮักเฮาแพงในใจอย่าขาด

ต้องพากันเข้าไปในอารามวัด
 บุญอยู่ใสบาปอยู่ใสมันไกลมันใกล้
 บาปสิเอากับใบุญสิเอากับใไม่มีผู้ให้
 บุญปู้เคิมคือเกลือหวานคือน้ำอ้อย
 กะถึกอยู่คุณยายแต่ยังบัก
 ทานข้าวปลาอาหารผ้าแพรเบียดบาท
 ขึ้นชื่อว่าทานทานมีอยู่หลายอย่าง
 ทานได้ฮอดสมองปัญญาหัวคิด

เข้าไปตามหลักการพระท่านได้เทศน์
 ทานท้อได้บัพพานหลายเหลือเหตุ
 เพียงแต่ทานคือเขาคือหมูคือพวก
 บุญกะได้บัพหลายใจกะบัพสะอาด
 เขาจ้งทานลงไปเด้อเฮาน้องที่
 คือสิทานอีหลีย่านเบียดย่านยาก
 ท่านจ้งให้ฮู้ทางทำบุญบอกชัด
 ให้พากันฮอดฮอนอย่าได้ลบหลู่

อย่าสิพากันมุดกันหยุดการทำ
 อย่าพากันประมาทพุทธรังธรรมมัง
 แนวเฮาพากันนบยามเข้ายามแลง
 อย่าให้พลาดอย่าป้าอย่าไล
 ถือกันให้เคร่งครัดอย่าห้วนอย่าไหว
 แม่นบแล้วแม่ใหญ่อยู่ที่หัวใจ
 บ่แม่นบ่ผลไม้หมากพริกหมากเขือ
 บุญคั้นเข็ดน้อยได้หน้อยเข็ดหลายได้หลาย
 บุญอยู่กับผู้มักทำบุญทำทาน
 หรือสิทานเลื้อสาดด้วยโใโอจาน
 ทานต่าง ๆ ทานเงินทานของ
 เอ็นว่าทานสหมิตรวิทยาทาน
 เข็ดอีหยังกะมีเหตุมีผลตัวนอ
 สิทานคือพระเวสบได้ดอกเฮา
 ทานแต่พอลวก ๆ ใจบ่สดใส
 ทานต้องให้สามารถบริสุทธิ์ใจ
 ทานแบบใจตระหนี่แบบเผ่าบ่ดี
 ย่านแต่โตลำบากครึ่ง ๆ กลาง ๆ
 พากันเข้าไปวัดวันสี่วันพระ
 คั้นมีหมูปอกหมูบ่อกป้าบ่อกอา

(นุ่ม เย็นใจ, ม.ป.ป. หน้า176-177)

คำและความหมายของภาษาอีสาน

พวกเขา	หมายถึง	พวกเรา
มุด	"	หลบ, ซ่อน
ฮอด	"	ถึง
ยามเข้ายามแลง	"	เวลาเข้าเวลาเย็น
เฮาฮักเฮาแพง	"	เรารักเราหวงแหน
อย่าปละอย่าไล	"	อย่าปล่อยปะละเลย

อยู่ใส	หมายถึง	อยู่ที่ไหน
แมนับ	"	ไซ้หม
ไผ	"	ใคร
บ่แมน	"	ไมใช่
บ่ผู้	"	ไม่รู้
เฮ็ด	"	ทำ
ได้หน้อย	"	ได้น้อย
กะถึก	"	ก็ถูก
ยังบ่คัก	"	ยังไม่ถูก
เอิ้น	"	เรียก
เว้า	"	พูด
เฮ็ดอีหยัง	"	ทำอะไร
ตัวนอ	"	ชนะ
ท้อไต	"	เท่าไต
บ่ได้ดอกเฮา	"	ไม่ได้นะเรา
บ่หลาย	"	ไม่เยอะ, ไม่มาก
บ่สะอาด	"	ไม่สะอาด
เฮาจ้งทาน	"	เราจึงให้ทาน
เด้อเฮา	"	นะเรา
บ่ดี	"	ไม่ดี
อีหลี	"	จริง ๆ, จริงแท้
ย่านเบ็ด	"	กลัวหมด
ย่านยาก	"	กลัวยาก
โต	"	ตัว
ซัด	"	ซัด
สะออน	"	พอใจ, ติดใจ
คันมี	"	ถ้ามี

จากกลอนลำยาวชวนคนเข้าวัดได้สะท้อนภาพทางด้านค่านิยมในการทำบุญให้ทานของชาวอีสานที่นิยมชมชอบในการทำบุญให้ทานเป็นอันมาก เพราะมีความเชื่อจากพุทธศาสนาในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ของที่นำมาบริจาคทานนั้นก็ต้องให้มีแต่ของที่ดี ๆ ให้ด้วยความบริสุทธิ์ และขอให้ตั้งใจทำจริง ๆ มิใช่ทำแบบสุกเอาเผากิน เมื่อทำบุญให้ทานไปแล้วก็จะได้รับบุญกุศลมาก ครั้นเมื่อตายจากโลกมนุษย์นี้ไปแล้วจะได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า เสวยทิพยสมบัติอย่างมีความสุข จะเห็นว่าการให้ทานของชาวอีสานจะไม่เลือกวัน จะทำบุญให้ทานกับพระโดยการตักบาตร นอกจากจะทำบุญให้ทานด้วยสิ่งของแล้วยังมีอยู่อีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้เราได้บุญได้กุศลมากเช่นกัน นั่นก็คือการเข้าวัดรักษาศีล ทำจิตใจของตนให้สะอาด ไม่คิดพยาบาทมุ่งร้ายต่อใคร

จากการวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำ ขวี่วรรณ ดำเนิน โดยสรุปภาพสะท้อนออกเป็น 4 ด้าน ดังตารางต่อไปนี้

คำชี้แจง	1 หมายถึง	ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านประวัติศาสตร์
	2 หมายถึง	ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านการทำมาหากิน
	3 หมายถึง	ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านการอบรบเลี้ยงดูบุตรหลาน
	4 หมายถึง	ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านคติความเชื่อ

ตาราง 1 แสดงจำนวนกลอนลำและภาพสะท้อนสังคมอีสานที่ปรากฏในกลอนลำ

ลำดับที่	ชื่อกลอนลำ	ด้าน			
		1	2	3	4
1.	กลอนลำยาวชีวิตชวานาตอนหนึ่ง		/		/
2.	กลอนลำยาวชีวิตชวานาตอนที่สอง		/		/
3.	กลอนลำยาวฟ้าสีทอง		/		
4.	กลอนลำยาวสาวนาคอยแก้ว		/		
5.	ลำกลอนเขิน		/		
6.	กลอนลำยาวเฉลยปัญหาธรรม				/
7.	กลอนลำยาวออกพรรษา		/		
8.	กลอนลำยาวคิดถึงอดีตตอนหนึ่ง	/			
9.	กลอนลำยาวกิเลสตัดงาตอนที่สอง			/	
10.	กลอนลำยาวประเพณีโบราณ			/	
11.	กลอนลำยาวขึ้นอุราฟ้าสูง		/		
12.	กลอนลำยาวอำลาทุ่งรวงทอง		/		
13.	กลอนลำทางสันอีสานเขียว		/		
14.	กลอนลำทางสันพรรณนาสังขาร				/
15.	กลอนลำยาวล่องโขง	/			
16.	กลอนลำยาวประเพณีชาวพุทธยามรุ่งอรุณ				/
17.	กลอนลำยาวเรื่องแม่หม้ายผัวตาย		/		

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อกลอนลำ	ด้าน			
		1	2	3	4
18.	กลอนลำยาวชีวิตสามล้อตอนที่หนึ่ง		/		
19.	กลอนลำยาวชีวิตสามล้อตอนที่สอง		/		
20.	กลอนลำยาวคุณของชาติ	/			
21.	กลอนลำยาวคุณของพระศาสนา				/
22.	กลอนลำยาวคุณขอพระมหากษัตริย์	/			
23.	กลอนลำยาวผู้สร้างกรุงรัตนโกสินทร์	/			
24.	กลอนลำยาวพระราชวงศ์จักรี 9 รัชกาล	/			
25.	กลอนลำยาวสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ	/			
26.	กลอนลำยาวพ่อหลวงของชาวไทย	/			
27.	กลอนลำยาวแม่หลวงของชาวไทย	/			
28.	กลอนลำล่องเจ้าพระยาไม่ใช่คน	/			
29.	กลอนลำไหว้ครู				/
30.	กลอนลำล่องฉลองศรัทธา				/
31.	กลอนลำยาวคุณพ่อ - แม่			/	
32.	กลอนลำล่องประกาศแนะนำหมอลำ				/
33.	กลอนลำล่องพระนเรศวรชนช้างตอนที่หนึ่ง	/			
34.	กลอนลำล่องพระนเรศวรชนช้างตอนที่สอง	/			
35.	กลอนลำล่องศึกบางระจัน	/			
36.	กลอนลำล่องท้าวสุรนารีตอนที่หนึ่ง	/			
37.	กลอนลำล่องท้าวสุรนารีตอนที่สอง	/			
38.	กลอนลำล่องชีวิตเมียทหารตอนที่หนึ่ง	/			
39.	กลอนลำล่องชีวิตเมียทหารตอนที่สอง	/			
40.	กลอนลำล่องชีวิตผู้ใหญ่บ้าน		/		
41.	กลอนลำล่องลาวอพยพข้ามโขงหนีภัย	/			
42.	กลอนลำล่องเขาพระวิหาร	/			

ตาราง1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อกลอนลำ	ด้าน			
		1	2	3	4
43.	กลอนลำล่องลูกเลือกราวบ้าน	/			
44.	กลอนลำล่องแม่ฮ้างผัวป่า			/	
45.	กลอนลำยาวเตรียมตัวลงทำนา		/		
46.	กลอนลำล่องใต้ที่ชีแพะไ่			/	
47.	กลอนลำยาวพัฒนาบ้านเมือง		/		
48.	กลอนลำยาวประเภทเกษตรกร		/		
49.	กลอนลำล่องเงินผันพัฒนาบ้านเมือง		/		
50.	กลอนลำล่องหวยใต้ดิน (สลาภกินรวบ)			/	
51.	กลอนลำยาวให้ชาวไทยตื่นตัว	/			
52.	กลอนลำล่องเชิญเที่ยวชมวัดอุโบสถตอนหนึ่ง				/
53.	กลอนลำล่องเชิญเที่ยวชมวัดอุโบสถตอนที่สอง				/
54.	กลอนลำล่องชีวิตพวกเดินกินลำกินตอนที่หนึ่ง		/		
55.	กลอนลำล่องชีวิตพวกเดินกินลำกินตอนที่สอง		/		
56.	กลอนลำยาวชีวิตครูบ้านนอก		/		
57.	กลอนลำล่องอย่างเล่นการพนันมันฉิบหาย			/	
58.	กลอนลำล่องให้ละของมีนเมายาเสพติด			/	
59.	กลอนลำล่องหอมแก้มลูกหลานหอมกว่าดอกไม้			/	
60.	กลอนลำยาวเห็นช้างร้อยห้าขี่ตามช้าง			/	
61.	กลอนลำยาวเห็นกลางเดินทางมาลำ				/
62.	กลอนลำล่องประวัติศาสตร์ชาติไทย	/			
63.	กลอนลำล่องศาสนาพุทธ				/
64.	กลอนลำยาวประเพณีอีสาน				/
65.	กลอนลำล่องบุญบั้งไฟ		/		/
66.	กลอนลำล่องบุญพระเวส				/
67.	กลอนลำล่องบุญออกพรรษา				/

ตาราง1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อกลอนลำ	ด้าน			
		1	2	3	4
68.	กลอนลำส่งบุญกุฐิน				/
69.	กลอนลำส่งผัวแก้วเมียแหวน			/	
70.	กลอนลำส่งผัวเผดเมียผี			/	
71.	กลอนลำส่งคนบึ่งคำพ่อแม่ผัวแก่งหม้อนรก			/	
72.	กลอนลำส่งฮืดเขยฮืดตะไกร			/	
73.	กลอนลำส่งเบญจกัลยาณี			/	
74.	กลอนลำส่งชายสามโบสถ์หญิงสามผัว			/	
75.	กลอนลำส่งฆ่าข้างเอางา			/	
76.	กลอนลำส่งนกกระสาภิรมหามาจิ้งจอก			/	
77.	กลอนลำส่งเต่ากับกระต่าย			/	
78.	กลอนลำส่งหมาป่ากับลูกแพะ			/	
79.	กลอนลำส่งลูกปูกับแม่ปู			/	
80.	กลอนลำส่งนกมีหูหนุมมีปีก			/	
81.	กลอนลำส่งกากับนกยูง			/	
82.	กลอนลำส่งลาเฝ้ากับจิ้งหรีด			/	
83.	กลอนลำส่งสิงห์โตจำศีล			/	
84.	กลอนลำส่งลิงกับคนทอดแห			/	
85.	กลอนลำส่งหมาไล่เนื้อกับนายพราน			/	
86.	กลอนลำส่งไก่แจ้กับพลอย			/	
87.	กลอนลำส่งกระต่ายตื่นตูม			/	
88.	กลอนลำส่งไก่อ่างเพราะชนคนงามเพราะแต่ง			/	
89.	กลอนลำส่งหนีเสือไปห้อแซ้			/	
90.	กลอนลำส่งรักวัวให้ผูกกรักลูกให้ตี			/	
91.	กลอนลำส่งเขียนเสือให้วัวกลัว			/	
92.	กลอนลำส่งตั้งวัวกระทบคราด			/	

ตาราง1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อกลอนลำ	ด้าน			
		1	2	3	4
93.	กลอนลำล่องอย่าเชิญครกขึ้นภูเขา			/	
94.	กลอนลำล่องตำข้าวสารกรอกหม้อ			/	
95.	กลอนลำล่องเขียนด้วยมืออย่าเอาเท้าลบ			/	
96.	กลอนลำล่องรำบตีโทษปีโทษกลอง			/	
97.	กลอนลำล่องบ่มีฝอยหมาไม่ชี้ไล่			/	
98.	กลอนลำล่องชีวิตกองสังขาร				/
99.	กลอนลำล่องชวนคนเข้าวัด				/
100.	กลอนลำล่องสังขาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย				/
รวมทั้งหมด		22	21	40	21

จากตารางการวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคมอีสานจากกลอนลำของหมอลำจิวรรณ ดำเนิน โดยสรุปภาพสะท้อนออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านประวัติศาสตร์คิดเป็นร้อยละ 22
2. ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านการทำมาหากินคิดเป็นร้อยละ 21
3. ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานคิดเป็นร้อยละ 40
4. ภาพสะท้อนสังคมอีสานเด่นในด้านคติความเชื่อคิดเป็นร้อยละ 21